Ngys Dr. Horváth Géza. nemzeti muzeumi igazgató-őr stb. urnak a szerző.

20

Bálint

KABARD NYELVTAN.

Grammatica Cabardica.

(Kőnyomat:Lithogr.)

Kabard nyelvtan.

Irta:

Dr. Szentkatolnai Bálint Gábor.
Kolozsvári egyetemi tanár.

Grammatica Cabar-dica.

(: Seu Lingua progeniei Hunno-rum Chazari et Utiguri dicto-rum:)

Előszó.

A kabard nyelv az én forrástanulmányom szerént a történeti Utigu-r /: ma Adige-r :/ hunn törzs nyelvének keleti testvére olyan szoros rokonsági viszonyban, hogy mind a kettőt egy ősi turáni nyelv két főnyelvjárásának vehetjük.

A kabard nyelv fontosságát én R. von Erckert, orosz hadvezérnek » die Sprachen des Kaukasischen Stammes « című művében pillantottam meg. Valamivel több tudomást szereztem az adighe-kabard /: če-rï-k'e-s földvégén székelő, cserkesz :/ két testvér nyelvről Odessában A. V. Starčevskij » Kaukazusi Tolmács /: Kavkazskij Tolmač :/ « című műve által. Gyarapodott ebbeli ismeretem Aghir Kanamat, cserkesz hadnagy által, a ki tíz napig /: 1895.-ben :/ a Kubán folyó vidékén vezetőnk volt.

Nalcsikban, a kabardok fővárosában, Karma Mahmudfi Izsák /: oroszosan: Iszak Karmov Mazmudovič :/ városi tanító megajándékozott a régi Hataučogo /: oroszosan: Atazsukin :/ kabard fejedelmi családból származó tudós kabardnak, Kazi Atazsukinnak kabard

ábécés könyvével /: gabardéj Alifbe :/. A jó-akaratú kabard tanító rövid ott létünk alatt nem tudta számomra megkeríteni az Atazsukin által 1865-ben Tifliszben kiadott Sos-ri-go-epos töredéket, sem ugyanazon szerzőnek /: 1867-ben Tifliszben megjelent :/ népies természettudományi értekezését kabard nyelven: » a levegőről és vízről «, sem követőjének: Sardanov-nak » A Mohammed vallás törvényei « cimű kabard művét.

Mindezeket megelőzte Sora-Nogmov /: kabard magyarosan Nogmo Sora Bekmurza :/, a buzgó kabard tudós, a ki az adighe-kabard néphagyományok gyűjteményén kivül első szerkesztett 1841-ben egy kabard nyelvtant, a mely azonban, mint kézirat veszett el.

Magát az adighe nyelvet legelőbb Lülje ismertette 1846-ban Odessában megjelent kisérletével, a melyet átnéztem Tifliszben Dr. L. Lopatinsky kaukázusi tanfelügyelő szivessége folytán, de bizony nem sok haszonnal. Megpróbálkozott az adighe /cserkesz:/ nyelvvel Dr L. Loewe angol tudós: » A Dictionary of the Circassian Language,

London 1854.« című művében, a melyben az adlighe nyelv hangjait arab és latin betükkel irta át. Hát bizony ezen angol-adlighe-török és adlighe-angol-török szótár legnagyobb része csupa talány úgy, hogy abból senki, de senki sem képes fogalmat szerezni magának az adlighe nyelvről, mert szerzőnek az adlighe nyelvtanról fogalma sem volt.

Ekként a kabard nyelvről és az 1864-5-ödiki tömegkivándorlás után a Kaukazusban visszamaradt adlighe töredékek nyelvéről való ismereteinket Dr L. Lopatinski, kaukázusi tanfelügyelő buzgóságának köszönhetjük. Ő a Tifliszben megjelenő "Kaukázusi néprajzi és nyelvészeti anyaggyüjtemény/:» Zbornik «:/ XII. kötetében adott egy igen rövid kabard nyelvtant, egy orosz-kabard szótárt kabard mutatóval, ugyan abban adta Sosrügo, Pçï-badinogo, Ašemez és Ritaole hősmondáit, Ježanogo két testvéréről és a bzievski ütközetről szóló énekeket. A Zbornik XXI. kötetében közölt 5. darab kabard, 6 darab adlighe elbeszélést és két adlighe éneket. A

XXV. kötetben adott 14. darab kabard é-
neket és dalt és 13. éneket az adighe
nyelvjárásokból.

A Zbornik XXVI. kötetében van 626.
adighe-kabard közmondást, 150 adi-
ghe talány, 83. tétel az adighe néphit-
ből s egyéb folklorei töredékek, a melye-
ket, valamint a föntebbi nyelvanyag
nagy részét is Tambiev Pago, fiatal,
tanult kabard gyüjtötte. Közbevetve
meg kell említenem, hogy a kabard
ember általában adighe nyelvről,
adighe viseletről, adighe szokásokról
beszél éppen úgy, mint a székely, a ki
magyarúl beszél és nem székelyül.
Ezért mondatik a Zbornik-ban:
» adighe közmondások «, holott nagy
része a kabardoktól származik.

Mindezen kötetekkel Dr. L. Lopa-
tinsky, tanfelügyelő volt szíves meg-
örvendeztetni és pedig a három
utóbbit munkám közben küldötte
el Tifliszből. Eléggé szégyenlem,
hogy szívességét e művem primi-
tív könyomatos példányával kell
viszonoznom. No de levélben megnyug-
tatom, hogy a büszke Magyarország-
ban van könyvnyomda is s hogy a

budapesti Akadémia pincéjében van sok szép nyomatu finn, lapp, csuvas, cseremis, vogul, osztják stb. nyelvtan és szótár, minthogy azokat nem kellett a szerzőknek saját költségükön kiadatni. Ki tehet arról, hogy a honfoglaló ősök kaukázusi maradékainak nyelvét tárgyaló nem akadémiaképes s így a szerzőnek kellett azt napfényre hozatni úgy, a hogy lehetett?!

Én a Dr. L. Lopatinsky által használt orosz-latin átirással úgy bántam el, mint egykor Ilyminsky orosz-tatár átírásával, tudniillik a latin-görög abécét használtam az adighe-kabard nyelv 56 hangjának átírására a szükséges segédjegyekkel. Nyelvtanom alapját azonban főkép az orosz-kabard szótár és Atazsukin könyvecskéje képezi azért, mert a föntebb előszámlált kabard szövegek nincsenek a kellő kritikával írva, a min nem ütközhetni meg, tudva azt, hogy az illetőknek se kabard nyelvtan, se szótár nem állt rendelkezésükre. Ugyan hogyan néznének ki olyan székely -

magyar népnyelvi szövegek, a melyeket tanulatlan emberek után írának le olyanok, a kik magyar nyelvtant nem tanultak, s magyar szótárt nem láttak?

De azért eme szövegek becses kincsek mind a szótár, mind a nyelvtan bővítésére, mert noha Atazsukin könyvecskéje, amelyet báró Uslárnak, a kaukázusi nyelvek buzgó tanulmányozójának útmutatása után szerkesztett, elég gazdag tartalmú, mégis több nyelvtani szabály megállapítására a népnyelvi szövegek is jó szolgálatot tettek, a mint az idézett példák mutatják.

Kolozsvárt 1900.

a Szerző.

Hangtan.

1. §. A kabard nyelvhangok.

1., az önhangzók /: dauç zi'aχer :/:
Torokönhangzók: a, 'a [ăa], â / o, 'o (ŏo) / ŭ, u, 'u (ŭu), ú v. û / ï, 'ï (ïï)
Inyönhangzók: è (ä) / ĕ, e, 'e (ĕe) / —— / i, 'i (ĭi).

2., lehentések:
ᶜ vagy h / '' (arab 'ain).

3., a torok mássalhangzók /: dauçïn-šeχer :/:
gyengék: g, g', γ, γ'
keményeк: { hᶜ, χ', χ, χ' / k, k', q, q' }

4., az ajakmássalhangzók:
gyengék: b, v } m
keményeк: p, f }

5., a fogmássalhangzók:
keményeк: t, t', c, s, š, ç (šj) } n
gyengék : d, ʒ, z, ž, ẑ', ǯ }

összetettek: t-l, tl', t-h̄, t-s (t-sz).

6./ a nyelvmássalhangzók:
j, l, r.

7./ E szerint a kabard nyelvben, bele számítva az 'a (ăa), 'e (ĕe), 'i (ĭi), 'ï (ĭï), 'o (ŏo), 'u (ŭu) félikerönhangzókat, meg az ĕ, ŭ kihangzókat: 56 nyelvhangot vehetni föl, nem számítva a magyar, tamul és koreai nyelvekben is ismeretes nyomatékos vagy kettőzött dd, ff, gg, jj, kk, ll, nn, pp, ss, šš, zz, žž mássalhangzókat.

Tudva azt, hogy az emberi hallás individualis valami s így a nyelvhangok egyetemes értékű rögzítéséről szó sem lehet: azért az ádighe-kabard nyelvhangok eme kifejezéseit csak megközelítőknek vehetni.

2.§. A kiejtés.

A föntebbi betűk közül csak a következők szorulnak magyarázatra:
1./ az ï al- vagy torokhangú i, a mely sok turáni nyelvből kiveszett, a magyarban a hïd, csïk, bïr stb. szók-

ban maradt meg, de a török, orosz és oláh nyelvben hallható torokból való ki-ejtése a magyarban nincs meg.
2./ a "jel az arab "ain torokhehentés je-lölésére szolgál s az "agïl /:elme:/ szó kiejtése ä'akïl, megszakitott ikerhang-zóval.
3./ a négy G hang alapja a magyar g. És pedig az első g e, i, ï előtt gj kiejtésű, a 2.-ik g' azonoshangú s a g'a irás azt mutatja, hogy a ge-a-ból keletkezett g'-a-ne /: » ge-nye, gunya« √ge-n, gi-n » akaszt, ölt:/. A görög γ annyi mint gyönge g-h, a γ̧ pedig erős g-h: pa-γe-n (√po-h, pu-h » poh-ad, dagad«/, γ̧a-t-in (√ha-d' ma » ha-gy«/.
4./ a négy h hang közül a h̦ erősebb, mint a h (vagy ̧) hehentés: h̦a-ge-r (agár » eb, a mely kér, hív «). A görög χ (k-h) e, i előtt mindig khj ejtésű, a χ'a szó-tag χe-a-ból keletkezett s igy khja kiejtésű: χ'a-de-r (kötött vagy a kerített té-r » kert « adighe: χ'a-te-r). A χ̧ a legerősebb torokhehentés (χ̧, χ): χ̧u-ž-in (győzni).
5./ a négy k hang alapja a magyar k. Az 1-ső k: o, ˀo, u, ˀu előtt magyar k: e, i, ï előtt mindig kj: a k'a szótag

ke-a-ból való és kja kiejtésü; a k'a szótag kjĕa értékü, a szóvégi k' pedig annyi mint kjĕ: k'o-n /kelni, köb-ni/, ze-k'u-n (esz-ok = eszve-o-k-ik) k'e-n (kjĕen »játszócsont«), χe-k'â (χe-kjĕ-a »bele-kele«) ĉe-k' (ĉe-kjĕ »csik-kanj«). A q az arab kaf azaz erős k, a q' pedig ennek hehentéses alakja: qa, qe, qï (ki, kü-l), q'o (√ko-ca, kon-da, gö-lye »disznó«).

6./ a t' a kemény t lágyulása tj, ty kiejtéssel, de úgy látszik nem általános, mert te-t (valaminek te-te-je, felsője, főnöke/, míg te-s-ïn (t'e-s-ïn tetején székel, rajta ül.).

7./ az s = magy. sz, az š magyar s (angol s'i). A ĉ az š-nek jésitett selyp mása (šj).

8./ a z = d-z, a ž = magyar zs, (francia j'); ž ugyanannak j-sitett vagy selyp mása: žĭl v. žžl (žje, szá, szá-j'). A ǯ = d-s vagy dzs (angol j').

9./ a t-l vegyhang, ma egy tlik-nek nevezhető sajátságos hang, a mit azonban nem nehéz kiejteni, mert a kab. t-la-qo (√d'al.g ma: gyalog) szót minden magyar ember tudja utánozni. Eredetileg a t és l hangok összecsapása a közben volt e, a, i rövidönhangzók elejtésével.

10/ á t-ĥ a t és h, a t-s a t és s (sz) mássalhangzók összecsapása és nem tágszerepűek.

3. §. A hangsúly.

Az, a mit Dr. L. Lopatinsky a kabard hangsúlyra nézve öt tételbe foglalt, szeréntem úgy összegezhető, hogy a főhangsúly a kabard nyelvben a tőszón van, s azt sem az elététes igeirányítók, sem a képzők, sem a ragok onnan el nem mozdítják és a tőhangzóra következő hosszú önhangzó is csak gyöngíti azt: ĉ'ă-le (csekély test = csele-d, gyermek), ĉe-g'ă-ĉe (le-keselő-s = hős, vitéz), tla-ĵŭ-n (te-kin-t), ĉe-g'ă ĉe-χe (hősök), ze, ĉï-hŭ-k'e-go (egymást öklelve, ölve), mă ze-r-ik' (a hold is); zï-tla-ĵŭ-â-r (az a ki tekintette) stb.

Sőt az idegen szókra nézve is ez áll, mert különben miért csinált volna a kabard nyelv az arab ĥamâm (fürdő), ĥalâl (megengedett, nem tilos) stb. alakokból ĥamem, ĥalel alakokat?

Végre tudva azt, hogy a kabard nyelvben az eredeti szók mind egytagú-

-ak, mint a kinai nyelvben, azt kell következtetnünk, hogy az azonos alakú egytagú szókat olyan tonusok különböztették meg, mint a minőket a kinai nyelv a sok azonos alakú egytagú szók megkülönböztetésére ma is használ (nyelvjárások szerént 4-6-ot), midőn az egytagú szók egyikét egyenlő tonussal, a másikát kérdő", a 3-át felelő", a 4-ikét fölkiáltó stb. tonussal ejti ki. A kabarod szótárban én számokkal különböztettem meg az egyalakú egytagú szókat így:

I. se-n, si-n (szenesedik, ég)
II. se-n, si-n (bi-ze-g)
III. se-n, si-n (sé-r, ér)
IV. se-n, si-n (sze-l, szilakol)
V. se-n, si-n (szé-k-el)
VI. se-n, si-n (szó-r, vet).

NB. Váljon nem ilyen kinai tonus maradványa-e az egyszótagúságot szerető" székely nyelvjárások némelyikében még hallható éneklő" kiejtés, a mit gymnasista korombam úgy szerettünk gúnyolni?!

4.§. A kabard hangtorlat keletkezése.

A turáni hangtan első szabálya, hogy egynél több mássalhangzó se szót, se szótagot nem kezdhet, a miért is az -árya nyelvekben annyira kedvelt kr, kl, pr, tr, skr stb. mássalhangzók torlá:a eredeti turáni szóban nem fordúlhat elé, s ha ilyen hangtorlásos szó turáni nyelvbe kerül, az érzékenyebb nyelv vagy önhang előtéte, vagy egyik mássalhangzó elejtése által segít a hangtorláson:

Árya alak	Krisztus,	turáni:	Kirisztus	Szék.
	Klára	"	Kalára	isd.
	Klarinet	"	Kalánét	isd.
	Brassó	"	Barassó	isd.
	Skola	"	Iskola	isd.
	Schwartz úr	"	Kvarc úr	isd.
orosz:	Knut /ostor/	"	k'inut	kabard
	grivenka/:régi font/"		geronk'e	isd.

De minthogy minden nyelv rövidülésre törekszik, a legérzékenyebb turáni nyelvben is megtörténik, hogy rövid önhangzó elejtésével két mássalhangzó kerül össze, pl. a különben

érzékeny japán nyelvben a rendes fi-to, hito (: fickó, ember), shi-ta (alatt) alakok a kiejtésben f'to, h'to, sh'ta alakokra vonódnak össze.

Tudjuk, hogy a mai magyar b-ringat (be-ringat), ajánlva, puz-dra (kab. bzeguatle) alakok nem eredetiek, valamint az apja (apa-ja), any-ja (anyája ja), ecs-cse (ecse-je) stb. alakok sem.

A mai mongol népnyelvi: bärxpšib (pro barixu-biši-bi nem bírom) alak sem.

Ezért az írástalan kabard nyelv szavainak mai alakja csak azt téveszti meg, a ki nem tudja, hogy minden eredeti kabard szó olyan egytagú, a mely csak egy mássalhangzóval kezdődik és n mássalhangzóval vagy önhangzóval végződik, s hogy minden más alak összetétel, ragozás és összerántás által keletkezik. Pl. a z-ra-zri két szótag: ze-ri-ja-zi-ri (: egymásra szórjákra = egymásra szórtukra kövezve) öt szótagból állott elő.

Ezért a székely tala-bo-r (: Hemmschuh) és magyar tu-li

barsa-r /madar-r/ stb. szók alakja eredetibb, mint a kabard tle-fi-r, tla-fi-r (:ggu-tlafir, keréklkötő), t-lü (:szűr-pír = vér = piros), bzü-u-r (szárny-ütő = repülő = madár:) stb. szó-ké; azonban az elemzés csak a kabard nyelv által lehetséges.

5.§. Az önhangzók változása.

Az önhangzók változása rendes és rendetlen. A rendes változásnak több esete van: 1./ az első eset az, midőn a turáni nyelvek csaknem mindenikében észlelt hangrend (harmonia vocalis) kedvéért szó-összetételnél a két alkatrész különböző önhangzója egyosztályuvá változik: mez-ï-tha helyett lesz mazïtha (erdő-gyám, erdei isten v. istennő)
de-tlxu h. da-tlxu (együtt tulkozó = ta-nul udan-biRanda : test-vér.
Ugyancsak a hangrendnek tulajdonitható, hogy csaknem minden kabard igeszónak a Magyar és Megyer mintájára torok- és inyönhangzón két alakja van: če-n, či-n (V. csál, csen-ál, csinál); - ẑen, ẑin (o-son, u-san); be-ni-n, ba-nï-n, bele ragad); tleden

tladen (szalad) stb. Hasonló a gabarolaj és geberolej (kabardi, kabard) nemzetnév.

2./ második eset az, midőn a japán nyelv módjára az összetételnél az első rész vég e-je a-ra változik: pl. japán kan-a-mizu (pro kane+mizu: érc-víz= kényeső), aka-gane (ake-gane = veres érc= réz), kabard: huna-fe (pro hune-fe= hon-fő", ház-fő, gazda; rendelkezés, parancs), bža-ble (bže-ble ajtó-fél), na-pe (nne+pe szem+orr = or-ca), lejuna-kʼo (lejune+kʼo: háló-szoba járó = nők után szaladó), jefa-kʼe (jefe-kʼe: ivó vég= ivásra), ješxa-kʼe: (ješxe+kʼe: evő-vég=evésre), šša-te (šše+te, tej-telő" = tejföl).

NB. A logicával sokszor nem törő-dő" nyelvhasználat az o, u végű szók összetételénél gyakran közbeszúr egy a-t a fentebbi használat analógiájára; pl. xo-a-be v. xu-a-be (xo+be, hő+bő" = hev, heves).

3./ harmadik eset az, midőn az o vég-zet a járulékos i, iki, ikʼ (és, is) kötőszó-val uj, ujkʼ alakot kap: zexe-ža-guj (pro zexe-ža-go-i szét szorva is).

4./ midőn az összetett szóknál a birtok-mutató ji (ja, je) a vég o-val uj-ra

a vég e-vel, ï-és a-val i-re vonódik össze: quſt' (pro qo ji t'u: kölyök kellő-je - két fiú); - xix (pro nne-ji-xï néző hat-ja = hat szem); - piç (pro pe-ji çï orr három-ja = három orr); - xiv (pro xï-ji-vi: viz borju-ja = bival); - ĉh'iç (pro ĉh'a ji çï: fejháromja: háromfej) stb. -

5./ a xï (szü, sziv, maga, magát) visszaható névmás és a qï (ki), çï (ott) igeirányitók ï-ja a személyes névmás u, ŭ, ue (te, ön) előtt rendesen o-ra változik: ue-zo (xï)-u-tlaĵu (te magadot látod); ĵungem xi-ço-u-tlaĵu (a tükrön magad ott látod = a tükörben magadot látod:/; qo-u-file' (pro qi-u-file' kiforodult ezü vagy, de qï-zo-file' én kimarjult ezü vagyok). -

6./ az önhangzók rendetlen változása az, midőn az önhangzók minden ok nélkül egymás közt változnak, a mint az minden népnyelvben gyakori eset: bže, bži (csésze, tlap. szarucsésze), xoabe, ʁuabe (hev, hő"), goale, quale (madár cf. gólya), dïĵuž, duĵuž (farkas), ĉela-çe (pro ĉale-çe nagyon fiatal), tle-goaže, tle-quaže (talp + gánes, = térd = láb-hajlás Ad. tla-ĵanž' id.), tla-ĵu-n, tle-ĵun (te-kén-t = néz, lát), vi-m-vej, vam-vej (borju-büség = marha-trágya) stb. -

6. §. Önhangzók elesése.

Az önhangzók elesése is rendes és rendetlen. Az önhangzó rendes elesésének helye van a következő esetekben:

1.) midőn az ï, u végű egytagú fő-, szám-, és melléknév a főnév után csapódva, mint annak birtoka, sajátsága azzal egy szóba olvad, emez egytagú szók végönhangzója elesik: ʔaχô-ž̌ (pro ʔaχô + žžï öreg nyájőr), – ʔoχu-f' (pro ʔoχu-fï jó ügy, jó dolog), tlï-ž̌ (pro tlï + žžï ősz dalia), – t'o-ç̂ (pro t'u + ç̂ï 2 × 10 = húsz), pç̂ï-ku-z (pro pç̂ï-ku + zzï tíz-en-egy) stb.

Hasonló önhangzó elesést mutat a mai magyar az-c (pro orr-ca: orr és száj), e-cs, ö-cs (pro e-cse kab. ji ç̂e, Ad. e-ç̂e valakinek a kisebbje), tö-l-gy (pro te-j le gyü, olyan test, a miből a tej le-gyü) stb.

N.B. Ha az összetét első része mássalhangzóval végződik, ezután kötHangzóúl ï, u önhangzó jő: maz-ï-tha (mez + tha erdei isten), něh-u-ž̌ (ne, neh, nő + öst = öreg asszony).

2.) elesik az önhangzó a személyes névmások végéről mindenkor, a midőn az ige valamiképp növekszik, tehát a

ç-lelen jelenidőn kivül mindig:
so-t (pro so-tï én adó, adok) sle s-tü-ç (adék), stïnç (adandok); s-pet-ç (fogyatok, végig tartok, folytatok) mert az ç-es petïn igéből való.

Ilyen öregbedés miatt lesz ji-pe ħarf ïr-i (az előbbeli is) helyett jipe ħarfr-i és naχ̌-ö-pçï-go (nagy bácsi gyanánt) helyett naχ̌ïpç-go.

Hogy a szó növekedése folytán mily gyakori az önhangzó elesése a magyar nyelvben, hangugratás, hangkilökésnév alatt, az eléggé ismeretes: anyj-ja (anya-ja), ap-ja (apa-ja), öcscse (öcse-je), bokr-ok (bokorok) stb.

3./ az önhangzó rendetlen elesésének oka is csak a szó megnyúlásának megakadályozása: š-neχ̌ïçe (šï + naχ̌-ï + çe, sü nagy csekély = a kisebbik test-vér, ecse szék.). –

7§. Önhangzók beolvadása.

Önhangzó beolvadásának van helye:

1./ midőn a magyar a, e tapasztalati multképzőnek megfelelő a (eredetileg a távolra mutató a) előtt az igető

e, i, ï végőnhangzója hosszú â-ba olvad, a mit az e, i, ï előtt lágyúlt mássalhangzónak jés alakja is bizonyít:
g'â (pro ge-a, hív-a, ge-n √ké-r, hív), tâ (tï a, ad-a, tï-n: ad-ni), f'e-k'â (föl-kèl-è, f'e-kïn) stb.

Hasonló beolvadás van a japán nyelvben, midőn a sĕ (tamul seg-, kab. ĉe-n, ĉï-n csenál, csinál) igéből shi (pro se-i) gerundium és s-uru (se-uru) praedicativus alak lesz, a mit az eddigi nyelvtanok nem értettek.

Hasonló, de keményebb beolvadás van a magyar vőn, lőn (vev-è-ön, lev-è-ön) stbiben.

2.) Midőn a magyar ja, je birtok- és tárgymutató (vár-ja, ver-je) ragnak kabard testvére a je, jï, ja a személynévmások és a ĉï, de, te, f'e, χe, gï stb. igeirányítók után kerül: s-a-tlaţu (pro sï-ja-tlaţu én tekintő-jük, engem látnak), mobï χe-jllaţu (pro: zï je: annak maga tekintő-je = az magát lát-ja), - gï-ž-e-'a (pro gï-žï-je-'a ki szó járló-ja = ki szólja), q-e-ĉ' (pro qï-je-ĉ' ki-csinálja, készíti), nešatikir žillem χ'-a-χ' (pro χe-ja-χ', a főnök a xsellérségnek ki-fogó-ja » kiválasztottja = a főnököt a xsellérek

választják), j-ane (pro ji ane, anyja pro anyá-ja).

NB. A magyar ver-i a vár-ja mellett ver-je helyett áll s ezt csak a logikátlan gyakorlat szorította a kötmódra, a mi a turáni nyelvekben eredetileg nem létezett, mert ha vár-ja helyes mind a két módban, ver-je-nek is annak kellene lennie.

Hasonló beolvadás és összevonás van a székely ecs-cse (pro ecse-je) s az általános magyar aty-ja (atyá-ja) any-ja (anyá-ja) stbiben.

8. §. A mássalhangzók viszonya az önhangzókhoz.

A keresztény időszámítás 731-edik évében kelt éjszak-mongolországi ó-török fölirat azt mutatja, hogy a mi hún-székely íráshoz hasonló rovatírásban a torok és palatalis önhangzók szerént a legtöbb mássalhangzónak különböző alakja van. Valószínű tehát, hogy a mongol-mandsu írás azon sajátsága, a mely szerént ugyanazon mássalhangzónak a torok

önhangzók előtt más alakja van, mint az íny-(palatalis) önhangzók előtt, a turáni nyelvek régi sajátsága.

Ezen régi sajátság maradványát mutatja a kabard nyelv, a melyben c, ĉ, g', χ', k', s, š, z, ȝ mássalhangzók o előtt soha, a előtt pedig csak akkor állnak, a midőn az â torokönhangzó a palatalis (e, i, ï) önhangzót elnyelte, a mint föntebb (7. §.) láttuk (g'â pro ge-a, χ'âdle pro χeadle, stb). A torok-mássalhangzók meg rendesen csak a torok-önhangzók előtt állnak; az ï-t neutralisnak kell vennünk.

9. §. A mássalhangzók viszonya egymáshoz.

1, az ajakmássalhangzók. – A b, f, v mássalhangzók viszonosságát mutatja a ve-j, fe-j, ba (bű, büsés, piszok, rossz) vï, vï, bbï (√borjú, bi-ka, pü-csi, bo-ci, bo-cs, √ve, vu √bög, bö-dül) válaszat, a mire több példát láthatni a kabard

és magy-ar szók öfszevetésénél.

A p, b, v váltakozására legtöbb példát láthatni a bü, vü, pü és b, p (1. vé-g 2. fél 3. fe-l) névrag- és igeirányjitónál:

-a- bü-çon-de-pu, a-pçondepu (a felé mé-retig » addig, annyi «), - be-pi-n, pa-pö-n (po-h-ad, pu-h-ad = dagad-n), - vü-'a-n (felé áll, meg-áll) de te-pü-'a-n (valaminek tetején megáll).

A p és m rokonságára példa a p'e (hely) és me, mü (jap. mi, ma place).

Az m és n cserére példa: mü-ve (a mi nem olvad = kő, mert pu, ĵe ko" éc, az égő, olvadó) = nü-ve id. - A mü (ne-m) tagadó tárca ne, nü (lile, űr) szó, ne-ç' (ad. ne-če = ür-csináló = üres, semmi), ü-ne-pu-n (el-ne-m gyö-n = semmisűl), a ne + mü = magyar ne-m. A kab. un-če (ne-ç' = talan, telen) régi magyar incs, ma: nincs.

2.§. A torok mássalhangzók váltakozása.

Az erős hehezet (') váltakozik a gyönge h-val és igen sokszor mindo

a kettő csupa előtét: ʿa, ha, a magyar tamul, japán távolra mutató a; ʿue, hue, ue (tol. wuo, se, ön) ǰō-ʿu-n, ǰ̊o-hu-n, ǰ̊o-u-n (ho-hív = felé kiált), ʿun, hu-n, u-n (omol, hull cf. χo-n, χu-n id.); ʿu-k'-en, huk'-en, uk'-en (öklel = öl, hohérol) stb.

A h az orosz átírás szerint mindenütt áll, a hol én erős hehezetet használtam annak jelölésére, hogy a h vagy ʿ csupa előlét. A majd hu, majd ʿu alakú igeirányítót én mindenütt ú (û √ë-l) alakban adtam, mert ez helyesebb. A gyönge hehezetes h-t csak akkor tartottam meg, ha az igazolható mint pl. hune (hon, ház), a mely a ǰ̊une (kunyó) gyengülése.

Ezen gyönge h váltakozik az erős ḣ-val: hež-in és ḣež-in, gi-hež-in (ki-ho-z, megszerez); váltakozik a ǰ̊-val: ha-ga-bz-en pro ǰ̊a-gabzen (hagy ki-fel-szépülni = kitisztít).

A ḣ váltakozik a h, ǰ̊, χ̊ torokhangokkal: ḣa, ǰ̊a (√ha-gy, megenged »to let« segédige); ḣo-t-in, ǰ̊o-t-in (ho-tart, felé tart = keres, talál), ḣu-tl-en, χ̊u-k-en (√gyü-n, sikerül).

A χ váltakozik a legerősebb torok χ̃-val, χü, χ̃ï, χ̃χ̃ï (ke-ce = háló √χ̃e-n, χ̃ï-n köt).

A χ̃ váltakozik a χ-vel és összetételnél g-vel: χ̃u-n pro χu-n, χo-n (hajt, treiben), χï-v-gu pro χï-vï-χ̃u (hüg bika = vizi bika = bivaly-bika).

A pe-ȟa (fel-hágó, növő) összetételből lett pχ̃a, pȟa, pha (fa) szóban a χ̃ csupa hehezet.

A q váltakozik ȟ̃, ǰ, ǰ̃ és g-val: ǰa-ú-fej-in, ȟ̃a-ú-fej-in, ǰ̃a-ú-fej-in (hagy el-bővülni = szék. elrondít), ĉ̣e-ǰu-p-ĉ̣en pro ĉ̣e-gu-p-ĉ̣en (le gyuha bocsán-t-elfeled); tle-quaž̌e pro tle quanše (Ad. tla-ǰ̃anž̈, talp-gáncs = láb-hajlás = térd).

A gq helyett van egyszerű g: gu pro gq̣u (Ad. ku 1. kerek, kör 2. ko-csi).

A gq helyett áll az erősebb k: koab̌ž̌e, kua-bž̌e, gqua-bž̌e (kocsinak való bő-szá-j = kapu).

A q-nek gyenge hehezetes társa a ǰ és az erős ǰ̃-a q-n kívül leginkább a ȟ̃-val és χ-vel váltakozik (cf. ǰaueĉ̣e = ȟ̃auoĉ̣e = ̃auoĉ̣e főleg); ǰej-in, ǰ̃ej-in (korhol), ǰ̃a (hev, hé, hő: ǰ̃a-maχo hévnap = nyár, dï-ǰa tűz-hő = nap), de χa-klu (hé-gó-c = tűzhely); ǰ̃u-ĉ̣ és ȟ̃u-ĉ̣ (kő-uj = új-kő = vas).

A k váltakozik a x-vel és g-val: čĕ-ku és ču-xu (csekély, kicsi), ku-dame és go-dame (fa-szárny=faág, go, gu japáni ki, ko azzal), ka-'a-bebe-ken pro ga-'a-bebeken (ki+ujj+babrál+vesz=megtapogat).

A g előfordul y és k helyett: gu-b-ži-n pro gu-bžin (gyulra bizsi=szív ég=haragra gyúl), či ku (csekély) és ci-go-j (aprósag, morzsa), ga, go, gu és ku diminutiv-képzők (magyar ka, ke, kó és √kö-ly-ök).

A gʰ (g+h) váltakozik a kx-vel: gʰo-dü-g és kxo-di-g (: tenger+tő+nél-kül=feneketlenség).

3./ a dentalis mássalhangzók váltakozása egymás között:

A t és d váltakozására példa a ode (mink) névmás d és t rövid alakja, a rákövetkező mássalhangzó szerint: d-jotinç (találandunk) és t-xo xunç (nekünk lesz). Továbbá a de és te (allativo-superlativus és superessivus) névrag és igeirányító: de-koj-in (tetejére kel=föl-mász), te-k'o-n (tetejére kel=felülkerekedik), te-gi-n (tető felé kel=föl-kel √magyar da-ga-n, da-ga-d, da-ga-d stb.).

A c és s. t és c és c, s, ç váltakozását mutatják: c'ï-p-t-l és se-p-t-l (szín fő-tuli = pirosító), c'ï-ku es tė-ku (cseké-ly), c'ï-sï-n, t'ï-sï-n, çï-sïn (csü-csü-l = le-székel, leül), p'-ce (pe-ce = nedv), p-sï (vi-z), p'a-ç'e (po-cso-lya-szerű) stb.

A c, s, és z váltakozik, mert a c és s két önhangzó közt, meg lágy mássalhangzók előtt szeret z-re lágyulni: sï-sï-n (zö-cs-ög) ole k'e-zïz-ïn (id.), b-zï (pro be-cï bő-szülő = szaporító = szék. nyüves-tény = növést tevő) stb.

A ç (šj), š és s közti cserére példa: çï-t-χun és ša-t-χun (alulról fölfelé gyün = di-csér), š-χi-n (pro ç'e-χi-n le-kérőz = le-harap, eszik), ú-çï-n, ú-šï-n, ú-sï-n (el-szenesedik, γa-ú-çïn hagy elszenesedni = szí-t, ö-sz-tön-öz) stb.

A selyp ç, ç' helyett tiszta sziszegő s áll: çï-n, ç'ï-n (sin-geb, sze-l, mér) sï-n (id. qa-sï-n ki-szel, ki-mér, ú-p-sïn, ú-p-ç'ïn el-pö-szöl = szeldes) stb.

A z és ʒ váltakozására példa lehet: pi-z (elszóródó = szemcsés) és pï-ʒe (el-szoró = érett gabona, magyar bu-za).

A ž és ž́ (zsj) igen gyakran váltakozik: že-m és ž́e-m (√še tej + me hely = tehén Milch bringend), ža-ke, ž́a-ke (szá + ha + j = szék. sza-ka, bakk-szaka, sza-kál, determinált alak:/

A ž helyett ç: ǰu-ž-in és ǰu-ç-in száradt, asz.

A ʒ és ž́ közti cserét mutatja je-ʒa-ge-n és je-ž́a-ge-n (a-csar, agyar kercel-i = megharap-ja √ʒe, ʒa szelő = a-csa-r agyar).

4/ a j szókezdetén sokszor csupa előtét, mint a tamul, japán és mongol nyelvben pl. a török efendi (írást tudó úr) a kabardban j-efendi, a perzsa ab-gi-ne (vízszerű, fényes) szóból lett a kabard, stb. jab-g (pro ab-g székely éveg magyar üveg.).

Az r hang, a mily kedvelt rag minőségében, épen olyan ritkaság szókezdetén s így az ős turánság ezen sajátsága megvan a kabard nyelvben is, mint a tamul, japán, koreai, mongol és török-tatár nyelvekben. A magyar nyelv igen sok r-kezdetű szója a magyar-kabard re, rï, ra igeirányitól rejti önmagában, a mint a

magyar igeirányítóknál látható: (ra-g, ra-k, ré-szeg stb.).-

5./ a t-l vegyhang. - A kabard és a testvér adige nyelvnek jellemző hangja a tlik hangnak nevezhető t-l vegyhang, a mely sokszor már csak egyszerű erős l hangot képvisel idegen eredetű szókban pl. az arab mülk (birtok) szóból a kabardban mütl-k lett, s a több turáni nyelvben közös aslan (magyar, mongol arslan) és kaplan (tigris) szók alakja a kabardban ästlan és gapslan. Hogy ezen vegyhang tisztán a t és l hangokból nőtt össze, azt a magyar nyelv több szava és maga a kabard szóelemzés is bizonyítja:

a kabard tla-fi-r = székely tala-bo-r (keréklkötő)
tla-pe = sz. magyar: talap, talp
t-li (1. tűz-szín 2. bíbor szín 3. vér) . . . tu-li (piros)
tle-ẋu (láb-húr, kötő) tele-k
tla-go (dim. láb) d'alog (gyalog)
t-li (nagy test = fér-fi, hős) da-li (latinosítva: dali-a).

A kabard t-l'e, t-l'i (√dol-og diminut. tli-ĉe dolog-csináló) igenévképző

a magyar, mongol, tamul nyelvekben tal, tel, dal, del alakú, kabard psa-tl'e (besze, beszéd)-a tamulban pêsu-dal (√pêsu-, besze-dolog = beszélés√ kabard p-se, besze, me-se) stb.- A kabard t-le, t-lü (névrag és igeirányító) olyan összetét mint a magyar tu-l, tü-l: láb-tu-l, fej-tü-l).

A kabard t-lü (pro tü-lü tü-z + lang- tüz-pir, biborszín, vér = pü-r) = magyar tu-li (√tu = tamul tî ignis kab. tü, dü, cf. dü-jå, tü-jå, dü-çe + lü lang, pír, a látható fény) = mongol tu-le (gyu-l) stb.; kab. t-le-n, t-lü-n (tetőről lendül = dü-l, dö-l meg-hal); - t-le-nügo (aoüghe tle-nogo = székely Dál-nok helynév) = dal, seite, latus, rendesen a japán ó előtéttel ó-dal, a min dül, fekszik valami; az irodalmi oldal l-ezett hibás alak.

NB. Bámulatos a nyelv kétszínűsége pl. a székely dülő és láb teljesen egy jelentésü a földbirtokra nézve: dü-l »fekszik, hever, alanti helyzetben van« a láb, talap » az alant levő« de már lábon, talpon van a dülés ellentéte.-

10.§. A mássalhangzók gyöngülése.

A kemény mássalhangzó a megfelelő gyöngévé változik:

1./ midőn az igeszerkezetnél a si, so /csekélységem = én/ és fï, fo /főségtek, ti, ön, önök/ személyes névmások két önhangzó közé kerülnek: jé-zo-t /pro ji so-t valaminek én adó-ja = adom azt/, ji-vo-t /pro ji fo-t valaminek ti adó-ja = ad-já-tok azt/, gï-zo-fïk' /pro gï-so-fïk' /ki-fordulok = eszem kimarjul/ stb.

2./ midőn a së, sŏ /én/ és u /te, ön/ személyes névmások s és f' rövidült alakjai lágy mássalhangzók elé kerülnek: z-ĵotinç /pro s-ĵotinç én találandó, találni fogok/, f'-ke-mc /te adva = ha te adsz/, de b-ĵotinç /te fogsz találni/.

3./ lágyúl a mássalhangzó szóösszetételnél és szóösszevonásnál: xï-v-gu /pro xï-vi-xu: hüg + bi-ka = vízi bika = bivaly-bika/, b-zü /pro be-cü bőszülő, szaporitó, nyőstény/, ma-ze /pro ma-se: „a szép, a fényes = hold/, fi-ze /pro fi-se fény-szép = nő/.

4, midőn a pe, pï (bele, felé, fel) igeirányítónak be, bï társa az ige kezdő mássalhangzójának lágyult alakjával összefoglalódik: b-ze-n, b-zïn (pro be-se-n, be-sïn, föl-sze-l, szab), bžeh̆, b-žïh̆ (pro be-še-h̆, be-šïh, besövényzés, sövénykerítés) stb.

5, a miért is kimondhatjuk, hogy az adighe-kabard nyelvben a megfelelő gyönge és kemény mássalhangzók egyenértékűek (aequivalensek), a mint a következő összevetések mutatják: be-ǧi-n syn. pa-ǧe-n (po-h »dagad« fölfelé hág), b-ǧï syn. b-h̆ï (bé-t-c Dim. ma-ga-sság, felhágó), - b-ǧï (bog, bög) pχï (determinálva p-χï-t »bog; bög, bok-or √p-χe-n, p-χï-n bog-oz, meg-kö-t); - b-ǧa-n, b-ǧe n, b-ǧu-n syn. p-χa-n, p-χe-n (fe-kü-tet »elterít«), b-ze ad. p-se (a hegedű zengője »a húr« stb.), - b-ze-n, bzï-n syn. p-çe-n, p-çïn, p-se-n, p-sï-n (√magy. fö-szö-l »fel-szel«), b-že-n, b-žï-n ad. p-čï-n (föl-szánt-lál), b-že ad. p-če (bő-szá »ajtó« cf. pi-csa az élet kapuja), - b-ža-go (fő-csá-k Dim. ad. b-ze-t = fő-szara »sza-ru, a szúró«), b-zï ad. p-ce (pχa-p-ce »fa-vé-ső«

be-sze-lő") stb.

6.) A kettőzött mássalhangzók gyöngülnek a képen, hogy összetételnél és ragozásnál egyszerűekké lesznek: na-pe (szem+orr = or-ca, nne+ppe), ji ne-r (szem-e, nne), ša-te (tejfelő", tejfel šše tej).

11. §. A kabard nyelvhangok

viszonya az adighe nyelvhangokhoz.

Ennek föltüntetésére álljon itt a következő szósorozat:

Kabard:	adighe:
'a (u-j-j. kéz)	ě, ca, öj-g (id. ujj-ok)
be (bev, bő")	be id.
ç̂ç̂e (szó")	sse-n id.
c'ine (nedves √zsen-ge)	sine id.
ç̂'e (új, friss)	če id.
ç̂'e (szle, se, sü, csi, csü)	še, šü, če, čü (japán: shi-ta)
ç̂a-lle (új-test, gyerek)	čalle (id. √eselé-d)
ddej-pp̌a (dijó-fa)	daje-pp̌a
düp̌a-se (nap-ülés, tegnap:)	tup̌a-se id.
ffe (bőr, fel-szín)	çuc (šjiro)
ge-dü-gü (bunda)	he-du-ke (id. hátra akasztó)

ǵa-te (szablya)	ča-te, čatï (:l. 37l.*)
g-ge (guruló √sze-ke-r)	ku (id. √kocsi)
k'o-t-ïn (ku-tat, talál)	ko-tïn id.
ȟa, ȟav (eb)	pǎ id.
χo-be (hő-bő, hőség)	fa-be id.
χu (ho=fehér)	fe, fij id.
χ'u-raj (kör)	χ'uraj id.
k'ï (nyel, nyél √kő-z)	ke, kje
qa, qè, qï (kifelé)	qa, qi id.
q'a (há-z, sï-r)	kχa-ze id. (nagy há-z régen sír, temető)
mï (nem »non« kinai pu', mu' mo' id.)	me, mï id.
re-č' (üres √incs)	re-če id.
p-t-le-n (pi-llan)	p-le-n id.
p-sï (víz, ví-z)	p-se, p-sï id
se (szelő, kés)	se id.
sa-be (száraz por-r)	sa-pe id.
šše (te-j)	še id.
te-qi-n (√dz-ga-n föl-kel)	taj-gi-n
te-p-χ'o-n (takar)	te-χ'uo-n
ze (esz-ve)	zee id.

že-m (te-hen » tej-hely) čemme id.

žže (szá, szá-j) žže id.

ẓe, ẓa („a" csa-t, agyar) ce, ca id.

Ez összeállítás mutatja, hogy a legfurcsább eltérés van a x és f hangok tekintetében, mert a kabard x-nek csaknem mindig f felel meg az adighe nyelvjárásokban: kab. ma-xo (eredetileg »a hő« sol, ma: dies, nap) adighe ma-fe (japán fi 1. ignis 2. sol 3. dies), igen de a kab. ma-f'e vagy a-f'e (a fü-lő, a tűz). A kabard f-nek megfelelője az adigheben ç (šj): kab. ffe (bő-r) ad. ĉue (šjue), kab ffe (fenségtek = ti, önök) ad. ĉue, sjue id.

Ekként az adighe-kabard x, f hangok olyan sajátságúak, mint a japán h és f, mert hi nyelvjárás szerént = fi, de a hi lehet hši kiejtésű is.

*) A čate, čatï (kard) nem bizonyoson a kab. ǵate mása, mert az lehet a kab. ǯat-en (szeldes) ige participiumja is —

A kabard névszók eredetiek vagy származottak, mint a többi turáni nyelvben. Csakhogy a kabard nyelvben eredeti névszó, akár főnév, akár melléknév csak az, a mely egytagú és n-nel vagy önhangzóval végződik: 'a (ï, ú újj, kéz), be (régi szó fő, fej l. ji-be), ci (szőr), ffe (bőr), le, lï (piros = hús), nne (szem √né-z, ne-tet, ne-tez, ni, ne!), ppe (orr √pi-sze kínai pi id.), žžě (szá, szá-j) stb. ba (rossz √ba-l, l. balerijo, ba-ne), be (bő), f'ï (víg. jó √vi-g, vi-ol-or), xu (hó = fehér) žžï (ős, ősz) stb.

Minden névszó (sőt igeszó is), a mely többtagú vagy egytagusága mellett n-en kívül egyéb mássalhangzóval végződik, nem eredeti, hanem származott vagy ragozott szó: Na-te (szem-tető = homlok) ža-ke (szá-j + haj = szék. sza-ka, szaká-l), xu-ž (hó-s = fehér), na-xi, ne-xi (pro na-xu = na-gyü = nagy)). stb.

13. §. A szószármaztatás.

A szóképzésnek tulajdonkép egyetlen egy módját kellene elismernünk,

t. i. az összetételt. De mivel igen sok összetételnél a második rész számos esetben ismétlődik s így annak eredeti jelentése sokszor elmosódott: azért az ilyen ismétlődő alkatrészt képzőnek nevezzük s így a származtatásnak két módját kell megkülönböztetnünk: összetételt és képzést.

14. §. Szószármaztatás összetétel által.

1. A szóösszetételnek két módja van: az egyik a kinai-japán nyelvből ismert mód, a mely szerént két hasonló vagy ellentétes jelentésű szó alkotja az uj szót:
dü-ǰa (ad. to-ǰo, to-ǰa, tü-ǰa stb. az égi nap, tüz + hő", mert dü tam. tē magy. tü-z diminut. ǰa, ǰo = zo, jap. ho magy. hő cf. dü-çe, dü-g' stb.); -
'a-ko- tla- ko (» tengeres talpas = derék legény. 'a-ko ujjon kelő", tla-k'o, talpon kelő"); - ,çï- t- le (a föld + ég = föld + tala-j); ge- š (bor-só » kör + serül«), - ka- ke- go- ke (vadállat » eb- fark + disznó- fark); - ši- gu (V szè - kè -

»csi-kó+guruló« = kinai japán ba-ša
»szè-kèr« = Pferd + Wagen és ša-ba jid.
Wagen + Pferd cf. magyar ko-csi dolighe
ku Wagen + ši Pferd); t-la-çê (al-j. fe-
nek »tala-p + se-gg«) stb.

2./ az összetétel második módjá-
nál az első szó rendesen a másodikat
meghatározza:
çi-ma-xo (fél »szaj + nap«); - jă-ma-xo
(hev-nap = »nyár«); - b-ži-hă (ő-sz-
-ha »ősz« Herbst); - 'a-frakě (ú-jj-for-
gó, kéz-forgó = könyök ad. 'a-ti ad. ujj +
+ tér-d); - t-le-guaže (ad. tle-juanže,
t-la-gănž talap + gáncs, láb-hajlás =
tér-d); - tle-nigo (dülő-fél = ó-dal, dülő);
ua-fe (ó-feslő = ég Himmel); - o-gu (ó,
magas-kö-r = ég, ège); - ue-s (ad. uo-sse
»ó-szín« = hó Schnee magy. ő-sz, weiss), -
Ta-uo (kin. ta »nagy« + ú-r = nagy-úr
tulajdonnév).

15.§. Módosulások a szóösszeté-
telnél.

A szóösszetételnél többféle módosulás
történik, mert az egyszerűen egymás
mellé tétel nem általános. 6 módo-

sulások a következők:

1/ az összetét első szavának e végzete a-ra változik, mint a japáni nyelvben (kana-shiki = ere-szék = ülő, kane + shiki):

kä-p-se (hosszú-szíj = kötő, zsineg, drót, cf. ka-pocs, kĕ + p-se).

na-te (szem-tető = homlok, ne = a néző, a szem + te).

na-pe (szem-orr = or-ca, ne + p-pe).

t-la-pe (talaj-hely = talap, talp).

ža-ke (szá-j-ha-j = sza-ka, sza-káll, žĕ + ke).

ša-te (te-j-tető = tej-föl, še + te).

ša-t-le (tej-tevő = sé-tá-r, sajtár).

ǔ-t-le (u-jj-tevő = kez-tyű).

2/ az összetét második része e, i véghangzóját veszti:

ŭ-p-s (ajk-víz = nyá-l, ŭ + p-sü).

ne-p-s (szem + víz tam. kaṇ-ṇīr = kö-nnyű).

go-š (kölyök-sü avaz fi-sü = unoka testvér rokon, go japán ko + ši = sü, vér = rokon)

Hasonló rövidülés történt a nagy ar-c, or-ca, tö-l-gy (te-j-le-győ a miből tej-lejő), nyá-l és nyá-l-le, ěg, è-g (kab. o-gu) stb.

3/ az összetétel alkatrészei közé i kötőhangzó jő:

francuz-ĭ-b-ze (francia-be-sze = a francia nyelv).

jitles-i-ĉĉe (év-szár, szávaal)
nart-i-ž-i-be (nart-ös-bő = sok régi hős).
4./ az összetét elő része névragos szó:
'a-r-ĉi-n (ü-jj-ra singelő = arsin, sing, rőf, 'a-rü + ĉi-n).
NB. E szóra is rá fogták, hogy török tatár azért, mert a tatár, orosz stb. nyelvekbe is átment.
'a-rü-se (ujj-ra szóró = kézzel vető = nem-vad pl. a növény)
'a-rü-tx' (u-jj-ra irás = kéz-irás)
Sos-rü-qo (Sos-ra nézve fi = Caesarfi, tulajdonnév).
Bat-re-z (Bat-nak egyetlene, Bat + re + zzü tulajdonnév)
p-xa-m-b-ĵu (fá-n fekü » fa feküvője = deszka, fa-lap)
t-xi-t-lü-m-ĵe (tetejére kenőnek hely = papir)
p'-ĉa-n-tě (pro b-že-n-té: bő-szá-té-r = ajtó eleje » udvar « adighe p-če-'u ajtó eleje id.)
pe-n-čův (orron-cső = a madár csőre)
P-ĉü-Badü-no-qo (bácsi Badü-nak-fija: tulajdonnév).
Ne-s-re-n-žakě (szem-ér-szaká-l: szemeig érő szakálú, tulajdonnév)
Ple-bü-ce (talp-fél-sző-r talpra v. lába szőrös, tulajdonnév) stb.

5./ az összetétel második része a ji, ja 3-adik személyű birtokmutatóval áll s ekkor az első szó véghangzójával együtt i-be vonódik össze:

vi-t' (pro vi-ji-t'u bor-ju-kettő-je = pár marha)

ši-t' (pro ši-ji-t'u, csikó kettője = pár ló)

t'i-t' (pro t'i-ji-t'u, a tu-ra kettője, pár kos)

tli-p-ĉ (t-li-ji-p-ĉi dali tíz-je: tíz férfi)

ĵogu-ĉ-hi-b-l (ĵogu-ĉ-ha-ji-blü, út-fő 7-je: hét út keresztező(dése)

t'u-m-ja-mü-z (kettő-jük nem egy-korcs pl. marha t'u+mü-zzi)

NB. A kabard je, ji birtokmutató maradványát láthatni a magyar ba-ju-c, ba-ju-sz, ba-j-sz (kab. pe, pa orr + je, ji + ci √szőr, ci-r), a-j-ka (kab. 'a, 'u száj, apertura + je, ji + ke, vég, szél), a-j-tal, -a-j-tó (kab. 'a + je, ji + t-le ó-dal), sa-j-t (kab. še ša tej + je, ji + te tejő sigy »tej föl«).

A kab. p'a-ĉe ad. paa-če (bajsz) látszólag »orr, orr + alj« de szerintem pe, pa (kínai pi orr) + je, ji + ci (szőr) szók összevonása és lágyulása.

16.§. Szószármaztatás képzők által.

A képző a kab. nyelv szerént eredetileg önálló szó, de a gyakori alkalmazás

jelytan eredeti jelentése nem mindig érezhető és ezért különböztethetni meg a képzést az összetételtől. – A kabard képzők 1. kicsinyitő és nagyitó szók 2. nem-kicsinyitő szók. Mind a kétféle lehet egyszerű és összetett.

A. Az egyszerű kicsinyitő és nagyitó képzők a következők:

1. be, bü (bév, bő; bővitő, sokasitó: χoa-be, χur-bü-ç, nartiχi-be stb. magy. b, dom-b, göm-b stb.).
2./ či, ču (csökkentő l. leki-č, kχu-č, ko-č, čü-kü, ču-χu, magy. ce, ci, c, nő-ce, bo-ci stb.).
3./ çe (syn. še, š; nagyitó, sokasitó l. kod-ü-çe, χur-bü-ç, be-ç, dau-ç, džuma-ç magy. as, os, es, ös, á-s, é-s.).
4./ če (csökkentő l. šü-če, vi-če, nisa-če magy. cse, csi, cs: bo-csi, bo-cs, pü-csi, ma-csi).
5./ de, dü, d (a té, tü kicsinyitő változata l. šü-d ad: šü-de »csacsi« magy. csi-du Vkab. ...obb-ad).
6./ ej (nagyitó l. gegu-r-ej, jifer-ej, χur-ej, de-j, ...ler-ej, magy. ja, je, ju, -j: var-ju, bo-r-ju, ...ju, u-j) cf. -jine.
7./ je, g (a ke kicsinyitő változata l. pun-ge, ...u-ge, beli-ge, sü-g' ad. si-gge stb. magy. ga, ge, og, ög: varr-ga, zsen-ge, gyen-ge).
8./ ke, χo, χu, po, pu, p (kicsinyitő: l. 'a-pe,

siri-xu, ču-xu, p-xü, ç-x̂o, p'açê-x', keç-x, magy. ha, he, lé-ha, szajha, stb.

9./ ine, ne (√ji-n nagyító: l. ĵür-ine, x̂ür-ine, či-ne. magy. nyu, nyü, ony, öny, eny: var-nyu, bor-nyu, kö-nyü, viz-er j-ő stb.)

10./ j = ej (l. de j, či-qo-j).

11./ ke, ku, k'e, k' (k'e vég, fark, kicsinyítő: l. x'u-ke, ve-ke, bže-ke, či-k'e, çe-k', çe-k', çiti-k'e, či-kü, de-ke (tő-ke), te-kû, ĉür-kü stb. magyar ka, ke, k: ir-ka, bir-ka, kicsi-ke, szé-k stb.).

12./ qo, qu, qï, qe, qa (qo jap. ko magy. kő kicsi-nyítő l. mara-qo, za-qo, p'-qï, ata-qa, ata-qe, uor-q stb. cf. szeker-kó, szán-kó, has-kó stb). A qo, ko alapjelentése » fi, kölyök, ki-csi «

13./ še, š (so-k, se-v-eg cf. çe, sokasító l. ha-še, š-xo magy. as, os, es, ös: köv-es, füz-es, sár-os stb.)

14. Ẑ adïghe ze (kicsinyítő-nagyító kab. q̂a at. kxa-ze » föld-ház « = šü-r magyar z: tü-z há-z, he-z, ho-z, ké-z de: ka-csó, ka-r tehát az alapszó » ke, ka «

15./ že, ž̂e, ž' (1. nagyító 2. kicsinyítő: l. de-ž, qua-že, ž̂e-j cf. ç̂e magyar zsa, zse, zs mor-zsa, tor-zsa, tör-zs)

16. ʒe, kicsinyítő l. b-ʒe pro bă-ʒe pa-ta-lá-b, cf ba-qo-n, va-ʒe azaz az alap-

szó ba, pa, va »láb«). –

B. Az összetett kicsinyítő és nagyító képzők.

1. be-ce bi-ç, bővítő nagyító l. be-çe).

2. či-kü, ču-kü, ču-χu (kicsinyítő l. či, ku, χu magy. ci-ka, ci-ke)

3. ç-χo = š-χo

4. dü-de (nagyító: l. čikü-düde, kéç-düde, fü-dü-de cf. de; magy. -d-ol, -d-ol: kis-ded, kerekded).

5. qo-j (kicsinyítő cf. qo, l. čü-qo-j)

6. ni-té, n-té (kicsinyítő cf. té, l. čükü-ni-té çχ'oa-n-té)

7. š-χo (cf. çe, še + χe, χo, nagyító: l. gu-š-χo, se-šχo, maχše pro ma-šχe magyar s-ka, s-ki = tu-s-kó, bu-k-si pro bu-s-kó, büs-ki)

8. t-χe (cf. té, χe, χo, l. ǯa-t-χe »heve-cs-ke« = tavasz).

9. té-kü (cf. té, ke, ku kicsinyítő l. mez-té-kü magy. hal-dok-ol, ér-dek-el, ki-deg, kis-de-g).

10. ža-ke (cf. že, že, ke »csekély-ke« = a legkisebb, azaz a kicsinek farka).

11. že-j, stb. cf. geol-že-j »pi-zse«).

C. A nem kicsinyítő képzők. – Az egyszerűek a következők:

1. a, â (az önhangzós múlt képzője, az ilyen képzet lehet fő- és melléknév: l. ča pro

čê-a, ĵâ-r pro ĵi-a-r »a burkolat«, ga-zi-rpo-a szótári az titkosz-a = szül-e" magy: a. e: csa-ta, szül-e, huz-a, von-a).

2,) ĉê (Vĉe-n csenáló jap. sbr. id.: foglalkozási főneveket képez: l. ĵad-z-ĉê kert-ész, šiřigu-ĉê sarucsináló, si-hat-i-ĉê órás, fokk'i-ĉê fegyvercsináló stb. magy. ász, ész: kert-ész).

3,) dl (pro de »hely« Biber-dl, gabar-dl Vgabarda-j, magy. Várad, Köves-d stb).

4,) gu (kö-r, kö-z: Ži-ju si-k, si-k-ság; o-gu ó-kör = è-gě, é-g. l. bze-gu, ne-gi-gu).

5,) ĵa, ĵe (a 3-adik múlt időképzője mint főnévképző": za-ĵa vá-ga = se-b, vágás, ĉa-ĵa serite = fonal, b-ži-ĵa: számlál-a, szám, va-ĵa: forolit-a = borozda).

6,) ĵa, ĥa (ĥa = kor, idő: Ži-ĵa, ős ha, öregkor = öregség, ĉaku-ĵa gyerek kor: gyerekség stb).

7,) ĵo (Vkor, idő: je-zze-ĵo ozonó ha = indulás, fi-ĵo, jó, vég-ha = jó-szág stb.)

NB. Kiki észreveheti a ĵa, ĥa, ĵo önálló szók eredeti jelentéséből a »ság, ség« értelem keletkezését.

8,) ko (kelő, járó: je-fa-ko inni járó = részeges, itkányos, le-ĵuna-ko, lekunyóba járó = hálószoba hős, va-ko szántanijáró, szántóvető) ven-a-ko id.

9,) me, m (me japán mi, ma »hely«: l. ĥa-m »hányó hely« = sérű, ĥa-ha-me (cf. m, me, mi obliquus rag.

10./ ne, n (1. helyrag, mándsu na hely. 2. infinitivus 3. főnév: le-ĵu-ne le-ku-nyó = hálószoba, ole-ĵu-ne oda-ku-nyó = határ szomszéd, vidék. »könyökes« je-ge-n olvasó hely = olvasás, ĉi-ĵi-n de adighe ŝe-ĵo-ne és me-ho-ne, ,a' gu-nya, g'a-ne »genye, gu-nya« x'ad-en rongy V x'e-n, xi-n).

11./ pe /»hely«: l. ĉi-pe, di-pe, xu-pe, se-pe, t-la-pe stb.

NB. A legtöbb ilyen képzetnél a pe szó eredeti jelentése érezhető, de már a di-pe »tű-hely« = varr-ás, tűz és jelentésű. Magyar: ẑala-p, ala-p, ül-ep, stb.

12./ t-le (pro t-le, t-li V dol-og diminut. mert tli-ĉe dologcsináló, dolgos; ĉe-naka-t-le ĉe-nevető dolog, nevetség, p-sa-t-le lamut pe su-dal beszé dolog = beszéd szó, ha-t-le, hordó-dolog, rakomány, teher, stb.) Magy.: dal, del, tal, tel.

II. Az összetettek ezek:

1./ a-de (pro â-de múlt + de »hely, tér« x'a-de, kitö vagy kerített tér - ker-t, ĥa-de, x̌a-de hulla, holt test, dög V x'e-n hin-t, terít, fa-de, i-tal V fe-n fi-n, ji-fen iv-ni, magába venni).

2./ â-ne (id. + hely = x'id-â-n rongy, hitványság cf ẑade-n id. b-ža-ne »szá-

molat l. zi-b-žanel.

3./ n-de (infinitivus + de, hely, tér: ç̂on-de, ç̂on-de » singelt, mért hely = mer-et b-a-bi-ç̂on-de).

4./ nü-ja (id. + ha -kor: c̓i-nü-ja csinál-mány, ç̓e-b-c̓i-nü-ja fa-faragás = elcsürés, csavarás, je-genü-je olvasmány). Ezért a székely-magyar cse-ná-l, csi-ná-l igét hiába akarják a szlávból származtatni.

E. A szószármaztatás sajátságos módja a kabard nyelvben az, hogy az ige személyes alakját fő- és melléknév gyanánt használják:

1. ja-t (ad-já-k = adomány) za-uo pro zi-ja-uo (egymást ver-ik = verekedés, csata √kab. ç̂at-en), ja-ç̂e-t (es erék-i-k = el-ufás).

2./ ja-c̆ixu (ismer-i-k = ismeretes), ja-ç̂e (sze-d-ik, fogják = fogó, vad-ász l. b-ze žej-ja-ç̂e vizacs-szedő = hal-ász), ja-ç̂â (csi-nál-a-juk = csinált). ja-qu-a (kongat-a-juk = a megvert), u-mi-c̆ixu (te nemismerő = ismeretlen) stb.

Ilyen a magyar bír-ok, gyűr-ők, hozom, megadom (pl. hozom-ra játszani), mul-om színű (múlószínű), mér-ték (az a mit megmértek) aluszékony (alu-szik-ony » csak, sok alvó) stb.

17.§. A nem.

Grammaticai nem a kabardban épen ugy nincs, mint a többi turáni nyelvekben.

A természetes nemet a b-zï (pro be-čï, bő+szül: növeste-ny, azaz növesztő", szaporitó) és χu (szék. Ka-m kab. obliqu. him/ szóknak az illető főnév után tételével jelzi: čiχu-b-z (némber), dïžur-a-bz (tolvajnő"), ha-bz (nőstény eb), ši-bz (anya-ló, kanca), χi-v-gu (pro χi-vi-χu tenger-bika = bivaly-bika) stb.

N43. A magyar bi-ka szót idáig a mongol bu-χa, török bu-ja szó kölcsönzetének gondolták a rimelő" nyelvészek, holott az az orosz bi-k isl. szóval együtt a hunn-kazar vi, vvi, bbi (Rind) és χu (gu, ka-m obliqu. hi-m) szók öszetétele.

18.§. Többesités.

A kabard-adighe nyelvben a rendes többes képző" a χe (ten-gs-t cf. tenger nép) szó, a mely egyszerüen a fő-, melléknevekhez vagy az igéhez tapad: ane-χe (anyák pro anya-ak), ade-χe (atyá-k) fiz-

χe (hölgy-ek), daχe-χe (elragadólók = nagyszerűek), ja-t-la-ju-χe-ç (valami azö lekintő-jü-k = te-kint-ik, lát-já-k).

B. A mai magyar k, ak, ek régen a klr, eklr, oklr volt pro klre. Előfordult ezenkivül mint sokasitó képző a be (bő), kod (had) és še (Vse-r-eg dim. cso-r-da) szó: nartiž-i-be (sok öreg hős), ha-š (pro ha-χe ebek), čiχü-kod (emberhad = sok ember).

Ha valakinek eszébe jutna a dualisról (kettősszámról) kérdezni a kabard embert, hát azt is találna az ilyenekben: vi-t' (pár marha), si-t' (pro ši-ji-tu pár csikó), tit' (pro ti-ji-tu a kos, vagy kos kettője = pár kos), čiχu-j-t' (pár ember) stb.

A kab. koď (had = sokaság) szó van a magyar ész-köz szóban, a mely a kab. 'a-çe (ujj + sze-r = kéz-sze-r) és kod összetétele. Sőt a magy. mosa-kod, vere-ked stb. igeképző is a kab. kod, mert sok mosás, sok verés az alapértelem.

19. §. A névragozás.

Az eddigi kabard nyelvtani kisérletek

szerént a kabard nyelvben csak 3 eset volna: 1, ɾ (nominativus) 2. m (genitivus és dativus) 3. m-k'e (instrumentalis).

Azonban ez merőben téves felfogás, mert az + (er, ir) névrag nem csupán nominativus, hanem egyéb is, tulajdonkép pedig a fő", melléknév és névmás meghatározója (determinativus).

A kabard nyelvben szeréntem van hat egyszerű tényleges névrag, szerbórom kimutatható egyszerű névrag és hét összetett névrag. A 13. névragot idáig uzért nem vették észre, mert a nyelvtan nélküli népek nyelve azokat a főnévhez ragasztás helyett, mint igeirányítókat az ige elé csaptа, pl. ezen közmondásban: gzönuž uev-bane ole-tlxož (Zb. 26. k. 49. l. a gönye ős = öreg koca csunya időben malacozik) logikailag a ole (ban, ben) az uev-bane-hez tartozik s csak a rossz nyelvhasználat csinált igeirányítót abból (mintegy: csunya idő" ben-malacozik).

A., a tényleges névragok:

1. + (er, ir determinativus: a' az)

2. m (me, mi, obliguus azaz általános locativus)

3., k'e (» vég, fark « allativo-terminativus és

eszközeset).

4./ go (mutativo-essivus és adverbialis)

5./ o id.

6./ re, rï (lativo-locativus és sociativus cf. bal-ra ment és merre van? jobbra van).

B. a kimutatható egyszerű névragok az előbbiekkel együtt:

1./ a, e (magyar a, e)

2./ be, b (magy. ba, be, stb).

3./ bï, b (magy. va, ve = felé)

4./ de, dï (magy. da, de, o-da, i-de, tkp. »tér, hely« jelentésű szóból képző is)

5./ go (magy. gy i-gy, u-gy √gya-ra-n-t »instar«)

6./ ĥa (pro ĉ-ĥa, fejében, ért, miatt)

7./ χe (»hely« bele)

8./ χo, χu (ho, he, ho-z, he-z)

9./ k'e (fark, vég √magy. i-g, tamul ku, koreai kei id.)

10./ le, lï (kinai li »hely« magy ul, ül, l, tam. il)

11./ m, me, mï (hely, locativus, obliquus)

12./ ne, nï (lativo-locativus, magy. ni,

13./ o = go

14./ pï, p syn. bï

15./ t (determinativus)

16./ re, ri /magy. re/
17./ še /ért, miatt, tkp. valamit hozni/
18./ te /tete-je-be, re/
19./ u pro go, o.
C. az öszetett névragok:
1. go-re (magy. gya-ra, gyaránt)
2./ k'e-re
3./ m-k'e
4./ m-k'e-re
5./ m-re
6./ o-re = go-re
7./ t-li

20.§ Az r és M névragok szerepe.

A névragok közt legelőbb a determinativ r ragot és a közvetítő" M ragot kell megismernünk, mert mind a kettő benne van a magyar nyelvben eddig föl nem ismert állapotban s mert magában a kabard-ban e két rag nélkül alig lehet mondatot szerkeszteni.
A. Az r, segédhangzóval ir meghatározó /determinativ/ rag, megfelelve a kinai ri, japáni re-ru, magyar r /bo-r, bő-r, gödör, denevé-r, ma-da-r, po-r, szö-r, talabo-r, ú-r, zsellé-r stb./ ragnak — főnevekké változtatja:

1., a melléknévi mutató névmásokat:
i, ï / o / a (magyar e, i / o / a)
mï, mi / mo / ma, me } melléknévi alakok
mï-r, mo-r, a-r, -ȁ-r főnév
Cf. japán ke, ko-re, a-re, ka-re id.
tamul: i-du, u-du, a-du id.
magyar: e-z (Vü-gy, o-da), a-z id.
2., a melléknévi igeneveket (részesülőket):
zï-ç̂ (csináló), zï-mï-ç̂e (nem sejtő), de
zï-ç̂-ïr („a' csináló), zï-mï-ç̂e-r („a' nem sejtő", „a' nem tudó) főnév.
3., Az r rag mutatja a főnévnek meghatározott voltát, akár alanyt, akár birtokost képviseljen az: cï (Haar), ffe (Haut), de: cï-r („a' szőr), ffe-r („a' bőr), žille (földműves) žille-r („a' földműves), a ç̂ale-r (az a gyerek), mï fïx-ïr (ez az asszony).

B. az m obliquus (vagy közvetítő rag)

1. A m (me, mï, vagy ïm) rag eredetileg átalános helyrag volt (japán mi place), de obliquus vagy közvetítő ragnak nevezhető azért, mert a vonzott és vonzó közti viszonyt mintegy közvetíti és jelentését az utána következő névrag, névutó és igeirányító (igekötő) határozza meg: ĉe-m (ci-m, név-en), ĉe-m-k'e (címmel, névvel), ç̂ale-m

ga-ǰotin xo-je-ç (csecsed-nek=gyermek-
nek kitalálni ho-ij-lő ćale-m xojeç
a gyereknek illik kitalálni).

2./ az m ragnak locativus szerepéből következik egészen természetesen az, hogy a birtokos főnév, ha az nem tulajdonnév, mindig ezen ragot kapja, míg a birtok főnevet a birtokmutató jé, ji (többes ja) kapcsolja hozzá:
ade-m ji paa (atyá-nak föveg-je)
adexe-m ja paaxe (atyák-nak fövegjeik), de Sosruqo ji ane vagy j-a-ne (Sosruko any-ja).

N.B. A birtokos és birtok közti viszony ezen kifejezésmódja a magyartól abban tér el, hogy a birtokmutató ja, je a magyarban a birtoknév után tapad, míg a kabardban az ősi turáni logica szerént a birtok előtt áll, mert ez a birtokos, ez pedig minden turáni nyelvben megelőzi a birtokot.

3./ ismerve a birtokos és birtok közti viszony ezen kifejezésmódját és tudva azt, hogy a turáni ige tisztán cselekvésnév: lehetetlen azonnal föl nem ismerni, hogy a következő alakú mondatokban a cselekvő és

cselekedete közt tisztán birtokos és birtok viszony áll:

α, ket ci'â-m ji-ĵitlâç, ket poabem ji-ĵetlâç (Sosruko 12.l.) Ennek ârya módon való fordítása ez »kit a szaj (hideg) öle meg, kit a hév öle meg.« De a kabard-japán logica szerént ezt tevzi: ki a hidegnek megölt-je, ki a hevnek megöltje.

β, sji šipŝu-m žitl-ir je-tx̂ (nővérem-nek a' levél írás-a, irott-ja = ârya »nővérem a' levelet írja«

γ, abï çiĵom tli-m — šimesi-mür ž-i-ôeç (akkor a férfi-nek — vére állva — ez szó csinála-ja, ârya: akkor a férfi megijedve ezt mondá pro mond-a-ja.

N.B. Hoffmann volt az, aki japáni nyelvtanában a japán »ame-ga furu« (esőnek hulló-ja, az eső hull)-féle szerkezetben a ga ragot a genitivusi ga raggal egynek állította s igy fölismerte, hogy a turáni nyelvekben a cselekvő és cselekedete egymáshoz birtokos és birtok viszonyában állhat. Ha ismerte volna a kabard és magyar nyelvet, a »tud-om, tud-od, tud-ja« féle tárgyas igeragozásban, bizonyoson a »bot-om, bot-od, bot-ja« birtokragozást ismerte volna föl.

4./ az eddigi kabard példák azt mutatják, hogy a tárgyas igéknél a cselekvő m ragot kapott, tehát az árya nominativus helyett genitivus és az árya accusativus helyett nominativus áll. Most olyan példákat hozok föl, a melyekben az árya accusativus helyett m-es obliquus (genitivus) állhat:

α./ mi tχitl-im qi-s-χo-je-ge!, ez irott-nak ki nekem olvasó-ja legy = e levelet nekem olvas-d el).

β./ „čaler abï-χe-m jegego ç̂-χo-jžek'e („a gyerek amaz-ok-nak olvas-á-hoz indulva = a gyermek azokat olvasni kezdve.)

γ./ neχ̌c-ïž-im qabilk̓e je-ger-t (a nagy ős-nek Káin-nak hivó-ja volt = a legidősebbet Káinnak hivta).

NB. Hogy mi a magyarban az » ő Péter-t lát-ja « féle szerkezetben Péter-t árya módon accusativusnak mondjuk, csak azt mutatja, hogy mi elfelejtettük a t ragnak mivoltát, a mely eredetileg csak obliquus volt, mert éj-t-szak-a, nyar-at-szak-a félékben genitivus, jobb-kéz-t-ben locativus, egyenes-t-ben pedig adverbialis. Ezért » ő Péter-t lát-ja « egykor » ő Péter-nek látó-

j-a" értelmű volt.

5. Ezek után kimondhatjuk, hogy a kabardban a t-es alak csupán meghatározott alak, de nem accusativus, mert ilyen a kabardban nem létezik, a mint nem volt a magyar nyelvben sem. Az -m-es obliquus alak, pedig általános locativus, a mely a genitivusi jelentést is feltölteti.

NB. Hogy a magyar szók om, em, öm végzete a sokszerepű kabard me, mü, üm m közvetítő rag maradványa, azt bizonyítják a ci-m (kab. če, če-m), ka-m (kab. χu, χu-m), selye-m (kab. šille és šille-m), malo-m (latin-olasz mola) stb. szók, meg az, hogy az alo-m, elem, dal-om, del-em, tal-om, tel-em főnévképzők a többi turáni nyelvekben (tamul, mongol, mandsu stb.) csupa al, el dal, del, tal, tel alakúak, sőt magában a magyarban is előfordúl az al, el, dal, del, tal, tel m nélkül is: (köt-el, é-tel, i-tal, stb). –

VI. §. A kabard nyelv kimutatható névragjai abécé rendben.

1. A, e (lativo-dativus, leginkább öfsze-

tételekben = magyar a, e, á, é » al-á, el-é «, mandsu-mongol a, è, japán e, ye, tamúl ê, török-tatár a, e):
gu-a-pe (sziv-é menő" = kedves, kellemes, gu » gyuha « pe-n men); gu-a-k̊o-n (sziv-é kel = beleszeret id. k̊on), ku-a-bže (pro gqu-a-bže kocsinak való bő" szá = kapu); χi-t'u-a-ç' (tenger + kett-é csináló = félsziget, a mely a tengert kettő vagja); ç'e-u-e (új-é = uj-ra); tlegu-a-p'-c'e (lábra facsintos = görbe lábú, tlego, tlago + p'c'e).
2./ bï, b, pï, p (√fè-l, vé-g: locativus, genitivus, lativus, terminativus): mï-bï (japán ko-nokata, e-ffel-é, ennek, eddig); mo-bï (jap. so-nokata) és a-bï (jap. a-nokata, a-ffel-é, annak, addig); a-bï-χode-go, abχodego, a-p-χodego (a-ffél-hez tartólag = azonképpen); a-bï-ço̬n-dexu, a-p-ço̬ndeχu (a-ffelé méret-be = addig); xeš-p ço̬ndeχu (est-fele ég = estig), je-x-bï (mag-a felé, magának) cf. çi-b, xe-pï, b-la, b-le
3./ be (b, p: be, bele, ban, ben, on, en, ön): ne-ja-be (né-há-ba, né-há-n = ama korban = tavaly) cf. magy né-ha (el-múlt kor = néhai) és némelykor;

ně-že-be (pro mi žej-be = ez ejben = ez éjjel) cf. adighe ê-be tle-be so kuo (ujj-on talp-on én kelő = mászok); 'a-b-žane (ujj-ön szaru = ujj-köröm); gu-p-çi-se-n (gondolban csücsül = gondol).

NB. A be mint főnév a fe, fě, pe magyar fe, fő, fe-j, fö-l társa, mert fej-ez és vé-gez rokonértelmű és a kabardban be-nü-n, fě-ne-n (bele-, reá-ragad), ji-be (fe-je = egy fejére levő = árva), fiz-a-be (nő a fej = öz-vegy pro öz-v-agy), adighe blü-pe (hét-fő) stb.

4./ de, dü, da (általános locativus magyar de, da, di japán de, mandsu-mongol de, tör.-tatár da, de, ta, te):

α./ allativo-illativus értelemben: rü-de; - mo-de; - a-de (i-de, e-mide; - o-da; - a-mo-da), že-de-ze-n (száj-ba szór), t-lü-de-kuod (dali-ho kele = a ki férjhez mene = férjes) stb.

β./ adessivo-inessivus jelentéssel: ja-ku-de (kö-x-ött-jü-k = közbük, ku, ko Vkö-z); b-ja-de (régi magyar fek-ett = mellett, oldalt = 'ane-m bjade-sin, asztal felett székel = asztalnál ül); Nalčik de-s (Nálcsik-ott székelő, lakó).

γ./ superlativus (rendesen mint igeirányító) = de-çi-n (fel-csinál, nagyra

becsül = (magyar di-cse, di-csé-r, di-csi-r, di-cső, di-cse-ked-ik), de-ťa-n (tetőfelé hág) stb.

δ.) ablativus, elativus, delativus (a mely értelmet más igeirányító és a mozdulást jelentő ige által kapja, különben is az ablativus értelem a locativusból indul ki, a mint a magyar ul, ül ťamul il locativus rag használata mutatja: »fel-ül van« de »hegy meg-ül kel a nap, Pécs-ül indúl« stb.):
qi-žže-de-ziž-in (ki szój-ból šzór = szójából kivetni cf. ki-akol-ból-ít); de-ẋi-n (valahonnan hanyatlik); de-ẋü-n (valahonnan vesz).

N.B. E névrag, mint főnév a te (tető, felsőrész) szó változatának vehető cf. magyar da-ga-n, de-ge-n és kab. te-gi-n (föl-kel) és japán de = te.

5.) go (a. általános adverbialis, magyar -gy, i-gy, ú-gy, hogy ragozva gya-rá-nt japán ku id.).

kab. da-go? v. da-uo da-o? (ho-gy?)
jap. da-ku? v. do-u dô? id.
kab. a-go v. a-uo a-o (ú-gy)
jap. a-ku v. ka-ku (kab. a-go) id.
kab. fü-go v. fü-o (vígan, jól)

japp. qo-llu v. yo-u id.
kab. pež-go. pež-o (biz-ony, igazán) stb.

NB. E minőségében az igeelőlknek gerundium jelentést ad: u-mi-llaže-go (te nem dolgoz-va = ha nem dolgozol), bilin ga-dï-xua-go (barmot ki-oda-haj-tott léve) stb.

β/ mutativo-essivus:
çïxo-go jetïn (kölcsön-ül adni-ja), Habibat fïz-go u-xo-t (Habibatot nő-ül neked én adó = Hab. feleségül adom neked); sït xábet-go zek'ore? (mi jár hírül = mi hír járja?) stb.

γ/ allativus (különösen az infinitivusnál a cél jelölője):
Medine hažret-go k'ožâ-ç (Medina szent-helyre költözék); je-šxïn-go xyt ji-çen (enni-je képet csinálni neki = valakinek engedélyt adni hogy egyék); Nesrenžak'e-go žï-ç-ha-je xun! (Nesrenžak-ra nézve az öregség tkp. öregfej, rossz legyen!)

δ/ genitivus mint birtokos (még az igéből álló birtokkal is) és mint mennyiség jelölő:
» Iusïf-go Iaqub psoum ja nexïf-go ji-tlažïn-go çï-tâ-r « Atažukin e mondatában a két utóbbi go adverbialis: psoum ja.... mindenek jobb-ju-le-ul

(mindeniknél jobban = szívesebben), ji-ł, çi-tâ-r: tátó-ja-úl álla (kedvelő-je vala) kinek? Józsefnek, ki? Jákob. Tehát: Józsefnek Jákob minden gyermekénél inkább kedvelője vala = József-et kedvel-é Jákob mindeniknél legjobban.
ħra-go jerżer ga-z-ĵeĉâr ja-çi-ĵupçez-ri (Af. 72. l. istennek a maguk kiteremtett volta gyuha-jukból bocsásoísára = a mint el-felejték, hogy isten teremtett-e őket ...)
χurzine-go ja'âr (a drágából volt-juk = a mi nekik drágaságuk volt);
sane-χu-go fji kade-r (bor fehér-ből a ti korsótok = fehér borral telt korsótok);
sji ši-pχu-go Habibat (az én leány-testvérem [leánytestvéreim közül] Habibat),
müsülman χe-go t-li-toĉ ja-uâ-ĉ a maχom (a muzulmanokból vagy közül húsz dalia agyonütött-jük a napon);
francuzim ja pètçeli-go Ludovik (a franciá-k király-a-i-k közül Lajos).
E névragi, mint igeirányító (igekötő") rokonértelmű a χo (magy. gyo = gyo-χo-n, gyo-vo-n) és χo-val.
6., go-rl (a go ragozva magyar gya-rá-nt = instara, rostán adverbiális):

tekü-tekü-gore (csekély-csekély gyanánt = kicsi-denként): maske-gore (szikraként).

7/ ka (a ç-ka, çi-ka »cika« fej. fejében névútó csonkítása »ért, vala-mi hozására«), -p-sï-ka s-kʼonç (vizért menendek).

8. xe (»hely« xe-ku, hely-köz, helység, xi pro xe-ji, xa pro xe-ja »bele, belül,« és rendesen az ige elé csapódik a kabard szokás szerént):

α/ adessivo-inessivus: fï ji gyxe-mï-tt (jó ő gyurhájá-ban nem ülő, a kinek szívében jó nem fekszik = rossz akaró)

β/ allativo-illativus: bžïja-m xe-müt (szám-nak belé-jo nem tartozó = számlálhatatlan), çible gï-d-xe-uaç (a mennyikő ki belénk üte, dxe).

γ/ mutativus: fagïse xe-xu-tün (fakirá gyüni = koldussá válni), psïf xexu-ken (víz-vonzó-vá gyüni = vizenyőssé válni) stb.

NB. A mint észrevehetni az irodalomnélküli kabard nyelvben a névragból igeirányító lett, mint a japáni nyelvben, a hol a ni ori (on, en, ön + ül) helyett nori (rajta, ülni) lett.

9/ xo, xu (magyar ho, he, hö, kabard z dimi-nutiv képzővel ho-z, he-z jap. hau, hó, side place, direction).

α./ allativo-dativus: χo-de (ho-tartó, hozzá foglható = hasonló); abïχem nemüs ja-χu-do-ç̂ (abïχem ja-χu ők hozzá-ju-k = nekik, azoknak mi tiszteletet csinálók);
bilim-ï-be-r t-χo-zït-ç̂ (barom-bőséget nekünk adó = nekünk sok barmot ad) stb.
β./ mutativo-terminativus és adverbialis ç̂-ȟa-χo (fej-hez, fejére = magasra, külön: ç̂-ȟa-χo psatlen: magához beszélni = fecsegni); sabïr jin-χu ȟunk'e (a gyerek nagyyá levőig = míg a gyerek nagy lesz, de jin χuχu-k'e is van »nagy levő-iglen« míg nagy lesz) stb.

10./ k'e (vég, hát, fark V. magy. l-g, jap. i-ki = kab. ji-k'e = vég-je, koreai kei, ke allativo-instrumentalis, tamul k, kü allativo-dativus):

α./ allativo-dativus és terminativus: mï-bik'e gak'o (e-ffel-ig kikel = erre felé jő); tleňigok'e ja-zen (ódalra hagy szán-ni = félre fordít, irányít); ç̂ȟa-k'e (fej-nek, fej-ig, fejében, érte, miatt) stb.

β./ mutativo-instrumentalis: Badre-k'e zege ç̂ipem (Badre-nek hívó helyen = Badrénak nevezett helyen); ueç̂-k'e (fészivel, ue-ç̂ = el-szelő = fejsze).

γ./ az igenevekhez határozó, okadatoló

-a »mig, mert, mivel, stb« ârya logikájú mondatkötők helyett: si ci-jiuž-kè ;ön meg-gyógyúló-ig = mikor meggyógyúlok, vagy turáni módon: meggyógyultommalt; ago ĉiĉit-kè (úgy ott álló-val = úgy állván a dolog = tehát).

11./ kè-re (id. + re = fark-ra, vég-re, instrumentalis jelentéssel): thča-m ji izin-kère (Az istennek engedelmével, t. i. isten engedelmére történik valami).

12. le, li, lï (kinai li »hely« mint rag locativus, tamul il, id., magyar ul, ül, általános helyrag, leginkább más névragokkal és igeirányítókkal összetéve l. b-le, t-lï).
Mint egyszerű rag allativo-illativus: ji žigu-šxe-le ne-u-tlež (nagy síkságába megy, neki megy a nagy síkságnak); ji ne-lï xo-je-ti (szem-é-he hoz, hord-ja = szeméhez veszi t. i. a szemez gyermeket Zb. XII. 42.).

13./ m (me, mï, ïm, jap. mi, ma »hely«) E ragot már föntebb láttuk mint közvetítőt, itt mint locativust mutatjuk föl:
α./ főnevekkel és névutókkal: koĉ-ïm (köz-ön = belül), tlape-m (talp-on = alatt, tövében), ji ĉaž-ïm (segg-jé-n = alatta), abï ĉižo-m (ama szakon, akkoron).
β./ az igeneveknél is valójában locativus, de ez a locativus az ârya logicára nézve

gerundium és conditionalis: u-s-tlaǯu-m (vagy tlaǯu-me) so-ǯufé (téged én tekint-ve, v. tekintőn én gyulva-víg = ha látlak örvendek!; ss az s-ĉete-me (én azt én sejtett-en = ha sejtettem volna)(V ç'e-n), s-tlaǯuate-me (ha láttam volna).

NB. Tamul tanulmányomban kimutattam, hogy a magy. nyelvben is a »vár-na, jő-ne, jö-ve, jöv-et, jött-ön« locativus alakok az igazi conditionálisok s hogy a »ha jő« tisztán árya fordítás »jövő-kor, jövés-kor« helyett, mert HA (kab. ha, ja) annyi mint ko-r (kab. jŏ, tempus).

14., m-k'e (id + k'e, vég, fark, olyan összetét, mint a magy. na-k, ne-k értelmű tamul in + ukku).

α., genitivus értelmű, mint az egyszerű m-rag: sji dctlxu-m ǯuncǯu-m gamer ji-re-t mellett van, sji dctlxu-mk'e gamer ǯunciu-m jiret (testvér-em-nek a tört szomszéd-nak re-ja adója = testvérem a tört i szomszédnak adja.)

NB. A második mondatból Dr Lopatinsky szenvedő alakot akar kimagyarázni, holott szenvedő nincs a kabardban, s az m-k'e csak az M rag erősebbje, a mint a következő mondat is mutatja: p-čitl-im-k'e gubǯon vuǯe-mk'-ik' je-vve. Ezt Lopatinsky árya logicával így fordítja: a mező szántatik a jobbágy

által bikákkal, holott ennek fordítása turáni logika szerént ez: »a mély térség (gubjo-n) a jobbágy-nak és (i-ki, ilé) biká-knak (vvi-xe-mke) szántó-ja = szántja, mert különben mire való volna az ilé (és is) kötszó?

3.) allativo-dativus és terminativus: Misir ileniqo-m-kle ja-çâ-ç (Egyptom vidékére eladták; hová?

7.) Instrumentális, mert »valaki hátán (m-ke)« jutni valamihez turáni logika szerént annyi mint »valaki által« cf. k. tatár: arkamizda (hátunkon = általunk): mez-üm-ke (az erdőn át, az erdő-n végig).

15.) m-ke-re (három rag összetétele, instrumentalis jelentéssel): mi slogir detxene harfxe-m-kere t-xa (e szótag melyik betükkel van irva? Al).

16.) m-re, me-re (az m és re ragok összetétele, szerdesen sociativus és így összekötő értelmű, mert a kiséret »egymás-ra következés«): ade-mre ane-m-re quj-t ja-ât (az atyjának és az anyjának két fijuk volt, szószerént: fi-kettő-jü-k); fiz-ümre gesl-i-mre (asszony is lyúk is = az aszony és a lyúk).

17.) ne (nne, ne szék: ne = ni! schau! né-z, ne-fet, ne-tez, »néző = a szem« koresai nu-n

id. mongol ni-düin, nü-düin √jap. no-zo-mi, no-zoku »szemet dug« = céloz, néz, tehát »nézve« = versus alapértelemmel névrag, de leginkább ne, nü, no alakban igeiránnyitó).
d./ allativo-adessivus (szék. ni, jap-ni, jap. ni id.): de-ne (mit néz-ve = 1. merre felé 2. merre van? cf. jap. do-ko-ni » mi helyen, hol kinai ho-li? mihelyt, hová?).
β./ az igéknél eredetileg az » irány, cél « jelelője, azután infinitivusrag, az eredeti régi ne alak mellett n (e-n, i-n) re rövidülve: gurligu-m χe-ka-n (v. ka-ne) fěf' χu-ri (Ak. szolgálatba be-hágni vágy gyüvő-re, szolgálatba lépni vágyó voltakor).
18./ o, u, uo (pro go, o-re, gore): be-uo (be-go, bővön), ži-ćen-o (felvéríteni = moni) uek'oât (el-ment vala, cél, irány), p'atle-u (pro p'atlego) ja-târ (Red. időhatárul adottjuk = az a mit terminusul adának); tara hune-u at ži-ci-pseur? (melyik honban-házban lakik?)
   a B. Dr Lopatinsky ez utóbbi u-t az n ragból származottnak vélte, mert előtte csak az n locativus volt ismeretes, a 2-odik mondat p'atle-n alakja bizonyítja: hogy az u = o és go gyöngülése.

19. pü, p (a bü, bz. névrag kemény alakú társa, leginkább mint igeirányitó szerepel): -a-p-xode = abü xode, mü-p-xode = mü-bü xode (afféléhez tartozó, efféléhez tartozó = olyan, ilyen), xe-pü (esz-vég = esz-ve).

20. re, rü-ro, r (a 3-adik személyü birtoktárgy mutató je, ji, ja-val összeolvadva r-i, r-a székely re, re-ja, re-ju-k, rá, rajuk, stb.)

Hogy ezen oly gyakori, de eddig föl nem ismert igeirányitó eredetileg névrag (mint főnévtető, orsz-m) s megfelel a magyar re, dagesztáni küre re, ra, jap. ra, koreai örö, mandsu rü, mongol ra, re, tör. tatár re, rü, rü (üz-re, oliša-rü, icse-rü) allativo-superlativus ragoknak, a következőkből láthatni:

α.) allativo-superlativus:
pad cha-rü gon (föveget fej-re vágni v. kony-ít cf. fejébe vágja a kalapot); jogu-rü-k'ó (ut-ra kelő = utas), zügom-re (egy kum-ak-ra = egy darab időre Szék. kumak = darab); nü-bju-ro jotlü-ha-n (neki fekü-re hozzá-dülni há-g = mellé feküdni megy, stb.)

NB. Ide vehetni a parancsoló 3adik személyét képezni segitő je-re (re-ja arab alej-hu raj-ta van = debet), ji-ra (re-ju-k ar. alej-hum rajtuk t.i. van = debent): jere-xû (rajta a gyüvés, hadd jőjjön, hadd legyen!) stb.

β.) illativus: ji gu-rï ǯa-hu-n (szivé-be hagy hullni = megérteti), ǯï-rï ji-kin (szél-be bele-kél = a levegőbe megy, elpárolog).

γ.) terminativo-adverbialis: a -6-ç̂endix jitles-re qurligu ç̂âr (az-annyi esztendő-re, esztendőig szolgálatot csinált ság); naχ-i-be-re (nagy-obb-á-ra = többnyire).

δ.) genitivus: go-rï-tlχu (kölyök-nek tulka, szülöttje = unoka); žemiχo-rï tlχu-go (tehénőr-nek szülöttje-ül); go-roe-ǰ (fá-nak galya = csórag) stb.

ε.) sociativus: xïχu-re xï 6xire (egy kam-ra egy nőstény-re = egy hím és egy nőstény); t'oç̂-re xï-re (húsz-ra egy-re = húsz és egy = huszonegy) stb.

Az összekötő jelentés azon logikán alapszik, hogy a tárgyak egymásra tévőveszkeznek.

ξ.) az ige elé csapott re, rï (ri, ra) névrag, mint igeirányító az m ragos kiegészítőnek dativus, instrumentalis és delativo-ablativus jelentést ad: xï txitlimpe ç̂ale-m re-t-ri (Al. egy író lapot a gyerek-nek adásá-ra = egy papirlapot a gyereknek odaadva, re-ti-n reá ad-ni), sane-χu-go fji kadet nart-em rëje-v-ǯa-f (felkér

borból hordotok a vitézség-re ti hagyjatok iv-ni = itassátok meg a vitéz sereggel); thâ-m jipedüde Jusif g-ri-ĵêç'â-ç a ĵabler (Az isten előre Józseffel megsejteté az éhséget, de a kabard logika szerint ezt teszi: isten-nek József-re ki-sejteni hagyá-ja, az éh-ség); paa ç-ĥa-ri-xi-n (föveget fej-ről venni):
21.) še (a še-nVvi-se-l, hord ige participiuma »ért« menni, küldeni): nobe ûzï-še so-ĵa-kö (ma füért küldök).
22. te (»tető", fölszín, ša-te tej-tető" = tej-föl« a superlativus de társa, különösön mint igeirányító, és az ige, meg az igeirányító közé került névmásoknál szerepel): s-te (tetőm-re = reám), p-te (reád), ji-te (re-ja), t-te (reánk), f-te (reátok), ja-te (re-ju-k): bji-r-i gï-f-ti-o (a bér-c is ki rátok omoljék!).
23.) t-le, t-lï (iol + le, lï magy. tu-l, tü-l: láb-túl fekszik, fej-tül teszi, locativus): gu-t-lï (gyuha-tul = szív-be, elmébe tesz, vesz, gutlï-te-n); ke-tlï (hát-tul = hátúl, vé-gül, utól, megett), leginkább mint igeirá-nyító: t-lï-ši-n (tul, tül ír = ki-jut) stb.
24.) uo (pro go: be-uo, bővön, düde-uo na-gyon!).–

22. § A melléknév.

A,- A kabard melléknevek eredetiek vagy származottak. Az eredeti mellékneveket az egyszótaguság jellemzi, mint a főneveket:
be (bő. bév); ĉe (csekély=uj, friss); ej, eje (ejesztő=rossz); fi (vi-g, jó); ĵu-m (vastag, kemény); xu (hó-szín=fehér); jin (nagy Vinkà-bb); kŭ (mély Vgö-be); žži (ős, öreg).

B,- A származott melléknevek összetettek vagy képzettek.- Az összetettek elemezhetők: 'a-f' (ajk-víg=édes); - ĉ'a (meg-kötő=hideg); - fa-ĵo (fénysárga=fakó); - fe-u (bele-ütő=savanyú); - fi-ce (fény-cermos=füstös=fekete); - xo-be (hő-bő=hév, forró); - k'e-h, kŭ h (farka hordó=hosz-jú); - ma-ĉe (a csekély=pi-ci); ze-v (szve-vonó=szük) stb.

C,- A képzetteket az állandó képzőkről ismerhetni meg. A mellékneveknél előforduló képzők ezek:
1. c'i-ku (lásd a főnév-kicsinyitőket):
fi'ce-čiku (füstöske=feketécske), xu-ž-čiku (hó-s, havas-ka=fehérke).

2, ĉe (nagyító, sokasító: ĉe ĉ valpas = erős, – p-ŝerü-ĉ főrszíros = hízott)

3, düde (nagyító: fi-düde, nagyon jó, ři-düde nagyon öreg).

4., ej (nagyító cf. jim: rendesen az r-végű igenevekhez járul: ferer-ej bele-ragadó = veszekedő", ji-fer-ej inni szerető").

5., gge, ge, go, gu, g' (a ge, ge-n, ki ki-nn, ki-ül, kü-l szó gyengült alakja nél-kül[?] t[?]ntés[?]el): bza-go (beszé-nélküli = [illegible] √bze); bza-ge, b-ze-ge (szép-nélküli = gonosz √b-ze cf. qa-b-ze); – dü-g' (fő-nélküli = fenetkellen l. ǰo-düg' √tü, dü); – k'a-go (fart-nélküli √k'e); – qo-go-ž (galy-nélküli = suta, csonka √qo); – ne-gge (néző-nélküli = szemetlen √nne); – pa-go (orr-nélküli √ppe); – 'u-gge (ajk-nélküli = szájatlan √'u) stb. –

6., ǰa, ǰe (a végzett múlt képzője, mint ige melléknév képzője): ĉiẑi-ǰa, ĉiẑiǰe (megcsinált, kész √ĉi-n, ĉiẑ-in). –

7., x' (pro xe kicsinyítő: ĉe-x' siető, pa-ĉex' fősiető", nagy sebességű ü-kitex' szégyenlős).

8., xode (hozzátartozó = olyan forma: xu-ž-xode nős-forma, fehéres, ǰun-xode gyö-vő-forma = meglehetős).

9., ǰu (gyövő, levő: sebep-ǰu hasznosra való, hasznos, ar. sebeb).

10., j (pro je »járó, tartozó« ragos szókból

képez mellékneveket: qabar-ole-j Kabar földhöz, térhez tartozó = kabardi, Besle-ne-j Besle-törzshöz tartozó, mi-ja-re-j eme há-ra járó = ez idei, je-to-ne-re-j után-já-ra tartozó = második, ji-pe-re-j fe-jé-re tartozó = előbbi stb.).

11./ le (V le 1. test 2. testes, nagy, tetemes = augmentativ képző, ǒxu ẑiar psatla-le-c, begu ẑiar t'ixua-le-ĉ ügye levő be-szédes = sokat beszélő, rühe levő vakaródzós = sokat vakaródzik, - psatle, té-xa+le. üzü-le (vészes).

12./ un-še, n-še (ne-ĉ üres! odo-eső = hiányzó? talan telen = marole-n-še határ-talan l. mar-de, magg-in-še makkanás-talan = hangtalan, ne-pe-nše szem-orr-talan = orcátlan);

13./ ž. Ez a ĉe, še-vel együtt a žžě = ős = öreg nagy, sok jelentésből indul ki nagyító, sokasító (augmentativum, intensivum) értelemmel, nagy. as, os, ës, ös., l. ǰo-ž (sárga, nagyon sárga), xoob-ž (nagyon heves), xu-ž (egészen hó-szin), ji-ž (jó-s, jo-g, jobb), go-go-ž (egészen suta), gu-j-ž (egészen kopasz), p-t-li-ž (fő-

tuli-s = tuli-piros) stb.

23. §. A melléknév helyzete.

A kabard melléknév a jelzett főnévhez tapad s azzal együtt ragoztatik, mintha egy szó volna; a turáni felfogás szerént a melléknév által jelölt »tulajdonság, minőség« a főnév birtoka s így a birtok után áll: t-lï-ž̌ (dali ős = öreg férfi, tlï + ž̌ž̌ï), ne-haž̌ (nőős, öregasszony, ad. ne-uo, nő-ó = öreg nő), se-š̌xo (szelő-vaskos = nagy kés, japán o-katuna id. = kard).

Minthogy az igemelléknév (participium) és a nemzetiségi melléknév a jelzett főnévnek csak jelzője és nem birtoka, azért azok a főnév előtt állnak: adïγe faĉe (adighe v. cserkesz viselet); francuz-ï-bze žïĉe urïs kod-ç (francia beszé-ismerő orosz hadjával van = franciául tudó orosz sok van).

N. B. Hogy a melléknév a magyar nyelvben s más turáni nyelvben is állhat és állhatott a főnév után, mutatják a kicsinyítő képzők, a melyek eredetileg melléknevek: ma-csika (szék. lovacska), pü-csike (√kab. vvï, bbï, bar-

mocsku = bör gu), csi-t-kó (l. kab. ši to-
vacsku) stb. szókban a csika, csike,
t-kó képzők kabard eredetije čikeŭ,
ťeku (csekė-ty, kicsi) még valóságos
melléknév; cf. mongol köl-mü-cü-
güm (láb meztelen = mezít-láb) stb.

24. §. A melléknév hasonlitása és fokozása.

1. A melléknév összehasonlitása az e-
gyenlőségi fok mellett a xode, xode-go
(hasonló kép japán hodo id.) határozó
segélyével történik: mü hune mo
a) oaĉha xodego tlape-ĉ (jap. kono ie
ano yama hodo takâ-shi e ház ama
hegyhez hasonlóan magas, -anya mó-
don forditva: e ház olyan magas, mint
ama hegy); mür abü xodego fü-ĉ (ja-
pán kore are hodo yo-shi (ez ak-
ként jó, ez oly jó, mint az).
2. A független középfok a magyar
na-gy japán na-o szónak meg-
felelő na-xi, ne-xi előtét által fe-
jeztetik ki: naxi-i-be v. naxi-i-bbe
(nagy-bő = nagy-obb, bőv-ebb, több);

nax̂i-ḟ (nagy-víg. jap. nao yoi = nagy jó = jobb ~~aron~~ jó+bő), nax̂-ej = (nagy-ijesztő" jap. nao-warui, nagy bal-rosszabb); nax̂-jin (nagy-nyúló = nagyobb Vin-ka, jon-ka ebben: inka-bb).
NB. A kabard nax̂-ï-bbe szerkezet világosan mutatja, hogy a magyar nagy-obb ebbi középfok képzője a kab. be, magyar bé-v. bő melléknév, így nincs szükség arra, hogy máshol keressük társát.
3./ A viszonyított középfoknál a mérték-kül álló főnév (igenév) m (mï) név-raggal áll, a mely után jő a nax̂, nex̂ -által fokozott melléknév, de ennek erősítésére odajárulhat még a nex̂-re nex̂-ri (nagy-ra, nagyon) határozó is: mïr abï nex̂-doxe-ç̂ (ez annál nagy-drágaoló, drágaolóbb, -ebb); šidïr šï-m nex̂-čïku-ç̂ (v... nex̂ri nex̂-čïku-ç̂ a szamár a lónál nagyon nagy-se-kély = a szamár a lónál jóval kisebb); psaxle-dïg-ïr sexe udïn-mï nex̂-re nex̂-guoo-ç (a dühös beszéd a kard-ütésnél fájóbb); sse šï-nex̂-re nax̂-ï-pç-go xet gou nexuar? (Asem. 43. én nálamnál nagyobb úr ki jelentkezett. tehát a p-çï

»bácsi = uv. fejedelem« főnév fokozva van); se sešxo-daxe nexre txitl-ï-f' nex' gï-zo-çte (Át. én egy szép kardnál jó könyvet »inkább« veszek, tehát a nex' adverbialis is mint a magyar inkább minden ragnélkül);

4,/ A független felsőfok a melléknevekének kifejeztetik:

α,/ a dïde (magy. olad, oled) és çe, ž (as, os, es, ös) nagyító, erősítő képzők által;

β,/ a be-uo (bővön), kod-go, kodo (hadjával = nagyon) igehatározók előtétele által: be-dï-de (bő-oled = nagyon bő), çe-dïde (ujdonat uj, c'ïku-dïde (csekély-oled = nagyon csekély), kod-ï-çe (hadas = nagyon sok), šipxur beuo ħalel-ç (a nővér bővön, nagyon jólelkű, ħalel arab halal); - Tiflis çïhar jin-ç, ago kod-go c'ape-ç (Tiflisz városa nagy, azonban nagyon piszkos Át.)

5,/ A viszonyított felsőfok kifejeztetik az által, hogy a középfokú melléknév birtokviszonyba jő azon tárgyak nevével, a melyek közül a kiemelés történik: fixe-m ja-nex'-daxe

(a nők szebb-je = a legszebb nő); az p-sou-m ja nex̆if'-ç̂ (az mindennek jobb-ja = az a legjobb), nere nabzere xï-tetïn -a-nexc-daxe-t (pro ja nexc-: szemre és szemöldökre nézve a fejedelmeknek szebbje volt, a fejedelmek közt a legszebb volt).

N.B. A két utóbbi mondatban a ja többes birtok mutató előtt álló főnevet többesnek kell venni s ez a kabardban nagyon gyakori eset; a magyar nyelv megfordítva cselekszik, midőn egyes birtokos után többes birtokragot használ: az ő ház-uk pro: az ők ház-uk).

Viszonyított felsőfokot akar a kabard nyelv a következő tagadó szerkezet által is kifejezni: mo fïzïm nexc ç̂ako-f' zïç̂ ç̂ïagem (Al. azon nőnél jobb gubát csináló nincs = azon nő csinálja a legjobb gubát), Ingiliz xem ja nex̆ec nexc z̆an-if' zïç̂ ç̂ïagem (az angoloknak jobb kés csináló-ja nincs = az Angoloknál jobb kés csináló nincs = az Angolok csinálják a legjobb kést Al.); Ne mïcexem kartofim nexc-s̆xïn-i-f' ja'agem (Al. a Németeknek a burgonyánál jobb eledelük nincs = a Németek legjobb eledele a burgonya).

25§. A mutató névmások.

1. A logika és a japáni nyelv mutatása szerént a mutatónévmások minden egyéb névmást megelőztek, s ezért e-zekkel kell kezdenünk. A kabard mutató-névmások közelre, középre, és távolra mutatok, mint a tamul, japán és magyar mutató névmá-sok:- Abban is egyezők eme nyelvek, hogy a mutatónévmásoknak mel-léknévi (rövidebb) és főnévi (hosszabb) alakjuk van, a miről a magyar nyelvtanok hallgatnak.

	közelre mut.		középre m.		távolra m.	
	mellékn.	főnévi	mell.	főn.	mell.	főn.
kabard: α.	i		o		a, á	a-r, á-r
β,	me, mi	mïr	mo	mo-r	ma	ad. a-š
Tamul:	i	i-olu	u	u-olu	a	a-olu
Magy.:	i, e i-me	i-z-é e-z	√u-gy	√o-tt	a a-ma	a-z
Jap.:	régi i ke, ko	ko-re	so	so-re	a, ka	a-re ka-re.

2., Mielőtt tovább mennénk, meg kell említenünk, hogy a kabard távolra mutató a, mint determinativ elem a és ma, me alakban többször össze-

forrott a meghatározott szóval: a-fé, na-fé (na-f'c is: a' fülő = tü-z Vjap. hi, fi, bi »ignis, sol, dies cf. magy. na-p no-p kab. no-be), a-ffe, å-fe (a' bőr a borító = Vvé-r-t, å-fe-r), a-p̂ce (a' pe-ce = pöcsolya). Hasonló összeforrás tör-tént a kabard nyelv mutatása sze-rént több magyar szóban is:

magy:	kabard:
a'-csa-r	ʒe, ʒa (ʒe-r »fog. agya-r«)
a-gya-r	
a-gy (a-d', fe-j)	te, de (tető, fe-j, fő, kinai teu id)
a-l (al-j)	la, le magy. le

japán a-shi (Vkab. ĉe jap. shi »pars in-ferior« = pes, a' láb

Azonban több kabard és magyar szó elő-tétes a-ja nem azonos a mutató a-val hanem a szintén meghatározó szerepű ja birtokmutatóból gyengült:

kab.: a-b-ĵo, adigh.: a-v-ĵo (pro ja-b-ĵo »fe-kü-jü-k« magy. á-gy, e-zért van székely á-gy-ni = lefektetni); kab.: a-pe (ja-pe többek fe-je, elsője, magyar a-pa), a-p'-ĉi (ja-p̂ĉi »apács-ka v. ap-ju-k«), a-de (a-tya »fe-jü-k« a kabardban csupán de alakban is), a-ne (a-nya »any-juk« kabardban ne is).

Ne már a kabard ja-te (gyúró-juk, a mit gyúrni lehet) megtartotta az eredeti alakot, míg a kicsinyitett alakú a-gya-g (a-dá-g) magyar szó az atya, anya szerént gyengült. Ismeretes a magyar népies » ap-juk, any-juk, báty-juk « féle meghatározás.

3./ A ma, me (néha mi) mutató-determinativ elemmel képzett kabard szók főbbjei ezek:

ma-çe, ma-ćef, a' sü-r = göndör √çe √se-gg al-rész)

ma-će (a' cse-ké-ly √id.)

ma-f̂e v. a-fe (a fü-t-ő, tűz)

ma-s-ke (a' szi-ko-r-ka, hib. szi-k-r-a √se-n, sü-n szenesedik)

ma-s-te (pro ma-zü-de » a-z-tü = a tű √de-n, dü-n fűz, varr)

ma-te (a' tevő = kos-ár √te-n, tü-n).

ma-xe (a' sü-tő, fénylő = ho-ld √se-n xe-n, x̌̌e-n √sü-t

ma-žu-ra (a' szú-ró = kopja, lándzsa √že-n, žü n)

ma-ž̌e (a' ö-sü ma fé-sü, fü-sü √ ž̌e-n, ž̌ü-n si-k-ít, fősül).

me-ç, me-š (jap. me-shi, a' vető = vetés √çe-n, szór, vet).

me-quo, ma-quo (a' verő, a mit ver-

neke = széna cf. szék. széna-verés).
me-l, mü-ll („a" hus, az enni való, szék.
mi-l-or hib. milor-a 3. sz. birtokraggal, „a" birka cf. szikr-a pro szik-or).
mü-l („ad. mi-lle. „a" mi-lin-g = a fénylő", csillogó = jég √le-n, lü-n)
me-z („a" sü-rü = erdő", me-ze, ma: mező" √ze-n, zi-n).
me-žu-re = ma-žu-re stb.

Ilyen képzetek a magyar nyelvben: me-le-g, me-len-g, mi-lin-g (√kab le-n, lü-n), me-z (a szépítő"), ma-gu (ma-g, régen ma-gu „a" belső", cf. kab. ji-gu-ke „magá-ba), m-or és o-r-j („a" felső rész), ma-ola-t („a" tulu-s cf. jap. to-ri koreai to-l, to-ri szék. tu-lu irod. to-ll) stb.

A „rimelő" nyelvészek nem ismerve az ádighe-kabard nyelv e tényeit, hasonlítgatják a kabard szókat görög, perzsa és sanskrit szókkal.

Ezért határozottan állíthatjuk, hogy az abhkaz nyelv determináló a-ja (a-žibere = „a" cibre = az étel, a-ab az apa, a-an az anya stb) az adighe-kabard szomszédok nyelvéből való, mert az abhkázban nincs a mutató névmás.

4. A kabardi i, mï, me/o, mo/a, å a mutatók, mint melléknevek, a főnevek előtt állanak és nem ragoztatnak a tuwáni tolfika szerént: i-gi (e ko-r = most), me-ja-m, mï-ja-m (e há-n = i-dé-n), mï hune (e hon, e ház), mo pχa (ott a középen álló fa), a q̊uli-ïm (a hajón, ama hajón).
5./ Mutató szerepűnek veendő a középigék jelen idejének 3-adik személye előtt álló ma, me, o elem (mor ma-k'o ő a kelő = ő kel, mor me-χu ő a gyüvő = ő jő = ő lesz), mert a kabard igető participium is.
6./ A mï-r, mo-r, a-r, å-r (jap. ko-re so-re, a-re, ka-re) determinált főnévi alak csak önálló alanyúl, mondományúl és olyan tárgyúl állhat, mint a magyar a az ilyen szólamban »a mondó vagyok« a-z-t mondó, annak mondója vagyok, helyett /. A megfelelő többes alakok: mï-χe-r, mo-χe-r, a-χe-r azaz a többes képző a melléknévi tőalakhoz járúl, mint a mandzsuban (e-re, ez többes e-se), míg a magyarban a többesképző a főnévi alakhoz járúl,

mint a tamulban (az-ok tamul acsu-gal.); mür ar-ç (ez-az!), a xer müxor-ç (azok, ezek, az ç = jap. shi praedicati-vusrag.

7.) Ezen főnévi alakok nem lévén ragoz-hatók helyettük a következő képzetek szerepelnek mindenkor, a midőn nem nominativusról van szó: mü-bü, mo-bü, a-bü.

Ez olyan képzet mint a japáni kono-kata (ez-en oldal), so-no-kata (a középen levő oldal), a-no-kata (az-on oldal), de a gyakorlatban nemcsak »e ffél, a-ffél« jelentésű, hanem »effél-nek, efféllez, a-ffél-nek« stb. eseteket is pótolják, mert bü (fé-l, oldal) olyan ragitt, mint az obliquus m (mü, me) a főneveknél: mü bü ji ane (ennek any-ja), mobü ji acle (annak aty-ja), abü ji paa (annak fő-veg-je). Ezek többese: mü bü-xe-r, mobü-xe-r, a-büxe-r, obliquus: mübü-xe-m, mobüxe-m, abüxe-m.

N.B. Az ar-me, ăr-me (azonban v. úgy lévé) szólam gerundium kép-zőt mutat, de ez voltaképp az álta-lános locativus me, mü, m raggal

azonos s így az a-r determinált alak meg van ragozva. A magyar nyelv elfelejtve a kabardi r, m ragok je-lentését, a kab. c'e-m (név-en) alak-nak megfelelő ci-m szót ragozta meg ci-m-et, hasonlóképp a kab. ҳu-m obliquus a szék. ka-m nominativus s ebből lett ka-m-asz (kicsi, fiatal kan), a kab. a-fe, a-fe-r (a borító) megragozva vé-r-t stb. –

26. §. A személyes névmások.

A.

	1. személy		2. személy		3. személy	
	Egyes	Többes	Egyes	Többes	Egyes	Többes
Alanyeset:	sse	dde	ue	ffe	mi, mo, a	mü-ҳe stb.
Determin.:	sse-r	dde-r	ue-r, u-r, o-r	ffe-r	mi-r, mo-r a-r	mü-ҳe-r stb.
Irány-eszköz:	sse-r-ke	dde-r-ke	ue-r-ke	ffe-r-ke	mübi-ke	mü-ҳe-m-ke
Kisérő:	sse-re	dde-re	ue-re	ffe-re	mübi-re	müҳem-re
melléknévi birtokos)	s-ji (si)	d-ji (di)	u-j	f-ji (ffe)	je, ji	ja
főnévi birt.:	se-sej	dde-j	ue-j	ffe-j	je-j	ja-j

1. A kínai és japáni nyelv alapján határozottan állíthatjuk, hogy az első"

és második személyű többes-alakok nem hangváltozás útal keletkeztek az egyes számú alakokból, hanem rokon értelmű különböző szók. A kínai és japán nyelv szerint ugyanis a beszélő személy (első személy) »kicsi, szerény« stb. jelentésű s így a kab. ssĕ, ssë = kínai siao (csekélységem = én), a megfelelő ddĕ, ddë a dü (tő"= alattvaló) szó kínai többese dü-dü (az alattvalók = mink). A 2-ik, a megszólított személy pedig »nagy, fenséges, előkelő« jelentésű s így uĕ, uo determinálva uo-t = magyar ü-t (előkelő) értelmű, míg a megfelelő többes ffe, ffë a kabard fe (fő, fej) szó kínai többese fe-fe (fők, fenségesek = ti, önök) helyett. Ezért van, hogy az egyes uo, u helyett p (pe, fő, elő) rövid alak is van.

2., az arisztokrata kabard embernek a megszólító szója zi-ustĥa-n (pro z-jiu nagysága); alaprésze az uo-ĉĥa (ó cika = nagy fő = hegy, magasság) összetétel változata megtoldva az n nagyító képzővel.

3, Mint hogy a kabard első és 2-ik személyű névmásoknak az igék előtt a következő rövid alakjaik is vannak: sü, so (z), dü, do, d, t, u, uo, p (b), fü, fo, f (v): ezért valószínű, hogy a ssĕ, uĕ, ddĕ, ffĕ alakok a régi a, e, dativ-allativ ragot rejtik magukban (u-e-s-tînç neked v. önnek, az úrnak

én adandó) s ezen ragos alakok kapták a jü többi ragokat a főnevektől eltérőleg, mert az 1' determinativ ragos főnév rendesen uj ragot nem kap.

4, e melléknévi birtokosnévmások s-ji, u-j, d-ji, f-ji a si, u, di, fi rövid alakokból s a magyar ja, je, a, e, i birtokragoknak megfelelő e, ji birtokmutatókból keletkeztek az egységességre törekvés következtében, ugy hogy s-ji alapjelentése » csekélységem .... ja, -je «, u-j (az ur ... ja, -je) stb. sji ane-t (az én anyja = az én anyám), dji quaže (magunk fa-u-ja = fahunk) u-j ade-t (az úr atyja, ön nyja = te atyád), fji kade-r (a ti kádatok) išč v. ji-š (csitkó-ja = lov-a), ja paa (föveg-jü-k).

5, a főnévi birtokos se-se-j, ke-e-j, dde-j, ffej (enyém, tiéd, mienk, tietek) je-j (övé), ja-j (övék) alakok része a je-n, ji-n (é-t, nyílik, tartozik » to belong «) igének kaba-rosan rövidült alakja s igy se-se-j » én-én-he tartozó « jelentésű cf. gabar-de-j (kabar földhöz tartozó = kabarod-i).

6, a főnévi birtokos harmadik személye je-j (a neki járó, övé), ja-j (nekik járó = az övék) elég gyakori: nii, raat jej-ç (e föveg az övé), de már főneveknél az illető birtoknév járja, pl. xet ji šibi? (kinek ménese?)

kérdésre, Oziamegji sibz (Özürmeg mérsec) a
a válasz a magyar Ozürmegé helyett.

7./ A személyes névmások alanyesethasználtatik
α./ a rövidebb függő alak erősitésére az ige
előtt vagy után: ś-tlajeit sse (én láttam én!)
ue p-tlajeit, te láttál), β. a diśde (régi
magyar tat, tot) nyomósitó, fokozó póval:
sse-diśde (én tat, éppen én, magam). ue-diśde
(éppen te, te magad), γ./ a neχ (nagy, nagyobb,
inkább) hasonlitóval: sse-neχ... (nálam-nál)
uo-neχ (náladnál...)

8./ a determinativ ragos alak használtatik
mondományúl vagy az l (is) kötszó előtt
függetlenül: ar sse-r-ç (az én vagyok), sser-i
or-i (uer-i?n is. teis).

9./ a melléknévi birtokos névmás a magyar
birtokrag értelmében használtatik a főnevek
és a névutók előtt, mintha ezek valóságos
főnevek ragozva vagy ragtalanúl: sji dej
(az én táj-am = hozzám, nálam, uj pe (elő-d,
előtt-ed), ji úź-ke (ő ucsu-ja = után-ja =
utánna), dji deź'ło (a mi tájacskánk-g
tájunk végén stb.), ja ku-m (köz-jük-ön =
köz-öt-ük) stb.

10./ a személyes névmások egyéb eseteit a kabard
nyelv kifejezi α./ elhelyezés (positio) által a magy.
lát-l-ak (u-s-tlaju) módjára, β./ névragok és

7./ névutók által, a mint az ige combinatiójánál látni fogjuk.

B. A je, ji, ja 3-ik személyü birtokmutatók szerepe.

Minthogy a közelre mutató e, i (je, ji) elemből keletkezett és a magyar ja, je (a, e), jui-k, jü-k (ja-ok, je-ök helyett) birtokrag legközelebbi rokonául tekintendő adighe-kabard je, ji, ja (öpszevonva e, i, a) birtokmutató igen széles szerepü: azért szükséges azt bövebben tárgyalnunk.

1. a ragtalan tulajdonnevek és az m ragos nevek után a je, ji, ja birtokmutató a magyar ja, je, juk, jük birtokrag értelmében: Sosrügo ji ane vagy j-ane (Sosrugo any-ja), sji ade-m jĕ hune (az én atyám hon-ja = az atyámnak háza).

NB. Ha az m-ragos alak helyett r ragos határozott alak áll, ji helyett zi (pro zĭ-ji saja, saját, maga ja, je) névmás mutatja a birtokost: p-šĭ-r zĕ jin (a' vér nagyság-a).

2./ a főnévi névutókat az m ragos főnevekhez kapcsolja: ane-m ji čaž-im (asztalnak segg-jé-n = asztalalatt); sji ade-m ji dežtĕ (atyámnak tájaig = atyámig).

3./ hasonló szerepü a névutók- és névragokból lett igeirányitókkal is: mafi qutür, juč jogur telegrafir čĭxuxe-m sebeb ja-xo-ju

(a gőzhajó, a vasút s a telegraf az embereknek hasznos stb.: embereknek hozzájuk či-xupem ja-xoǯu gyű).
4.) a je, ji, ja az átható igéknél mutatja, hogy az igének tárgya van, a mint a tárgyas igeragozásnál látni fogjuk: pχač̂e-m hune-r je-č̣ (fa ácsnak a hon azaz a ház csinálmány-a, ârya módon: az ács a házat csinál-ja).
5.) A je, ji, ja (adighe e, a) névutók és egyéb közhasználatú szók előtt csupa meghatározó, mint a tamul tan, tam (maga, maguk valamije), vagy a magyar jük, jük birtokrag az ilyenekben: any-juk, ap-juk, öcscsük (pro ö-cse-jük) stb.
ji-pe (fe-je = ele-je = elő, jipe-psatle elő-beszéd)
jipere-j (ele-jé-re járó = előbbeni)
ji ižke (vissza-ja-ig = azután)
ji-be (feje = árva, aki egy fejére van)
je-tli-r (dali-ja = a férj)
ji-p-či-r (bácsi-ja = i-pá-ja)
ja-dež (nál-uk = otthon
ja-pe, a-pe (fejük, elő-jük = előtt, előbb).
NB. Ily módon keletkezett a kéttagú kabard. a-de (a-tya), a-ne (a-nya), je-če (adighe e-ĉ̣e székely e-cse) az egytagú de (magy: fő, családfő), ne (a növekvő, szaporító) ĉ̣e (csekély, ifjú) szókból. Ilyen a magyar i-g

(jï-ke, i-ke vég-e) és e-ge-sz (vég-érő, a végig érő).

27.§. A kérdő névmások.

Személy kérdő: χe-t? (ki? ki-t?) T. χet-χe? (ki-k?)
Dolog kérdő: sï-t? (mi? mit?) T. sït-χe? (mi-k?).
Mindakettő egy régi obliquus t ragot mutat, a mely a magyar nyelvben accusativussá lett. Ragozásuk olyan, mint a főnevekké, csak + determinativ ragot nem kapnak, a mint a következő példákban láthatni: χet ǫalkïia? (ki jöve el?) χet-ïn aχ̂šĕ jetïn? (kinek pénz adni-ja = kinek adni pénzt?) χet-ke v. χetïnke fï-razï? (kivel ti elégedett? = kivel vagytok elégedettek?); mï huner χet-jej v. mïr χet ji hune? (e ház ki-é? vagy ez ki háza?); χetχe ur aĉale (pro ja ĉale: kik cseléd-jük te = kik gyermeke vagyte?). Ar sït? (az mi?), sït f-ĉire? (mi csináló tik? = mit csináltok), sïtke fïrazï! (mivel vagytok elégedett-ek!). — A χet-jej főnévi birtokos alak névragozható mint a megfelelő magyar ki-é?: χet-jej-n (ki-é-n?) χet-jej-ke (ki-é-vel? stb).

Ezeken kívül még van két vegyes kérdő »melyik« jelentéssel:
1. det-χe-ne (melyik?) mint melléknév, a dene + χet (hol + ki?) összehányt alakja. Detχene-t vagy kettős raggal detχene-t-ar

főnévi alak és függetlenül áll.
2., Ta-ra? a japáni ta-re? da-re? (melyik?) kérdő testvére, a kabardban ma mint melléknévi alak szerepel: tara-r? pedig főnév: detxenor-a tú-m ja-zzo (pro zzě) zičār? (melyik a kettőnek egy-jük a csinált? = melyik csinálta a kettő közül?); detxener-a detlxuxe-m ja-zzo gakuar? (a testvérek melyik-e jöve el?) A detxener-a, detxenor-ar helyett állónak látszik.

A minőség kérdő: sit-xode?, mi-le tartó = milyen, minő: mi čiju-r sitxode (ez az ember minő?); sixodemkĕ razi? (minővel elégedett ő?).

Mennyiségkérdők sit-xod-iz? (minő özön? √jiz), da-p-çe? (mely méret = mennyi? √jap. da-re).

Helykérdő: de-ne? (1. merre = hol? 2. merre = hová?)

Határozókérdő: da-go? (jap. da-ku) vagy da-uo v. ta-o (jap. dô? miként, hogy?)

NB. A logika és a vogul to-k, to-ko, to-xo (úgy) alapján kimondható, hogy a kab. ta-ra, da-pçe, de-ne, da-go és a japáni ta-re, da-re, do-re kérdők alapjava eredetileg távolra mutató elem volt.

Még megemlítendő a magyar me (√merre, me-ly?) mi? kérdőnek megfelelő me, a mely csak az adighe me-pače

(mely méret? = mennyi?) öpszetételben maradt meg.

Visszaható névmás (pron. relativum) a kabard nyelvben éppen ugy nincs, mint a többi eredeti turáni nyelvekben s a logikailag igazolhatatlan relativum helyett részesülő szerkezet van: tx̂itl zi-mü-çe čix̂u-r ncf-ç̂ (az írást nem ismerő ember vak, árja módon: az olyan ember, a ki írást nem ismer (tud), vak.)

28§. A határozatlan névmások.

1. Adrej, ådrej, a-de-re-j »o-odá-rae torzó« = odábbi, további, más, következő Va).
2. a-p-x̂ode, a-bi-x̂ode (afféle-he tartó = olyan), mü-p-x̂ode (ilyen)
3. Den-ik' (pro de-ne-iki »hol is« = bárhol, bárhonnan)
4. derx̂ene zi...i (melyik egy-is = bármelyik): derx̂ene zi psaler-i (bármelyik szó is), derx̂ene zi čix̂um-ik' Ležen ji bor-c (bármely embernek is dolgozni kötelessége) derx̂ene zi-m-ik' uo v-ejt (pro jejr) je-t (mely egynek is te az övé adója légy = mindenkinek add meg a magáét (l. XXVI. 5).
5. ja-zi-i (az egy-jük = az egy-ik: jazir

tet-saç az egyik felülkerekedett, győzött).

N.B. Ez és több más példa mutatja, hogy a magyar ik végzett a jü-k összevonása, a mely később logikátlanul az egyesre is rá ragadt.

6./ najoz̆', neĵoç (prō nax̆+ú-z̆, nex̆-úz̆ » nagy ucsu « utóbbi, hátrábbi, többi, más).

7. p-so-u (pü vég + sü erő + o,u, go lag. leg = e-ge-sz » vég-e + ér minden).

Ez a mongol büri, tamul ellâm id. módjára a főnévhez tapad, névragokat kap, sőt az átalánosító i, iki, ik' (is) kötszót is megtűri: uj ĵaçe-psou-m (egész életedben) sse psoumk'-i sü-razü-ç (én mindenkivel is elégedett vagyok)! ozu-psou-r-i s-çâ-ç (az egész ügy-et, dolgot megcsinálám).

8./ z̆ü-go-r (zü egy + go diminut. + r determinativ » egy-ke « = valaki, egy bizonyos; oblig. zügor-em, dat. allativus zügorem-ké): zügor qakuaç (valaki eljöve), zügorem çaqo je-t (valakinek kenyér adó-ja légy = adj valakinek kenyeret.)

N.B. Minthogy zügo-r mint főnév a főnév előtt nem állhat, azért a főnév a zü zzü (egy) és gor alkatrészek közé kerül: zzü-x̆ânez̆'-gor çiat (egy bizonyos ős-kán volt = volt egy öreg király).

A kérdő és határozatlan névmások az átalánosító ik' (iki is) kötszóval és

tagadó igével adják a tagadó határozatlan névmásokat.

daujkʼ (pro da-o-ikū, da-go-iki »miként is« + tagadó ige = semmiképp); süt-ikʼ (mi is + tagadó = semmi); zi-kʼ (pro zi-ikū egy is + tagadó = egy sem semmi), zür-ikʼ (az egy is + tagadó = senki, ragozva zi-m-ikʼ, zi-kʼ-ikʼ) pl. zim-ikʼ jo-u-mit (egynek is adója ne légy = senkinek se adjad), zi-čip-ikʼ (egy hely is + tagadó = sehol, sehová), zim-ikʼ pomi-de (egy-hez is hozzá nem tartó = semmiféle) stb.

29. §. A visszaható névmás.
(Pronomen reflexivum).

A visszaható névmás a kabardban a zi, a mely a magyar szi, szü (belső rész, tör.-tat. öz, üz maga, özek, üzek fa-bél) szóval együtt a régi japán shi (Self) társa, mert a magyar mag-a visszaható is -a mag, ma-gu (Vkab. ku, gu kör, bél-rész) szótól nem választható el. Hogy a zi valóságos főnév, soha a participium előtt tisztán mutató elem, kiletszik abból, hogy birtokmutatót vesz maga elé: je-zi, je-z, jez-ir (maga-a), jezi-pe, jezixe-t (maguk). Ennek mellékneví birtokosa z-ji vagy zi (pro

zï-ji maga valamije): zi'ǫχu zï-ç' čiχu (maga ügy maga csináló ember, olyan ember, a ki dolgát maga végzi); főnévi birtokosa: z-je-j (zi-je-j magá-nak járó = magáé) cf. ze-j (magának járó, a jogos, tulajdonos, úr cf. saja, saját, zej-r, ẓa'ut, gazda, birtokos.

A zï-χo (magá-ho = magának) rendes alak helyett s-χo összevont alak is van (mafer gï-s-χo-jeç' a tüzet magának csinál-ja As.), de ez hibás is lehet.

A zï további ragos alakja az igeneveknél gyakori ze-re, ze-ri, za-rï alak »magá-nak, magá-ra, magá-ban« jelentéssel (zeri-han, zarï-ha-n, magában hordani).

N.B. Azonban a zerï-psaɫe (valami-re valami fölött beszéd = tárgyalás)-féle összetételeknél a zerï a zï, χzï (egy, valami) határozatlan számnévből való s így különböző szó, habár lehetséges, hogy a χzï (egy √magyar esz-ve = egy-be, sza, sze) számnév is eredetileg »mag, bél, szív« jelentésü volt.

A kabard zï mindig megelőzi a személyes névmást, s így az igéknél a következő alakú:

1. szem. zï-zo (pro zï-so) Többes zï-do
2. " zo-u (" zï-u) " zï-vo (zï+fo)
3. " ze-j (" zï-je) " za-a (zï+ja).

Minthogy ezen combinatiók a magyar »mag-am, mag-ad, mag-a, mag-unk, maga-tok, mag-uk« birtokragos alakoknak felelnek meg csupa positió által ârya accusativus értelemben, egyik világos példa arra, miként állt elé a birtokragozás.

30. §. Igetan.

1. A turáni nyelvek szellemét ismerő tudja, hogy a magyar »jöv-et, jö-ve, jö-ni« stb. alakok az igetőnak olyan névragos alakjai, mint táj-t (e tájt, a táj-t) esz-ve (ösz-ve), est-ve, biró-ni stb. főnevek. Hasonlókép a japáni tab-eru (táplál-koz-ik, esz-ik) "személyes vagy mondatvégző" alak névragokat kaphat: taberu-no (birtokos), taberu-ni (lativus) taberu-to (instrumentalis, sociativus), mert taberu 1, cselekvő (participium) 2, cselekvésnév 3. személyes mondomán均i alak, azaz ige ârya értelemben.

Ilyen a kabard ige is, mert ugyanazon

alak lehet participium, nomen verbale, és praedicativum azaz személyes alak. Igy a ẋu (gyü=jö, lesz, levö, levés) igelö minden változás nélkül az ismert névragokat:

ẋu-go (gyüvö-leg, jöve, lévé, lévé-n)
ẋu-ŀc (gyüvö-ig, levö-ig)
ẋu-me, ẋu-n (locativus = gyüvö-n, jöttén lét-én = ha jö, ha lesz)
ẋu-ne, ẋu-n (lativus: gyü-ni, jö-ni, lenni)
ẋu-ri (superlativus: gyüvö-re, jöv-et, mire jö, lesz, a mint lesz, stb);

vagy valóságos ige: ar ma-ẋu (az a gyüvö, az vagy ö jö, lesz).

2. A kabard ige tö a parancsoló mód egyes 2ik személye, mint minden turáni nyelvben s ezt úgy tekinthetjük, mintha a cselekvés-ző, -ivó (vocativus) esete volna.

Ezen igelö a kabarban eredetileg mind önhangzón végződött, a mint az infinitivus (irányragos alak) a-n, e-n, i-n, ï-n, o-n u-n (pro a-ne, e-ne magyar a-ni, e-ni) végzete is mutatja.

Azonban az egytagúságra törekvö kabard nyelv az igelö végönhangzóját azonnal elejti, a mint az igelö kezdö mássalhangzójának támasz akad az igeírá-

nyelvtökben és a személy- meg birtokmutatókban s így a kabard ige mássalhangzón végződővé lesz, a mint történt a magyar ige legnagyobb részével:
pe-t-ün (pe+tü-n vég-tart, fogy-at, vég-ez, foly-tat, igető pet); tü-n (tam. idő ad-ni) alanyi parancsoló tü, de a tárgyas parancsoló je-t (adó-ja légy!).
ĉe-fü-n (le-vo-n-ni igető ĉef szü-v, szü-p, szo-p), ma-x́, me-x̂ és ma-xu (agyú, ő jő).
NB. Hogy a mai magyar nyelvben az igető nem a parancsoló mód 2-odik személye, mint a többi turáni nyelvekben, onnan van, hogy a régi vár-ih! kér-ih! parancsolóból lett a mai vár-j! kér-j! az pedig két igetőnek kabard összetétele: várva légy, kérve légy a jelentéssel, a mint a kabard igeössetételnél láthatni.
3, A kabard ige jelentmény szerént cselekvő, s ragozás által lehet középs (intransitiv) és átható (transitiv) jelentésüvé, mint a magyar nyelv sok igéje pl. fő, fuj stb. középige, föv-i, fuj-ja (birtokragozva) átható ige; kabard žille-r me-llež́e (a' zsellér dolgoz-ó, dolgoz-ik) tárgytalan vagy középige, žille-m ôxu-r

je-lleže (a szellér-nek az ügy dolgozás-a = a dolgot dolgoz-za) tárgyas, átható ige. Ugyanazt látjuk a főbb iráni nyelvekben is, hogy az intransitiv ige éppen olyan alakú, mint a transitiv ige pl. japáni iku (ihol = él), juku (kel, megy) intransitiv igék alakra nézve olyanok, mint a kiku (hall) és tsuku (dug, szur) transitiv igék: török čik (ki-megy Vkab. če-k'-in) intransitiv, sik (szorít) transitiv.

A magyar, kabard, japán, tamul ragozás által különbözteti meg a kö-zépigét az áthatótól.

4. Különös alak által megkülönböztetett szenvedő ige a kabard nyelvben nincsen, a mint nem volt a magyar nyelvben sem, a míg az árya nyelvek befolyása alatt meg nem teremtették az at-ik, et-ik, tat-ik, tet-ik végzetű monstrum alakú szenvedőt. Hogy a kabard participium szenvedő értelmű is, mint a magyar, az magától értetődik.

31.§. Igeképzés.

Az adighe-kabard nyelv igetöje egyszerű vagy összetett, mint a magyar nyelvé: k'o-n (kel, köl) egyszerű, çe-k'o-n (le-kel), de-k'on (tetőre kel), qa-k'o-n (ki-kel, el-jő), ze-k'o-n (esz-ve-kel = jár-kel) stb. igeirányítós, azaz öfszetett ige.

A kabard nyelvben eddig észlelt igekötőnélküli, egyszerű igék száma 165 s ezek ismét eredetiek vagy származottak. Az egyszerű eredeti kabard ige egyszótagú és önhangzón végződő, mint az eredeti névszó: ʾa-n (áll, van), ĉĉēn, ĉĉï-n (szó), ĉe-n, ĉï-n (Vcsenál, csinál) ĉe-n, dï-n (tű-z, varr) stb.

A származott igék egyszerű vagy öfszetett képzők által keletkeznek, amelyek eredete a legtöbb esetben kimutatható.

Az áttekintés megkönnyebbitése végett a képzőket abécé sorban állitottuk össze:

1, ʾa-n (jár-t, gyúr-t, csinál; főnevekből és igékből képez átható igéket (ʾu kéz): hu-ʾa-n, u-ʾa-n, (vá-g, sebez Vu-n, nu-n id.) žï-ʾa-n (szó-t csinál, szót tesz = szól, szóll).

2. ce, cü (dim. bele-ce-n, bele-cü-n l. ü-bele-ce-n elbeleckesedik)
3.) ç̂e (augmentativum l. be-ç̂e-n bős lesz √be, bő magyar os, es, ös, fut-os, ker-es).
4.) ç̂e-n, ç̂ü-n (»csinál« tam. se-j id. jap. se, sh-i su-ru id. Ezek módjára főnevekből és igékből és intransitiv igékből képez transitiv igéket):
α.) x̊urej-ç̂in (kört-csinál, kerekít √x̊urej).
xuarze-ç̂e-n (körözést csinál, megforgat l. xuarzen), xu-j-t-ç̂ü-n (kéjadást csinál, kéjére ereszt l. xu-j-t).
β.) xo-n-ç̂ü-n (hull-ni csinál l. ü-xonç̂ün szitál.) xun-ç̂e-n (hajlást csinál = csabol l. xun) jo-ŭun-ç̂ü-n (valakit hullni csinál lö-k, taszít l. hu-n, ŭu-n).
p-sü-n-ç̂e-n (berzenést csinál-bizog).
5.) de-n, dü-n (a te-n, tü-n »tesz, csinál« ige változata, igekötőkhöz járulva augmentativ vagy intensiv, inchoativ igéket képez magyar d, ad, ed stb.) k'o-d-in, k'oad-en, k'u-ad-en (kel-őz, keleget l. tek'o-d-in rá-kel, rá-kelt √magy. té-ko-z √k'o-n kün kel) lü-d-in (gyul-ad, ga-lüd-in ki-gyúl-ad l. ga-lü-n ki-langol √ le-n, lü-n √magy. lan-g, lang-ol.) hu-dü-n, u-d-in (ü-t, hu-ty-ol √. hu-n, u-n id) u-n-d-en (√id. ütöd-ni

l. ue-z-unde-k' el az ütődő = döcögős) šxi-d-en (le rág-d-os = szi-d √šxe-n, šxi-n, le-kérő"z, rág, csik).

6./ de-j-in, di-j-in (id. + j augmentativum): go-di-j-n (hu-z-odal, huzogat √go-n, gu-n √hú-z l. ú-goolijin)

7./ de-ž-in, dü-ž-in (id. + ž, ž augment. magyar do-z, dö-z): k'o-diž-in (el-vesz √k'o-n kel) tla-dež-in (szal-ad-oz √ tl-en, l. tla-tež-in.

8./ ǰa-n, ȟa-n (√magy. ha-gy kab. ǰa-t-in: ez az igetövéhez járulva a cselekvés bevégzettségét jelenti; mint segédige más ige előtt állva átható és mivelteló értelmet ad annak a tamul vidu-vet, hagy ige módjára): ǰa-tla-ǰu-n (hagy te-kin-teni = lát-tat, mu-tat, de tlaǰu-ǰa-ç tekintés hagyó = már tekintett).
ǰa-gerezin (hagy körözni = forgat, pedér)
ǰa-xoabe-n (hagy hevülni = hevít)
ǰa-kurejin (hagy gurulni = gurít)
ǰa-pü-čü-n (hagy fáz-ni = meg-fázni hagy), ǰa-ši-n (hagy csü-rödni = gacsibává tesz = görbít), ǰa-u-fere-k'-in (hagy el-forog-ni = el-forgat), ǰa-vve-n (hagy főni = főni hagy, fő-z) stb.

B. A te-tl-ȟan, c'e-t-l-ȟa-n-félékben a ȟa-n (hagy) ige hátul áll s

így emez igék szószerint »tetőre dülni hagy, alá-dülni hagy« jelentésüek.

9./ hu-n, ŭ-n, u-n (ü-t, vág, a kinai ta »üt, csap« módjára főnevekből képez igéket): pse-hu-n, pse-ŭ-n, pse-u-n (pezsgést, bizgást csap = életet csap = életet folytat), vï-hu-n, vu-hu-n (vi-ho-g hangot ad, tő-g) šï-hu-n (só-t vág = sóz)

N.B. Lehetséges, hogy itt a hu-n, ɣu-n (hudul, hull) ige van transitiv-factitiv jelentéssel (»hullat, hint«).

10./ I. ȟa-n (√há-g »men« más igék tövéhez járulva a cselekvésnél a mozdulást festi):
jo-t-lï-ȟa-n (ho + dül + há-g = hozzá fekürik l. jo-t-lï-n), ji-tï-s-ȟa-n (be + töre v. le + szék-el + hág = be-ül a szekérbe, mert az ülés hágással történik l. tï-sï-n).

11./ II. ȟa-n (√ha-gy, há-ny l. ja-n).

12./ ȟe-n, ȟï-n (ve-sz, vi-sz √magy. ho-z, ho-r-ol, a tamul kollu-id. mong. ab-, tör-tat. al-id. módjára eredetileg jelentette, hogy a cselekvés a cselekvő részére történik, ma azonban intensiv-képző magy. han, hen):
bze-je-ȟe-n (szép-ít + vesz: meg-nyal,

nyalkává tesz Vőzen III.) fe-çi-hc-n (fel+singel+vesz = hozzá mér, alkalmaz) χe-kï-kï-n (be-kel+vesz = belenő), χe-p-tlo-hc-n (be+figyel+vesz = ki-néz, ki-választ) ji-čele-hc-n (bele-cirmol+vesz = be-mázol) ji-qu-hc-n (bele+ko-h-ol = ki-kohol = ki-ver) qa-šχi-hc-n (ki+le-gel+vesz = ki-meg-esz, ki-rág) qa-kiu-hï-n (ki-kóráb+vesz = ki-kóricál) qa-ži-hc-n (ki+osan+vesz = ki-szaladgál) ze-χe-çï-hï-n (esz-ve+mér+vesz = szélmér) zeχe-ô-hïn (iol.+üt+vesz = kicsépel) zeχe-vï-hï-n (iol.+forgat+vesz = eszve-szán-t Vve-n, vï-n), ze-ï-jï-hc-n (esz+akaszt+vesz = eszve-bonyolít ügyet).

13, χe-n, χi-n (»haj-l-ik, ereszkedik« más igetövéhez járulva je birtokmutatóval összezavarodott je-le igeirányítóval álló igék lefeléirányát mutatja). je-tï-se-χi-n (le-tő-re székel+ereszkedik = le-csü-csü-l, leül) je-χo-χi-n (le-hull = le-esik cf. çï-n j hasra esik cf. qe-j-χo-χin ki-legurul) je-že-χi-n (le-osan+ereszkedik = le-osan, legurul cf. qe-j-že-χin leszalad) je-hut-χi-n, le-huty-ol =

le-fecskendez cf. ütxin-ï-p̂čen)
je-p-sï-xi-n (le-biccen + ereszkedik = le-száll a lóról) je-p-tlï-xï-n (le-fitlyen ereszkedik = fejét le-fitlyen-ti l. pü-t-l-ïn hängen) je-u-dï-xi-n (le huttyant = le-vet) je-tli-xi-n (le-ö-tt-ik, le-ugrik) je-zï-xi-n (le-zu-han-t = le-vet cf qï-ç-ƛa-di-zixï-n ki-fején zuhant = valaminek tetején átvet) Ilyen képző-sök: je-ǰa-ƛoate-xïn, je-ǰa-zï-xïn, qe-ǰa-psï-xïn, qe-ǰaže-xin stb.

14. xu-n (magyar gyű-ni, "jő" lesz « žï-xu-n (ős, ősz, vén lesz cf. vén-he-d-ik, új-ho-d-ik) ued-x̂u-n (vénnül, ve-kony-od-ik) stb.

15./ ji-n (= nyúl-ik, nagy lesz, intensiv igé-ket képez magy. j): če-j-in (√se-j-t √če-n id) de-ĥe-j-in (letörve vesz = fölvesz, fel-gyűr) fe-j-in (√fe-n, von v. ƛa-fej-in) fi-j-in (fuj. fütyöl) ji-j-in (√ye-n, ji-n √magy. fe-gy. cf. kb. 6-ye-n increpare)
I. xo-j-in (haj-t II xo-j-in gurul √xo-n) x̂e-j-in (√x̂e-n, x̂ï-n √hi-m-bá-l) k'ej-in (√k'e-n, kel, nő) k'i-j-in (gege + nyúl-ik √ki-ja, ki-já-bál) k'o-j-in (√k'o-n kel, jár) k'utj-in (gurul l. ú-ku-rijin)

go-d-ij-in (√go-n, gu-n »húz« id.) še-j-in (√še-n szerint v. gi-de-šej-in) zi-j-in (je-zij-in √ze-n, zi-n »szán« = fordul) tle-j-in (√t-le-n » tuliszínű lesz) stb.

NB. Ezen kab. intenziv j képző fejti meg azt, hogy a magyar bij-t (tüzel) po-n (√gyo-po-n (tüz-ül) fe-j (vonogat), fej-t, fe-n (vo-n), fo-j-t (csavar), fo-n (csavar), fo-r-og (csavarodik) fij és fü, ha-j-ít, ha-gy-ít ha-ny-ít (vet) stb. igék minő gyökűek.

16. k'i-n, k'in (» kel, jár « más igék tövéhez járulva tartós igéket képez, magy. og, ög, eg, g): če-fi-k'-in (szi-p-og, szi-vo-g-at) če-t-le-sü-k'-in (le-törzsöl-g-et) fere-k'-in (per-eg, for-og l. u-ferek'in) še-k'-in (vi-sel-get = el-tür) fü-sü-k'-in (felé sül-ög-et = hozzá ég) žere-k'-in (l. je-u-žerek'-in = le-el-sür-ög) pen-k'-in (reped) stb.

e chát 1. igelőhöz 2. r-es képzethez 3. infinitivushoz járulhat.

17. la-n, le-n (az intenziv la-ž'-en, le-ž-en » művel « ige eredetije magyar la, le, al, el, ol, öl, l.): ča-le-n, če-le-n (√ča, če magy. ci-r, cu-r, cir-om, cir-

m-ol) t-le-n (√jap. te kéz, t-le-n »kéz művel« √dol-og, dol-g-oz) A kab. ba-n, le-n és t-le-n igeképzők rokonságából érthetni meg, hogy a magyar ke-l, ké-l, kö-l, kü-l igéknek a kab. k'o-tle-n, k'u-tle-n felel meg.

18, pe-n (» me-n « √magy. vé-p, té-p, re-p stb. a tamul pô id. mongol od- id. tör. tat. kit- id. igékhez hasonlóan a cselekvés teljes végbe mentét jelenti): ji-ši-pe-n (i-va-men = el-inni) ji-si-pe-n (el-süt »ver-brennen«) je-p-tli-pe-n (végig figyel) u-xi-pe-n (el-készülve men = el-végez) stb.

19, pe-ti-n (» vég + tart = folytat « a cselekvés folytonosságát jelenti): k'o-pet-in (kelést-fogy-at = kelő-ben, menőben lenni)

20, re-t (Ez a japáni ru, t.-tatár ar, ir, + tartósági képző; a kab. t-es ige már 2-od képzet, míg a magy. t-es ige a kabardban t-nélkül is megvan): p-t-li-t-in (ő-r-köd-ik √p-t-li-t a figyelő, √p-t-li-n »fi-gyel« pro fi-ol'el »felé-fordul«) je-re-k'-in (fo-r-og √fe-n, fi-n √magyar fon-dor, fin-ter)

21, re-j-in (id. + j intensiv-képző): k'u-re-j-in xu-re-j-in (gur-úl √kü-n, xu-n)

22, rez-en, re-z-in, re-ž-in (id + z, ž augment-

képző): ge-re-z-in (kö-r-öz, forog l. ĵa-gerezin √ge-n) ĉoarz-en, ĉo-r-z-en (ird. √ĉo-n) u-be-rež-in (el-vereg-et √u-be-n u-bü-n).

23./ se-n, sü-n (»ér, oda-ér« az igetőhöz járulva a ne, nü »neki, oda« igeirányítót erősíti): ne-p-t-lü-s-in (neki-oda figyel √p-tlün) ne-žü-s-in (neki-oda-ossz √žen, žin)

24./ te-ji-n (l. te-n, + jin: kétszeres intenzív-képző) da-ĵa-k'oa-te-j-in (előre + hagy + költözni = rá-fel mozdít)

25./ te-n, tü-n (= de-n, dü-n magy. ad, od, ed, öd, d intenzív és gyakorító képző) ĉ-tü-n (pro ĉe-t-in magy. sze-d, ve-d = vesz) ĉa-t-en (√ĉe-n, szel, csap. l. u-p-ĉat-en csap-dos, vag-dos √csat-a) ĉo-t-in (ĉoa-t-in √ĉo-n l. gü-p-ĵot-in ki-fel-kap-dos) k'o-t-in, k'oa-t-in, k'ua-t-in (√k'o-n kel, köl-t-öz, moz-dul. l. qi-k'ot-in) 'o-t-in, uat-in (mon-d, el-mond √'o-n) s-t-in (pro sü-t-in √ö-sz-tön-öz = tüzel √se-n, sü-n l. ĉe-ĵa-stin) tle-t-in (szal-ad, repül √tle-n) stb.

26./ te-n, tü-n (ird. infinitivus után mű-veltető képző, magy. t, d): ua-n-t-en, oa-n-t-en (√fan-t, fo-n-d-or-ít,

fo-r-dit)

27. te-ž-in, ti-ž-in (id. + ž, ž augmentativum, intenzív, iteratív-képző, magy. do-s, dö-s, do-z, dö-z): tla-tež-in (szal-ad-oz l. tle-t-in) oa-te-ž-in (mondogat l. qa-oacte-žin ki-el-mondogat, emleget).

28., t-le-n, t-l'-en (√tam. tal, dal, magy. tal, tel, dal, del, dol-og diminut. »dolgoz művel, csinál« intenzív képző): kua-tl-en (√k'o-n, ku-n, kel l. je-kuatl-en »le-oda-kel, jut, xe-koatl-en össze-kel=csősül) χu-t-le-n (χ-u-n, gyü, győ, győ-z l. qe-j-χu-tl-en győze-del-mesked-ik, üket arat) xer a-šu-xi-tl-en (egymásnak el-végzést csinál=szerződnek).

29., tle-ž-in (id. + ž, ž augmentativum): qe-j-ša-t-le-ž-in (ki-be-hord gabonát, ga-še-n √še-n, vi-sel) ko-tlež-in (költ-öz=valahová megy).

30., z (= ž, ž augmentativum magy. z) ge-re-z-in (kör-öz, forog) χoar-z-en (id. √χo-n)

31., xe-pi-t-in (ösz-vég + tart = »végig ki-tart, folytat, valamit folyvást tesz«): če-xepit-in (folyvást csinál √če-n) χej-xepit-in (folyvást himbálózik = mozog √χe-n, χin, χej-in) ko-xepit-in (folyvást kel-jár, √k'o-n cf. magyar

térd-bet-el)

32./ ž, ž̈ (augmentativum: intensiv, iterativ-képző): di-ž-in (sü-z, varr √de-n, dï-n) k'o-ž-in (jár-kel, költöz, menekül √k'o-n, kel, köl) ti-ž-in √te-n, tï-n) jüteż-in (göthös lesz, romlik) p-se-ž̈-in (fel-re-szóród-ik) elvetemed-ik √se-n, sï-n) té-pü-ž-in (1. té-p-de-s 2. tép-őd-ik √té-pü-n) stb.-

32. §. Igeragozás.

1./ A kabard nyelvben is úgy, mint a főbb turáni nyelvekben (tamul, japán, koreai, mandsu, mongol, tör.-tatár, stb.) két igeragozás van: állító és tagadó.

2./ Igemód van nyolcz: 1. Határozatlan (infinitivus) 2. Parancsoló 3. Felszólító 4. Jelentő 5. Föltételes 6. Következési (consecutivus) 7. Megengedő (concessivus) 8. óhajtó.

3./ Megkülönböztetünk a kabard igénél még 1./ igemellékneveket (participium) 2. igeneveket (nomen verbale) és 3. állapotjegyzőket (gerundium).

33. §. Az egyes módok és idők képzése.

Minthogy a kabard ige olyan logikájú, mint a népies magyar ige »én a mondó (vagyok), te a mondó (vagy), ő a mondó, vagy: ő annak a mondója« stb. s így az ige személyiségét minden módban és időben a japáni, kínai, koreai, mandzsu, mongol, maleyâlam stb. nyelvek módjára, az ige elé tett névmások mutatják; azért a világos áttekintés végett az egyes időket egyelőre személyes névmások nélkül soroljuk föl.

Mintául veszszük a k'o-n (kelni, menni) egyszerű eredeti igét.

A./ Határozatlan mód (k'o-n (kel-ni, ma már igenév és névragozható)

B./ A parancsoló m.: k'o (kel-j! maga az igető)

C./ A felszólító m.: di-v-ja-k'o (minket ki hagyjatok kelni, menni!)

D./ Jelentő m.: 1-ső jelen idő: k'o (kelő, menő én, te, ő, mink, tik, ők)

2.-ik jelen idő k'o-r v. k'o-re (a szokásos cselekvés ideje)

Önhangzós múlt: k'o-a (tapasztalati múlt, mint a székely önhangzós múlt, rendesen a praedicativus ç végzettel megtoldva: k'oa-ç kel-e, men-e)

Első múlt: k'o-t (mesélő múlt, mint a székely t-s múlt)

Végzetlen múlt: k'o-t-t (igető+t+t: kelő vala)

1-ső végzett múlt: k'o-a-t (igető+a+t kelt volt)

2-ik v. m.: k'o-ja (igető+ja hagy, k'o-ja-ç a kelést, menést hagyta = már ment)

1-ső jövő: k'o-n-ç (infinitivus+praedicativusi ç keland, menend)

2-ik jövő: k'o-n-go (infinitivus+go pro ojo = fog, k'ongo-ç kel-ni, menni fog)

E, Feltételes mód jelen idő: k'o-me (igető+locativus kel-ve, men-ve = ha kel, ha megyen)

Önhangzós múlt: k'o-a-me (ha men-e én, te, ő stb)

t-s múlt: k'o-t-e-me (ha ment)

Végzett múlt: k'o-a-t-e-me (ha ment volna)

jövő: k'o-n-go-me (ha menni fog)

F./ Consecutivus mód: k'o-n-t (kel-ne, menne, ment volna stb).

G./ Concessivus m.: jelen idő: k'o-m-i (föltételes mód + i is menve is, ha megy is, noha megy stb.)

Önhangzós múlt: k'ô-a-m-i (noha mene)

Ts múlt: k'ot-e-m-i (noha ment)

Végzett m.: k'ô-a-t-e-m-i (noha ment volt)

Jövő: k'on-go-m-i (noha menni fog, ha menni fog is)

H./ Optativus m.: jelen-jövő: k'ô-a-çere (önhangzós múlt + çe-re magyar sze-re-t: menni szeretne, bár mehetne!)

múlt idő: k'ô-a-çere-t (menő szeretett = szeretett volna menni, bár mehetett volna).

Ezekből láthatni, hogy a módok és idők képzése aránylag egyszerű; hangtani változás csupán az önhangzós (tapasztalati) múltnál fordul elő, a mennyiben az igető a, e, ë, i önhangzója az a képzővel hosszú â-ba olvad össze, a mely előtt a g, j, x, k tőmássalhangzók g', j',

χ, k' lágyúlt azaz jés kiejtést kapnak: ẚ-n (áll-ni, létezni) ẚ-a = ẫ (áll-a), ċe-ge-n (lekérni = elhívni) ċe-ge-a = ċe-g'-ẫ, t̂i-n (adni), ti-a = tẫ (ad-a), te-gi-n (tetőre kel = föl-kel, föl-áll), te-g'ẫ stb.

N.B. Dr Lopatinsky szerént még egy történeti idő is volna, a mely maga az igetőből állna megtoldva a praedicativum ç̂ mutatójával, de ez szeréntem csak az első jelen idő, mert az ç̂ nem kérdő s nem fölkiáltó mondatokban az önhangzón végződő múlt időkhez s a két jövő időhöz is járul: k'oa-ç̂, k'oȷ̌a-ç̂, k'o-m-ç̂, k'ongo-ç̂.

34. §. A módok ideinek személyes alakjai.

1, A parancsoló mód egyes 2ik személye az igető: k'o! (kel-j, men-j!), že (ozon-j, szalad-j!) A többes 2-ik személy a ffe (fi, önök) névmás fi alakjának előtéte által lesz: fi-k'o (keljetek, menjetek!) fi-že (fuss-a-tok!). A 3-ik személyek je-re, u. ji-ri (ő rajta van), ji-ra (ő rajtuk van) előtétek által lesznek: je-re k'o (ő rajta a kelés = hadd menjen!) jira k'o (menjenek! hadd menjenek!) Az igeirányítós igéknél csupán

re, rol: c̑i-re-bz (ott hadd szabjon) c̑i-re-d (ott hadd tűzzön! 25. k. 53. l.).
2./ A fölszólitó, kérő és kölmód egyes első személyében a sse (én) névmás jő az infinitivus alak elé: sse naretǯibar olene c̑i-c̑en? (én vitéz-hírt honnan tud-ja-k? c̑e-n sejteni, tudni). A többes első személy lesz: α./ a di (mink) személyes névmásnak az igető elé tételével: nako, di-rede jaže! (nosza, együtt futlassunk!), - β./ a di-v-jc̑e (pro di-fi-jc̑e minket ki hagyjatok, angol »let us«) szerkezet elétételével: χasle-m di-v-jc̑e-hc̑e! (kertbe hadd menjünk!) k'en d-jc̑e-gegu! (csülköst hadd játszunk! gegu-n mulatni, játszani).
A 2-ik személyek azonosok a parancsolóval, vagy nyomatékos kérésnél a t-s mult idő áll, mint a tamul nyelvben: müde ze gaǯaze-t! (ide sze kiirányitott t.i. a lovat = terj-sze be, térjen-sze ide!) Vesd öszze a magyar us-di! alakkal. —
A 3-ik személyek: a jelentőmód jelen idejének 3-ik személyei: bjer-i qi-fti-o! (a bér-c is ki terő tőkre omoljék = omoljék rátok a hegy is!) tham nezibe ji-c̑ (pro ji-c̑i = csinál-ja: isten nagyobbá azt csinálja! gyarapitsa!) fi-ke tham je-je-hune! (vígsággal isten honolni

hagy-ja!!.

3./ A jelentő mód jelen idejében az igető elé lett személyes névmások alakja teljesebb vagy rövidebb. A teljesebb alak jő az ĉ-et nem kapó igék elé:

Egyes:	Többes:
1. sz. - so-k'o (én kelő = megyek)	do-k'o (kelünk, megyünk)
2. sz. - uo-k'o (te " " = kelsz, mensz)	fo-k'o (kéltek, mentek
3. sz. - (mor) ma-k'o (ő a kelő, ő megy)	(moẋer) ma-k'o (v. ma-k'oẋe).

A tï-n (ad-ni), h'ĕ-n (vinni, hordani) át-ható igék személyes alakjai a 30. §. 2. szerént a következők

Egyes:	Többes:
1. sz. - so-t (én adó) so-h'ĕ (én hordó)	do-t, do-h'ĕ
2. sz. - uo-t (te adó) uo-h'ĕ	fo-t, fo-h'ĕ
3. sz. - ma-t (ő adó) ma-h'ĕ	ma-t, ma-h'ĕ (tárgytalan!)
je-t (adó-ja, ad-ja) je-h'ĕ (hordója, hordja	ja-t, ja-h'ĕ (tárgyas)

A jelen időben ĉ-et kapó igék előtt a személyes névmások rövidebb alakja áll, pl. ĉï-t-ïn (ott tartózkod-ik, valahol áll, magyar csit-ul, csi-tt) a jelen időben:

Egyes:	Többes:
1. sz. s-ĉït-ĉ (én álló, állok)	dï-ĉït-ĉ
2. sz. u-ĉït-ĉ	f-ĉït-ĉ
3. sz. mor ĉït-ĉ	moẋer ĉïtĉ

Ilyenek: 'a-n (áll, van), ĉi-'a-n (ott áll, van), ĉi-si-n (ott széken, csücsül, ül), fo-f'-in (felé vonzódik, vágy-ik, óhajt), χe-t-in (be tart, benne van) χe-tli-n (benne ül, benne van) χo-j-in, χo-jj-en (hoijl-ik = kell), i-ĝi-n (fog, tart vigé-r = fogad), pe-t-in (vég-tart, folytat, folytat), te-t-in (tetőn tart = fűt, van) stb.

7, A jelentő mód többi idejében, valamint a többi módok minden idejében, mindegy az igelő mindenütt gyarapodást mutat, a személyes névmások köverkező alakjai csapódnak az ige elé a kezdő hangok szerént akár ĉ-es az ige, akár nem:

	Egyes:	Többes:
1. sz.:	së, s, z	di, d, t
2. " :	u, p, b	fi, f, v
3. " : alanyi :	semmi	semmi
tárgyas:	ji, je	ja

Példák:

dene u-kove? (hová mégy?) ĉate-n pe-oate-r (pro gi-je-) a p'-asler (gyermek kimond-ja azon szót, tkp. a gyermeknek ki mondotja azon szó) de p-ĉe-r sit? (mit szoktál csinálni?)

sse mode s-koaĉ (én oda menék), de nobe di-vâĉ (mink e napon = ma forgatánk, szántánk ve-n, vi-n forgat), jazir tekoaĉ (egy-jük tetőre keriile = az egyik

győze).
s-k'o-t (kelsem, mentem), uc p-tlaǯu-t (te tekintett-él), zi 'aχož šis-t (pro čist: egy öreg nyájőr ült), moχem ja-tlaǯu-t (azoknak tekint-ett-jük = ők lát-t-á-k v. ja-tlaǯu-χe-t tkp. ők látó-k volt).
uc p-tlaǯu-r-t (te látsz vala), f-tlaǯur-t (ti látlok vala), pserej čiχuχer kodre pseu-r-t (az előbbi = régi emberek sokáig élnek vala, sokáig szoktak élni). Ez utóbbi mondatban a čiχuχer többes után pseurt egyes áll, mint a törökben; a többes pseu-χe-r-t (élők volt) a mi azt mutatja, hogy a t múltat jelentő segédige, az r pedig determinativ.
berežej-maχom s-tlaǯua-t (szerda napon láttam volt), Setanej psim uc-k'oat (Setanej a vizre el ment volt).
sse s-tlaǯu-ja-ĉ (én már valaha láttam), p-tlaǯujaĉ (te már láttál), mobi ji-tlaǯujaĉ (az vagy ő látta, tárgyas)
z-ǯotin-ĉ (én találandok), uc 6-ǯotinĉ (te találandasz) šusesn di-k'onĉ (lovaggyűlésre menendünk).
ǯatχem Istanbul s-k'ongo-ĉ (a tavaszon Isztámbulba fogok menni).
Feltételes mód: s-k'o-me s-tlaǯunĉ (ha megyek, meglátandom), 6zagem u-učeme

uj paa jet-i Olek' (ha gonoszra találsz, fövegedet add oda és menj el mellette), u-guzave-me t'o u-juttien-c (ha szívben megzavarodol = megijedsz, kétszer fogsz hugyozni), u-z-degelener p'-čete-me (te csendlésed ha tudtad volna, čen sejt tud).

NB. A jövő idő előtt előbb b látunk a 2-ik személyben (uc b-jotinc), míg u-juthen-c u-val áll, pedig a kezdő belü azonos, tehát a nyelvhasználat nem mindig következetes; ilyen a következő mondatban is a b u helyett: Uj apeke mive b-zi-me u-ičez (ha elődbe követ dobsz, ismét rábukkansz, közmondás).

A következési mód (consecutivus): sses-tlajun-t šippur hunem čiate-me (láttam volna, ha a nővér otthon lett volna, či-a-n valahol áll, van); úpče-tagir b-jetitlin-t (nemez darabot terítettél volna – ha eséd tudtad volna).

A megengedő mód sit-xodizre zi-b-tliač'n-i (mennyire magad mosva is = bármennyit mosod is magad) sit ži-'am-i (mit ha szólsz is = bármit mondsz is) olene c-a-tlajum-i (pro či-ja-tlajum-i, hol ha látják is = bárhol látják) zi-p-'ango u-xojžam-i (zólamtódhoz ha kérdél

is = soha mondani kezdéd), .. ji čer ži-p-ʼango-i, nevét ha mondani akarod is = még ha nevét mondani akarod is) stb.

Kiki észreveheti, hogy a concessivus mód a conditionálisból lesz az általánosító i (is) kötőszó hozzáadolásával (s-ko-me ha megyek, u-kʼo-me ha mégy, s-kʼo-m-i ha megyek is, u-kʼo-m-i ha mégy is); maga a conditionalis a jelentő mód ideinek me locativus raggal való alakja.

Az óhajtó mód: s-kʼoa-ĉere (menőnek szeretnék lenni, szeretnék menni, bár mehetnék), nĕbĭ nepre si-tlâkʼs-ĉere (ennél inkább holtnak szeretnék lenni, bár inkább meghalnék!), nüzede-kʼofâye ĉere (oda együtt kelni biróknak szeretnék lenni = bár együtt mehetnénk!); sji adem gratiakʼâ-ĉere (atyám kivinnék szeretem = inkább atyám vitték volna ki a temetőbe!), hagide u-s-tlaǰuea-~~ceret~~! (mennyire téged látni szerettelek = bár téged láthattalak volna!)

35. §. Az igemelléknevek (részesülők; Participion).

A kabard igének személyes alakjai éppen úgy, mint a régibb magyar nyelvben, részesülőkűl állhatnak: mi de d-tlaģu dunej-r (e mi latjuk világ = a világ, a melyet mi látunk), s-k'o a ĉipe-r (az én menék hely = a hely a hova én menék) stb.

Ezen kivűl minden igéből lehet a ZI (maga) mutató elemnek előtéte ával a következő négy részesülője:

Jelen: zï-k'o (maga kel = kelő, menő, a ki megy)

Múlt: zï-k'o-a (maga kel = a ki mene)
zï-k'o-ĵa (a ki már ment)

Jövő: zï-k'ongo (a ki menni fog, a menendő)

36. §. Az igenevek (az ige főnévesítve). (Nomina verbalia).

A kabard nyelvben igenév azaz valóságos főnév lehet a jelen, múlt

(-a-s, t-s) és jövő (a go-s) idejű személyes igealak, meg az infinitivus (személymutatókkal vagy magára), a melyek ragozhatók és névutókat kaphatnak: s-ḱa ĉ̂ĥa (én huzom fejében, annak dacára hogy huzom), hunem ganât ĉ̂ĥa (otthon maradt volta dacára), sï ç̂-o-g'âr (az hogy én téged lehiválak), sse s-ĉ̂er gïxerï-kongo-r (én sejtem az ő eljövendését), gïjotin xojeç̂ (kitalálni kell) stb.

37. §. Az állapotjegyzők.

/: Gerundia et supina /.

A kabardban állapotjegyző nem egyéb, mint a főnévnek tekintett személyes vagy személytelen igealak névragozva. A leggyakoribb rag az általános me, mï, m (locativus), go, o, u (adverbialis és mutativus) és re, ri (superlativo-locativus), a melyek közül a két első a jelen, mult és jövő idejű igéhez, az utóbbi pedig a jelenidőhöz járul:

sse u-s-ľaǵu-me koolo sï-gufenç̂ (én téged látó-n = lát-va nagyon fogok örvendeni tkp. szív-vigadni), xï ľï blek̆-go

cï-tlaχu-n (egy férfi felé kelve [arra felé men-et, mentében] ott lát-va, árya módon: egy férfi a mint arra ment és látta), ... zï ȃχož šist bilüm qadï-χu-a-go (egy ősz nyájőr ült barmot oda kihajtott léve), jot ližün-go cï-kō-m (feküd-ni oda menve); Setanej maχom psüm žïçen-o ucḱoat (Setanej egy napon a vizre mos-ni, mosás végett elment vala), b harfïr ç-a-χume-ṡe je üpçzer (a b betűt eltakaróra kérdezik, a b betűt eltakar-va kérdezik, miután a b betűt eltakarták, kérdezik: az eltakarás-ra következik a kérdezés.) Láss több példát az »ige mint főnév« cikkben 66 §. B. –

38. §. A tagadó igeragozás.

A kabard tagadó igeragozásban két tagadó szó szerepel: mï és gèm.

A mï (vagy csak m), a kinai mu, pu, mo, mu (nem, non) tagadó társa, szerepel az infinitivus, parancsoló, föltételes módok, meg az igenevek és gerundiumok előtt.

A gè-m a gè, gï (pars exterior) alapszónak olyan locativusa, mint a magyar ki-nn, kü-nn (ki-l-ön) a ki,

kü azonos alapszóból. Hogy az m locati-
vus rag s az alapszó csupán gè, mutatja
a fő és mellléknévi fosztó gge, ge, gu
(nél-küli) és a tagadó kérdő gè alak.

A gè-m az ç'-etlen igéknél az r-es
jelen időhöz járul, míg az ç̂-es igéknél
az első jelen időhöz ('a-gem-állás-nél-
kül, nem áll »nincs« mandsu a-kô ja-
páni a-ra-zu, mongol u-gei, ü-gei,
török jo-k) s így a kabard ç̂e-r-gèm
(sejlés nélküli = nem tud) teljesen olyan
szerkezet, mint a mandsu sa-r-kô
(»nem tud«).

Eszerint a kabard tagadó igeragozás váza a következő:

Infinitivus: mü-k'o-n (nem kelni, nem menni)

Parancsoló (tiltó): 2.sz. mü-k'o v. u-mü-k'o (ne menj) fi-mü-k'o (ne menjetek!)
3.sz. jire-mü-k'o (ő ne menjen)
jira-mü-k'o (ne menjenek).

Jelentő mód: jelen idő: s-k'or-gèm, u-k'or-gèm stb. de xoj-gèm (nem kell), 'a-gèm (nem létezik, nincs) mert xo-jen, 'a-n ç̂-es igék.
1-ső múlt: s-k'oa-gèm, d-k'oa-gèm stb.
2-ik " " : s-k'ote-gèm
Végzetlen m.: s-k'otte-gèm

végett.m.: s-kóga-gèm
régmúlt: s-kóate-gèm
I-ső jövő: s-kon-gèm
2-ik " : s-kongo-gèm
Feltételes jelen idő: si-mü-kóme v. s-mü-kóme
u-mü-kóme stb.
1 múlt: s-mü-kox-me
2. " " : s-mü-kóte-me
Régmúlt: s-mü-kóate-me
Jövő: s-mü-kongo-me
Következő mód: s-kónte-gèm
Megengedő mód: s-mü-kóm-i stb. úgy mint
a föltételes mód
Óhajtó mód: erre példát nem találtam.
A részesülők: zü-mü-kó (nem menő)
zü-mü-kóa
zü-mü-kó-ja
zü-mü-kon-go
Gerundium: mü-kó-go, mü-kó-me stb.
A tagadó mü mindig az ige előtt áll s
így az igeirányjelző és az ige közé jő, mint
a magyar NEM: ga-mü-ja-ne-n
(ki nem hagy maradni = meg nem
hagyni = elpusztítani), g-u-m-ja-üš!
(pro go-u-mü-ja-üš, ki te ne hagyj ocs-
uol-ni = föl ne ébreszd!) zü-u-mü-a-m
(szót se nem csinálva = se nem szólva).

39. §. A körülirt idők.

Az 1-ső körülirt idő az ige m-ragos infinitivusából lesz az ĉ-es ǐ-jǐ-n (Vmagy. igé-r, = fog-ad, fog) igével: sse tǐitl tǐin-ǐm si-ǐjĉe (én levél irással foglalkozom).

A 2-ik körülirt idő áll az igetőből és a ǩun (gyü, jő = lesz) igéből: dü-mü-jězaje ĉü-ǩu-m (minket nyugodni nem hagyó léve).

A 3-ik lesz az ige r-es alakjánala (a mely a magyarban igető lett) je, ej (nagy) képzős augmentativumából a t mult képzővel s ez gyakoritó értelmü: tlaǰu-r (tekintő, látó), gegu-r (játszó), tlaǰur-ej (tekintgető), gegur-ej (játszadozó), s-tlaǰurej-t (tekintgettem, nézegettem) d-gegurejt (játszodgattunk).

A 4-ik áll az igetőből és a kü-ĉe, gü-ĉe, gi-ĉe (kor-csináló Vkü, ki kör + ĉe-n csinál) kifejezésből, a mi által az „éppen, még« igehatározó jelentése járul az igéhez: so-ǩo-küĉe (éppen kelőben, menőben vagyok); kuskun-m gü-mü-kǐ-küĉe (az ütő-körből ki nem kelő kört csinál = a birkozó körből

még ki sem jö" Zh. 12. k. 64. l.) pseu-kiĉ-o (élő kort csinálva = még éltében). Sőt főnévhez is járulhat a kiĉe szólam: ĉale-giĉe-go (gyermekkort csinálva = még mint gyerek).

Az 5.-ödik áll a go végű gerundiumból és a ĉi-ti-n (ott tartózkodik, áll van) igéből: ji "dzal-im tlizugo ĉitâ-ç (az ő halálának kereső jéül volt (halálát kereste folyvást).

A 6-ik körülirt idő áll a go, o végű gerundiumból s a pe-ti-n (vég + tart = végig tart, fogyat, folytat) ç-es igéből: s-tlazu-o s-pet-ç (én látva fogyatok, látást folytatok = »még mindig« látok vagy látom); t-ŝŝi-o di-pet (mi fejve fogytatunk = mi fejőben vagyunk).

A 7-ik áll a rl végű gerundiumból s a petin igéből »éppen, még« igehatározó kifejezésére s-gako-re-pet (onnan jövőben vagyok éppen, éppen onnan jövök), jesike ji-mi-ĉere-pet (úszóé még nem ismerője = még úszni nem tudó, ĉe-n sejt, tud).

Az ige ezen körülírásmódja még a főnevekre is elragadt a »még.... is« kifejezésére:

ȟanzegu-re-pet ggu jejoferek (még a hangyaboly [v. vakondtúrás] is kocsi felforgató-ja, még a hangyaboly is felfordítja a szekeret); psüm xetl mü-vit-re-pet zemtěu (még a vízben dűlő, heverő két kő is egymáshoz ütődik, közm.); de a re-pet helyett pet-re is van: ȟajuan-petre je-čhia jebjožežume goftrej (még az állat is, ha unalmáros vágy. megoug. közm.).

40. §. A tárgyas igeragozás.

A kabard tárgyas igeragozás logikája az, hogy a cselekvés-szó (az ige) a cselekvővel birtokviszonyban áll s így a tárgyas igeragozás alapmintája a főnév birtokos és birtokviszonya: čale-m ji-gane (gyerek-nek = gyermeknek gunyá-ja, ü-neg-je). — De minthogy a kabardban a főnév lehet határozott (+ determinativ-ragos) és határozatlan, azért egy három alkatrészből álló mondatnak négyféle változása lehet:

1., ȟi-ge-bz-üm gane je-d (1, hiány-

talan nöstény = szűz, virgo, 2/ gunya, gun-go, ing, 3/ de-n, di-n tűz l. di-ž-in). E mondat magyar fordi-tása szószerint ez: szűz-nek gunya tűz-ő-je, a mai logikátlan használat szerint: szűz gunyá-t tűz, inget varr (benne van a cselekvés tárgy, s az igealak mégis tárgytalan).
2/ žigebzim gane-r je-d (szűznek ,a' gunya tűz-ő-je = szűz ,a' gunyá-t tűz-i pro tűz-je).
3/ žigebz-ir gane-m je-d (,a' szűz gunyá-nak tűző-je = ,a' szűz gunyá-t tűz).
N.B. A mai magyar nyelvhasználat logikátlansága onnan ered, hogy a t rag árya accusativus szere-pű lett, holott az eredetileg »általános lokativus, azaz obliquus« értelmű volt, mint a kabard me, mi meg-fordítva im cf. ej-t szak-a = ej-nek szak-a, nyar-at szak-a = nyárnak szaka, de »Kolozsvár-t van« s ebben tisztán locativus.
4/ žigebz-ir gane-r je-d (,a' szűz ,a' gunya tűzője = ,a' szűz ,a' gunyá-t tűz-i.

NB. Az orosz nyelvben nem lévén meg a főnévnek határozott és határozatlan alakja s az igénél is hiányozván a kabard-magyar kettős sajátság Dr Lopatinsky nyelvtanában is és a Zbornik XXI. kötetében is igyekszik a kabard nyelv eme finomságát magyarázni, de a szerkezet alaplogikájára nézve nincs tisztában.

Szerintem a kabard logika minden magyar ember előtt világos, a ki ismeri a magyar nyelv ilyen kifejezéseit » én a mondó vagyok, én an-nak vagyok mondó-ja, a' mondó-ja = én az-t mond-om. «

A kabard szerkezet e sajátságából következik, hogy a kabardban árya accusativusról szó sem lehet s hogy a cselekvő és a cselekvésnek tárgya fölváltva hol birtokos-, hol alanyi szerepű, az m mutatva a határozatlan birtokost, az t pedig a határozott alanyt, vagy határozott birtokost. Továbbá következik, hogy a birtokúl álló cselekvésszó (az ige) alapjában véve szenvedő értelmű

participium, mert tli-r.... ĉale-m je-šxide-go xojžâ-ç = a férfi (a' dali) a gyereknek (cicé-d-nek) rágó-já-hoz (szidásához) kezdte a mondatban (je-šxide go) nem a gyerek cselekvése, hanem a férfié és a gyerek annak szenvedője. - Hasonló kép u-zi-ĉasem u-j-žajê (Rb.k. 17.l. a téged szeretőnek te a sirtat-ott-ja, te vagy a kit hagy sírni); U-zi ža-ĵor gï-p-çot-xu, U-zi ĉasem ue-j-ŭb (a téged utáló téged földicsér, a téged szerető téged megszól). Itt-a mondat első felében ci-t-ẋu-m (intransitiv) s nem áll birtokviszonyban.

Ezért ha a cselekvés tárgya többes értelmű szó, az ige birtok elé a többes birtok mutató já (többek valami-je) járul: psou-m ja-ũpç ji-xábze-t (II. Frigyes porosz királynak.... mindenkik-nek kérdő-jük szokása volt (mindnyájukat kérdi At.); Ustaz-ĩm megore ĉale-xe-m ja-ũpĉim xoje-ç (Ustazim xoje-ç: a mester-hez illő = a mesternek kell a gyerekek-nek kérdeni - jük = hogy kérdje a gyerekeket At.).

Ilyenek: tlĭçe-m pχa-t ja-gute (dolog-csináló-nak a' fá-k (pro pχaχe-t a' fá-k) hasító-juk = a dolgos a fákat hasogatja); pχaçe-m pχa-t ja-iç (a fa-csináló-nak = ács-nak a' fá-k el-szelő-jük = az ács a fákat faragja).

Ezzel szemben Dr Lopatinsky a fentidézett közleményben ilyen mondatokat is közöl: šĭ-b-zĭ-χo-m šĭ-χe-t je-χu (a csikós-nak a' csikó-k hajtó-ja = a csikós a csikókat hajt-ja). Ha e mondat nem hibás, akkor a nem mindig logikás nyelv az egyes šĭbzĭχo-m-ra gondolt, nem törődve a cselekvés tárgy többes számával.

A kabard tárgyas igeragozást az nehezíti meg, hogy a birtok- vagy cselekvés tárgyát mutató je, ji, ja a çĭ, çe, de, fe, χe, χo, gĭ, pĭ, te, xede, xeχe, xepĭ stb. elválaszthatő igeviszonyítókkal (igekötőkkel) úgy összeolvad, hogy csak a j vagy e, i, a önhangzók gyaníttatják jelentélét (cf. magyar rá pro r-ja, kér-i pro kér-je, mert vár-ja és nem vár-i).

ǩa-m g-ji-tlxujǎa (pro që-je-: eb-nek ki-tulkoz-á-ja = kutya teremtett-je! = eb-adta!);

maquau-m uz-ir pe-ipç (pro pi-je-ipç a szénaverőnek, a' fü pö-szölő-je = a kaszás a füv-et lekaszálja);

pçife-m uozdija-t pe-ǰa-ne (pro pi-je-ǰane = a sütő-főzőnek, a' gyertya meggyúj-tója = a szakács a gyertyát meggyújtja).

vï-t... pjáaçe-t hunem g-ji-šežir-t (pro gi-ji-šežirt: az ökör, a' faeszköz haza ki-viselő-je = az ökör az eket haza visz-i vala).

Hogy a jelenidőben az egyszerű és öszze-tett tárgyas igéknél a tárgymutató jé több-nyire jeu, jou, jo alakban áll, annak oka csak az lehet, hogy a jé tárgymutató a középre mutató o (az, ő) elemmel, mint 3-ik személymutatóval, öszzeolvad: jo-aze (je-o-aze ő orvosoló-ja = orvosolja), jou-bo-u (apo-l-ja = csókol-ja), jou-deu (hall-ja), jo-ge (hív-ja, olvassa), jo-ue (ver-je, ver-i), č-o-f (szo-p-ja) če-fï-n le-von = szív, szop), ǩaçer şxeme bžem jeu-pţle (a vendég éve az ajtónak pillantó-ja = a vendég éven az ajtót néz-i, bámul).

A középigéknél az igeirányító o-s

alakja is ilyen öfszevonás miatt áll: cô-če (valahonnan-es-ik, hiányzik √cï-če-n), tlo-kï (kitelik, potest √tle-kin), no-s (oda-ér √ne-sin), zet-ou-pu (egymásra hull √ze-te-xu-n).

41. §. A raglalan személyes névmások combinatiója.

Idáig a tárgyas igének csak a 3-adik személyét láttuk, most szemügyre kell vennünk a többi személyeket is. Ennek megértésére elemeznünk kell a magyar lát-la-k, ver-le-k tárgyas igeragozást. Ezekben a la, le elem azonos a biz-ol, esz-el-félékben látható 2-odik személyt mutató cselekvő alanynyal, a k pedig az 1. ső személyt mutató alany. Ezhát tényleg a lát-la-k ban két alany mutató van, de az értelem mutatja, hogy a la, le nem alany, hanem az ige egyenes kiegészítő tárgya, tehát csupán a névmás helyzete (positiója) teszi azt, hogy a két névmás közül egyik a cselekvő alany, a másik pedig a cselekvés tárgya.

A kabard nyelvben azonos a logika és csak a kivitel más, annyiban, hogy a két névmás combinatiója az ige előtt áll, így:
1, u-zo-tlaǯu (téged-én-nekinső = lát-la-k
1 2 3 1. 2. 3. 3. 1. 2
zo pro so két önhangzó közt).
u-zo-ue (téged-én-verő = ver-le-k
1 2 3 1 2 3 3 2 1
Ugyanezek a többesben:
u-do-tlaǯu (téged mi látók = téged látunk)
u-do-ue (téged mi verő = téged verünk)
fi-zo-tlaǯu (titeket én látó = titeket lát-la-k)
fi-do-tlaǯu (titeket mi látó = titeket látunk).
stb. – Kiki észrevehet a furcsaságot, a mely a magyar »téged lát-lak, titeket lát-la-k« szerkezetben van, valamint a következetlenséget, a mely szerint »őt lát-ja« tárgyas »téged lát« pedig tárgyatlan igével áll
Az 1-ső és 2-ik személyek, mint alanyok 3-ik személyű tárgygyal:
2, -ar s-je-tlaǯu (az én lát-ott-ja
1 2 3 4 1 2 4 3;
[látmány-a] = azt lát-om)
s-jo-ue (én verő-je = őt verem)
d-jo-ue (mi verő-je v. mi az ő verője = őt ver-j-ük)
f-jo-ue (ti az ő verő-je = őt ver-i-tek) stb.

Az első és 2ik személy, mint tárgy (árya értelemben), 3-adik személyű a-lanynyal:

3., Alehim tli-j s-i-mü-ǰetuk' šeṭaníz-i s-i-mü-ç (pro sü-j-i : isten férfit is engem ne hagy-jon hogy öljék, őrültté is engem ne csinál-jon Zb. 21. k. 138. l.).

s-a-šx (pro sü ja-šx én az ő evő-jük v. én evet-jük = engem ők megesznek V š-ṗü-n » te-kér-őz, rág, esz-ik)

u-a-šx (pro u-ja-šx te aző evet-jük = téged ők megesznek),

u-z-ja-tis u-j-ubiž-ir-gėm (téged maga kiülni hagyó magad nem ócsárló-ja = a ki téged kiültet, az téged nem szól meg, közm. V u-biž-in szájjal ver = ócsár-ol);

mobü u-jē-tlaǰu (neki te lát is a = ő téged lát).

B. Drf Lopatinsky: a s-a-šx szerkezetet szenvedőnek vette s » én átalnik megetetem « szenvedővel fordítja, de ez hibás nézet, mert az árya szenvedő » mondoitt-ik, az mondatik « helyett magyarul is a többes 3. sz. a helyes » mond-já-k, azt mondják « s a kabard nyelv hasonló logikájú. E

Ezerént, a mint az 1. ső ſtam

szám alatti példák mutatják, az 1-ső, 2-odik személyű névmások az ârya accusativus értékében megelőzik az 1-ső, 2-ik személyű névmásokat; a 2-ik szám alatti példákban az 1-ső, 2ik személyű névmások, mint birtokosok állnak a cselekvés, mint birtok előtt épen ezért ha a cselekvő nem személyes névmás, hanem főnév, ez mint a cselekvés birtokosa M obliquus raggal áll: nibeúz-ĭm u-j-hĭ! (pro u-je-hĭ gyomorvésznek te hordás-a = a gyomorvész tegyed vigyen el!) – A 3-ik szám alatti példákban az 1-ső 2-ik személyű névmások már nem birtokosok, hanem egyszerű alanyok, a cselekvés, mint birtok a 3-ik személyhez tartozik.

Azonban az 1-ső 2ik személyű névmások elhelyezése nem mindig azonos az első szám alatti példákéval, a mi különösen az öszetett (igeirányitós) igéknél történik meg: sĭ-ĉ-o-qâ-r (pro sĭ-ĉe-u-qâ-r, az én te téged kér-t-ség = az hogy én téged (e-hiválak Vĉe-ye-n teké-r, te, el-bír)

4\. Ha az 1ső 2ik személyű alany után a cselekvés tárgya nem 3ik személyű

névmás, hanem főnév: akkor az ige o-
lyan, mintha tárgytalan volna:
sse hune-t so-ç̂ (én a' hon [ház] én
csináló = én a házat csinálom √ ç̂e-n,
ç̂i-n)
ue hune-t uo-ç̂ (te a ház te csináló =
te a házat csinálód, épited)

Ez a 3. szám alatt látott az s-je-tlajú
szerkezettel ellenkező logikájú. Azonban
a kérdéses esetben is láthatni a 3-ik sze-
mélyű birtok-tárgymutató je-t: ẑi
ẑamal je-s-ç̂enç̂ (Zb. 12. k. 28. l.), a mi szerin-
tem így forditandó: »egy mód én tudandó-
ja = egy módját én tudni fogom«). Ezért az
1sö 2ik személyű tárgyas ragozásnál a
népies magyar logika áll, a mely szerint
van »én a mondó, te a mondó« (vagyok,
vagy), de van »én annak a mondója,
te annak a mondója« is, kabard:
sji game tő gix-gèm, sje poasle tő ẑĭ'a-
gèm (Zb. 26. k. 18. l.: töröm kétszer ki nem
vevő, szóm kétszer nem mondó t. i. va-
gyok, közm.).

Ilyen ellenmondásos szerkezetek
a következő tiltó mondatok:
Uj ĝane u-mi-t (26/57. l. gunyád te
ne add!)
Uj ke d-u-mi-ĥej (26/30 l. öltönyöd széljét

te ne vedd föl V de-ŝej-in).
Ezaget kengeçejи u-mü-c' (26/22 l. a gazt tanácstáессá ne csináld!) stb.

E tárgyatlan igékеt mutatókkal szemben álljanak a következő mondatok tárgyas igével:
uj č'a-úz je-u-mü-'at ('oat: 26/37 l. fej-fájásod ne beszél-je-d)
... kuandе-m lijê je-u-mü-ʒ, 26/50 l. nyúl nem született... bokorba langot te ne dob-j, ʒe-n, ʒin szór, vet, stb.

42. §. Az igeirányitós igék tárgyas ragozása.

Minthogy a kabard nyelv öszes igeirányitóját a névutók után fogjuk tárgyalni, azért itt egyelőre csupán az egyszerü alapigeirányitókat soroljuk föl, hogy a felhozandó példák öszetett igéit föl lehessen ismerni:

1., be, bü, b (fe-l, elé, ellen, felé, mellé, bele, b-le mellé, felé comp.)
2., či (=ti, tő-re = le)
3., ĉi (ott, onnan)
4., ĉe, ĉi (se-gg-felé: le, alá,
5., de, dü (tető-re, fel...)

6./ fe (fe-l, fö-l, felé, belé)
7./ go (ho, he, hoz, hez)
8./ ǧo (id.)
9./ xe (hozzá, bele)
10./ xo, xu (ho, he, hoz, hez, ig)
11./ je, ji (le, bele)
12./ qe, qï, qa (ki, kivé)
13./ le, la (le)
14./ ne, nï (ne-ki, felé)
15./ pe, pï, p (fel, felé, mellé, végén)
16./ p'e, p'ï, p' (id.)
17./ re, rï (re-já, ra: rol, ról = le)
18./ te (tető-felé, re-já, ráföl)
19./ t'e, t'a (id.)
20./ t'ï (tő-re, le)
21./ u, ue, ú (e-l, el-é)
22./ vï = pï, bï
23./ ze (vesz-ve, ösz-ve)

Úgy egyszerűek, mint összetetteik hol elválaszthatók, hol nem. Az első esetben a személyes névmás és a tagadó mï (nem) az igeirányító és az ige közt áll, mint a magyar »nem« csakhogy a kabardban összeforrották imi: qa-mï-k'oaǯa (ki nem belő' = el nem jövés, meg nem jelenés); de qa t'o-n (eljő) úgy ragozták, mint ha egyszerű volna so-qak'o

(el-jövök), míg ga-ĉe-χu-n (ki cserébe kapni, vásáron venni, vásárolni, török: sat-ïnalmaq); ga-ç̂-te-n (ki szed-ni, kézbe venni) az egész ragozáson keresztül elválaszthatό, a mint a következőkből kitetszik:

A., főnévi tárgygyal:

infinitivus: zï ž̆em gaĉeχu-n (egy tehenet vásárolni)

parancsoló: zï ž̆em gaĉeχu (pro gï-je, egy tehenet vásárolj!)

ga-fï-ĉeχu (egy tehenet vásároljatok!)

Jelentő mód, jelen idő: 1.sz. sse zï ž̆em gï-zo ĉeχu (én egy tehenet megveszek)

2.sz. ue zï ž̆em go-u-ĉeχu (te egy tehenet megveszel)

3.sz. mobï zï ž̆em ge-j-ĉeχu (pro gï-je-ç̂, őneki egy tehén megvevés-e = ő egy tehenet megvesz).

Többes 1.sz. dole ueĉ-ir gï-do-ĉte (mi, a' fé-szi kivevő = a' fejszét veszszük, √ga-ĉten).

2.sz. ffe ueĉ-ir gï-vo-ĉte (pro gï-fo-ĉte, a' fejszét vesz-i-tek

3.sz. moχe-m ueĉ-ir ga-ĉte (pro gï-ja-ç̂te: nekik a' fejsze kivevés-jük = a fejszét vesz-i-k

Multidő: 1.sz. sse zi ši qï-s-çexua-ç (én egy csi-kó-t = lovat megvevék).

2.sz. ue zi qo qï-p-çexua-ç (te egy ko-cá-t megvevél)

3.sz. mobï zi böllim q-i-çexua-ç (pro qi-ji-ç, neki egy barom [bö-lény] megvev-é-je = ő egy barmot veve)

Jövőidő: Többes:

1.sz. dole šigu-r qï-t-çexun-ç (mi a szeker-et megveendjük

2.sz. ffe šigu-r qï-f-çexun-ç (ti a szekeret megveendőtök).

3.sz. moxem šigu-r qa-çexunç (pro qï-ja-ç nekik, a' szekér megveendőjük = a szekeret meg-fog-ják venni); sse zigor qa-z-joatinç (én valakit ki én találandók = valakit majd meg-találok).

P.) A ragtalan személyes névmás mint egyenes kiegészítő (accusativus):

qe-j-ǯa-çe-n (pro qï-je-ǯa-çe-n ki azt hagy-ja ismerni = megismer-tet-i):

a.) ši-qe-v-mi-ǯaçe! (qe pro qï-je: magam ki ti ne ismertető-je! = engem-től ne ismertes-se-tek!)

qe-j-tle-u-n (qü-je-tle-u-n ki-es-d valakit meg-kér)

3./ sse fü-qü-z-e (sü-je)-mü-tlen! (én ti ki magam ne kérő-je = engem ti ne kérjetek, v. ne engem kér-je-tek).

qe-šzüd-en (qü-je-šzüd-en ki ant rágdos-ja = valakit megszidnija)

γ./ u-qü-z-e (sü-je)-šzüder-qè? (te ki magam szidó-ja nem? = engem nem szidnál meg?)

qe-j-ĵe-ĉen = qe-j-ĵaĉe-n

δ./ dü-q-je-b̂-ĵe ĉengo? (magunk ki te ismételendő-je? = mink et te föl akarsz ismételni?)

Íme e 4 hasonló mondatban mily szeszélyesen vannak elhelyezve úgy a cselekvő személyes névmások, mint az accusativus értékű (de tényleg birtokos természetű) személyes névmások! A cselekvő alany az α és δ pontokban (v pro fü, b pro p, u) az igeirányító után áll, míg a 3 és γ-nél (fü, u) az igeirányító előtt; a kiegészítő névmás pedig éppen megfordítva áll, α, δ-nál előtt, 3, γ-nál után.

C./ A ragtalan névmás, mint az ige mellék kiegészítője, tehát a főnevek m-ragos

obliquusa értelmében:

α./ igeirányító nélkül:

u-je-je-tlaju (neked tekinteni hagyója = veled láttat-ja, neked mutatja √ja-tla-jum)

Habibat daxe-r fizgo u-xo-t (Habibat az ebagadól nőül neked én adó = a bájos Habibatot feleségül neked adom, so-t √ti-n)

zi se daxe ô-s-tâte-gèm (egy szép kést neked én nem adtam volt-e? ô pro ue, u √tin).

ue-s-tinç (neked én adandó = neked adni fogok)

ue-z-mi-fižinke ue-s-xô (z pro s: neked én nem adogatni neked én fogadó = esküszöm, hogy neked nem adok!)

de pi-zi-m-xizink'e ua-s-xô (pro u-si-mi = tőled én nem venni ígérem = esküszöm, hogy tőled nem veszek el semmit!)

NB. Minthogy az ue-s-xô (neked én fogadom) elavult szólam »ua-ç-xo« hibás alakban is előfordul, s a xo-n (kap, fog, tart) ma csak tovább képzett és összetett alakban szerepel: azért e

szólamnak »isten, kék ég?« jelentést akarnak adni, de ez tévedés s az ue-s-xô, ua-ĉ-xô a magyar eskü (igi-r-et, fogadás Vkab. ïjïrn szó anyja).

B/ igeirányitós igékkel:

ĉ'aĝo-léku gü-z-e-t (kenyér kevés ki nekem adó-ja légy = kevés kenyeret adj nekem; ga-lü-m, gü-zet pro gü-sü-je-t).

ĥaziĵa gü-z-e-ĉ (örlet ki nekem cserélő-je légy = lisztet adj el nekem, ga-ĉe-n ki-cserél = elad)

u-z-ĵoje-r gü-u-j-tünĉ mübü (u-zi-xoje-r: neked u kellő ki neked adandó ja ennek = a neked kellőt ez neked megadandója, mübü ji-tünĉ)

tĥam gü-d-ji-tünĉ (isten-nek ki nekünk adandója = isten nekünk adandja t.i. Kebice ménesét).

fa-de-paĉe dü-ge-ĵâfe (ital felső nekünk ki-inni hagyó-ja légy = kitűnőbb italt itass velünk).

de: gü-z-e-v-ĵatlaĵu (ki nekem ki látni hagyó-ja = nekem hagyja-tok azt látni = mutassátok meg azt nekem, ge-ĵa-tlaĵun)

sji adec zühnkiżja-s çexgo qï-z-žï'a (az én atyám megölt embert hamar ki nekem szóld! = mond meg nekem hamar azt, a ki atyám megölte, qï-žï-'a-n ki szól csinál-ni)
ser-i auo (a-go) s-qe-ç̂' (nekem is úgy csinálja-d, qa-č̂i-n ki-meg-csinál-ni, qe-ç̂' pro qï-je-ç̂').

43.§.

A ragos személyes névmások.

A ragos személyes névmásokat az irodalom nélküli nyelv úgy összeforrta az igeirányitós igéknél, hogy első tekintetre a névrag igeirányitónak, a névmás pedig alanyinak látszik, de a dolog természeténél fogva világos, hogy a személyes névmások ragos alakjaival van dolgunk, mert az egy szóvá zsugorított pxodǰotinç (neked mi találandunk); qïs-xovǰot (nekünk találjátok ki vagy meg!) szerkezetnek így kellene állnia: p-xo d-ǰotinc (tehez mi találandunk, neked vagy számodra találandunk), qï s-xo v-ǰot (kiszámomra ti találjatok!).
A személyes névmások leggyakoribb ragos alakjai ezek:

1. s-de (által am, velem)	b-de	ji-de
d-de	f-de	ja-de
2. s-f'e (felől-em)	b-f'e	ji-f'e
d-f'e	f-f'e	ja-f'e.

3/ s-xe (bel-ém) p-xe ji-xe
d-xe f-xe ja-xe
4/ s-xo (hozzám, nekem) p-xo ji-xo
d-xo f-xo ja-xo
5/ s-re (én+re, nekem) p-re ji-re
d-re f-re ja-re
6/ s-te (én+telő=fölém p-te ji-te
d-te f-te ja-te
stb.

Példák:

1. sï-bde-gušï'a-r-gèm (én veled nem veszekedtem), sï-bde-gegunt (én veled játszandottam volna).
2. d-f'-i-čipinç (ő-fe-ji-ç felőlünk, tőlünk elcsipend-i), qï-b-f'e-s-ħapunç (kitőled én nyerendek).
3. šïble qï-d-xe-uaç (a mennykő ki belénk üte), sët qï-pxe-s-xïn? (mit ki belőled én veendő = mit veszek ki belőled?)
4. šï sï-bxo-junkïe ue-s-xo (ló én neked lenni végett esküszöm = igérem, hogy lovad leszek), f-xo-s-čïnç (nektek én csinálandok), p-xo-mï-čeme (neked ha nem ismerős), s-a-xo-xïu (sï-ja-xo-xïu = én nekik leszek), mafe ja-xu-jeç (tüzet nekik csinál-ja, ja-xu-je-ç nekik csinál-ja)
5. tħam-ade! mapo tħa-m u-r-jeç (gyám-atya=főnök, szerencsét neked reád csinál-jon = adjon isten szerencsét főnök ur, üdvözlésmód); - nobï junejeu-m game ji-

r-e-t (ennek a lak-társ-nak tör re-ja a-dó-ja = ez a szomszédnak tör adó-ja, tört ad), zï txïtlïmpe ĉale-m re-t (At. egy irlapot a gyermeknek ad, ret pro rï-je-t » re-ja adó-ja) ĉale-xe-m zï txïtlgor r-a-t-go (At. a gyere-kek-nek egy betükként ad-va, ra-t-go rï-ja-t-go » re-jük adva).

6, ue s-te mï-xïž-go b den-gèm (te tőlem nem venni te nem egyezel-e? = nem egyeznél-e bele, hogy tőlem nem veszel-e? ue b-dengèm, te-xïn belőről venni), qabardej-m ja-te-zï-xâ-r (Kabard(ok)-nak tete-jük-rőb maga ,a' vett = az a ki a kabardokéról levevé t.i. az igát).

N.B. Lopatinsky a je-fe-n, je-ffe-n (» i-von « ihá-ba von = iv-ni, inni) ige tárgyas szerkezetére ilyen példákat ad:
ši-r psï-m je-ffe (,a' csikó víz-nek ivó-ja = a ló vizet iszik), ši-m psï-r ji-ref (pro ji-rï-je-f: lónak ,a' víz bel-re vonó-ja = ló ,a' vizet le-isz-ja, megiszsza), fïz-ïm psï ji-r-e-f (nőnek valamely víz le-ivó-ja = nő vizet iszik; psï ji-r-a-f víz többek le-isz-ják = iható víz pro ji-rï-ja-f.)

Azaz a je-fe-n, je-ffen (é-ha, i-ha-von = magába von » i-v «) nem obliquus esetet vonzó ige, hanem a ji-re-f, ji-ra-f (ji-rï-je-f, ji-rï-ja-f) szerkezetben a ji (i-ha, é-ha = bel-rész) re, rï ragos igeirányjiló, az

-adighe rï-çi-ĵ̈ (rï-ji-çi-ĵ̈ »ról, ről = te-ivá, orosz vï-pil magyar ré-sze-g) alakban a ji (i-ba, é-be »bél« elem hiányzik.

44. §. A visszaható igék ragozása.

Ha a 29. cikkben látott zï (maga, magát) visszaható névmást a személyes-alakok elé teszszük, kapjuk a visszaható igeragozást:

α.) zï-thĭa-çi-n (magát tisztává csinálni = mos-ni, mos-akodni, mos-da-ni).

Jelentő mód jelen idő

1. sz.	zï-zo-thĭaç (pro zï-so-thĭaç)	zï-do-thĭaç
2. "	zo-u-thĭaç	zï-vo-thĭaç (zï-fo-thĭ)
3. "	ze-j-thĭaç (pro zï-je-thĭ.)	za-a-thĭaç (pro zï-ja-thĭ.)

Múlt:

1. "	zï-s-thĭaç-â-ç	zï-d-thĭaç-âç
2. "	zï-p-thĭaç-âç	zï-f-thĭaç-âç
3. "	zej-thĭaç-âç	zaa-thĭaç-âç

Jövő

1. "	zï-s-thĭaçïnç	zï-d-thĭaçïnç stb.

Fölt. étes mód:

2. "	zï-p-thĭaç-me	zï-f-thĭaç-me stb.

β.) ʔï-ĵï-n (ujj-fog: fog, vert √igi-r, ç-es ige)

1. sz.	zï-z-ʔïĵç (ingóztkodom)	zï-d-ʔïĵç
2. "	zo-u-ʔïĵç	zï-v-ʔïĵç

3. sz. ze-j-'ïyĉ   zaa'ïyĉ stb.

NB. Lopatinsky szerént az első sz. sï-z-'ïyĉ és sï-zo-thaĉ volna, de Atazsukinnál s a szövegekben szabályszerüleg zï-zo-ja-ze (magam hagyom szán-ni, forolitni-fordulok, irányulok).

Ha az obliquus m ragnak locativus jelentését támogató ĉï (ott) igeirányító van az ige előtt, akkor ez az igétől elválik, hogy a személyes névmásnak helyet adjon az ige előtt:

Egyes 1. sz.: junge-m zï-ĉï-zo-tlaĵu (a tükrön magam ott én látó = a tükörben magam látom)

2. sz. zï-ĉo-u-tlaĵu

3. " .... zï-ĉe-j-tlaĵu

Többes 1. " junge-m zï-ĉï-do-tlaĵu

2. " zï-ĉï-vo-tlaĵu

3. " zï-ĉ-a-tlaĵu (zï-ĉï-ja helyett)

45. §. Az egymásrahható (cooperativus) ige.

Az együttes és egymásrahható cselekvés a kabardban a ze-ze (zzï-je zzï-je = egy-je egy-jét = egyik a másikat, egymást) vagy ze (zzï-e, egy-é, egy-be, ess-ve) és ze-de, z-de (zzï-de egy-ütt) által fejeztetik ki: ze-ze-'o =

(egymást ütni, verekedni), ze-be-nü-n, ze-f'e-ne-n (ész-be-ragad, ész-felé-ragad = egymásba kap, összevesz), zele-u-en (együtt ver = perlekedik). A dolog természeténél fogva az ilyen igék csak a többesben állnak. Lopatinsky szerint a ze-be-nü-n ige a személyes névmásokkal így van: dde di-zo-u-ben (összeveszünk), ffe-fi-zo-u-ben, moxe zo-u-ben. Szerintem az u a középre mutató o, (ö, a) változata, s így di-zo-u-ben »mi az észve kapó« jelentésű.

46. §. A szenvedő ige.

Ezen igealak a kabardban a többes 3-ik személy által fejeztetik ki, mint a magyarban: s-a-ĉe (sü-ja-ĉe én eserélő-jük = engem cserélnek = eladnak), s-a-tlaĝu (engem lát-nak tkp. én az ő látott-ik), u-a-šx v. u-ja-šx (te az ő evett-jük, téged megesz-nek), 'o-xu ja-llež (valamely ügy többek végzés-jük = ügyet végeznek, ányja módon »ügy végeztetik«).

NB. Lopatinsky szenvedő szerkezetet lát az ilyenekben: deslyu-m-kĕ game-r jinegu-m ji-r-e-t (a testvér által a tőr a szomszédnak adódik?) ... -ĭile-m-k'e gubgo-r vuje-m-k'ik'

je-vve (a jobbágy által „a' puszta ökrökkel [is] szántatik?)

Szerintem itt szenvedő-alak nincs, hanem olyan tárgyas igeszerkezet, mint a minől már föntebb láttunk, mert az m-ke az m obliquus-birtokosnak csak erősítése így a szószerinti fordítás ez: a testvér-nek „a' tör a szomszéd-ra (szomszédnak) adó-ja (a testvér „a' tört a szomszédnak ad-ja; a jobbágynak és ökröknek a' puszta szántó-ja (a jobbágy és az ökrök a pusztát szántják). Hogy ez így van, bizonyítja az ikʻ, ilki (és, is) kö[tő]szó jelentése.

47.§.

Az összetét által származott

igék ragozása.

Az önálló fő- és melléknevekből képzett igék, mint ži-'a-n (szól, mond), pud-ḉi-n (pot-om árúvá csinál, lealacsonyít), tli-ḉež-in (vért cserél = bosszút áll) stb. ragozásnál alkatrészeikre bomlnak, a mint a gyakori használata ži-'a-n ragozásából láthatni:

Parancsoló: ži̇̈-'a (szól-j!) többes ži̇̈-fi̇̈-
'a (szóljatok!)

Jelentő mód jelen idő:

Egyes 1-ső személy: ži̇̈-zo-'a
2-ik " ž-o-'a
3-ik " ž-e-'a (pro ži̇̈-je-'a)

Többes 1. " ži̇̈-do-'a
2. " ži̇̈-vo-'a
3. " ž-a-'a (pro ži̇̈-ja-'a

Múlt. Egyes 1. " ži̇̈-s-'âç
2. " ži̇̈-b-'âç
3. " ž-i-'âç (ži̇̈-ji-'âç)

Több. 1. " ži̇̈-t-'âç
2. " ži̇̈-f-'âç
3. " ž-a-'âç

NB. A közbeszédben že'a (szólja, mondja) že-re, ži̇̈'âç (szólá) ži-re rövidül.

I. jövő Egyes 1. sz. ži̇̈-s-'ânç (ži̇̈-s-'ênç)
2. ži̇̈-p-'ânç (ži̇̈-b-'ânç)
3. ž-i-'ânç

Többes 1. ži̇̈-t-'ânç
2. ži̇̈-f-'ânç
3. ž-a-'ânç

2. jövő Egyes 1. ži̇̈-s-'angoç Több. 1. sz. ži̇̈-t-'an-goç stb

Föltételes mód: ži̇̈-s-'an-me ži̇̈-t-'a-me stb

Következő mód: ži̇̈-s-'ant ži̇̈-t-'ant . .

Participium: ži-zï-ȧ (szól-ó) ži-s-ʾȧ-r (az én mondó = az, a mit mondok), ži-ole-ʾâr (az a mit mondánk), ži-p-ʾango (az a mit te fogsz mondani) stb.

Gerundium: ži-ʾȧ-go (szól-va) ži-p-ʾago (te mondva), ži-ʾȧ-n (szóló-n, szólva), zï-ʾan-ke (szólással, mert szól), ži-ʾȧ-ri (szólóra, mire szóla).

Tagadó ragozás: ži-zo-ȧ-gem (nem szólok = én szólatlan)
ži-s-ʾâ-gem (nem szólék)
ži-s-ʾan-gem (nem szólandok)
ž-u-mï-ȧ-gem (ha nem szólsz)
ži-kʾ žu-mï-ʾago (egyet is te nem szólva, te semmit sem szólva) stb

Ugyanezen ige kiegészítőkkel: b-ži-zo-ʾȧ (neked szólok, mondok), b-žs-d-ʾanç (nekeď szólandunk), p-çi-n ži-ʾâç (az úrnak szól-a-ja = az úr mondói), p-çi-n ž-ri-ʾâç (urnak re-ja-szól-a = mondá az urnak, szóla az úrhoz), p-çixem ža-ʾâç (az urnak szól-á-k, mondák), p-çixem ž-ra-ʾâç (az uraknak mondák, ži-re-ja-ʾâç helyett), sse igi ži-zï-b-ȷ̂e-ʾango

psatle (én akkor szót nekem te csinál-
ni hagyandó beszéd = a szó, a melyet
most velem te mondatni akarsz Át.),
zï-m-i ž-ra-mï-ȧngo (egy-nek is
szól reja ők nem csinálva = senkinek
sem szólva semmit), azaz az ige
elé csapott re névutó, igeirányító az
obliquus M ragnak dativo-lativus
jelentést ad.
A χo, χu (ho, he, hoz, hez) névrag és
igeirányítóval: tľ̌ȧm »fï-nï-šχ!«
ž-χu-ja-âχer ja-ri-ješχâç (istennek
»te ne egyetek« szól hozzájuk [χu-ja]
csináltakat re-jük hagyá enni =
az isten által nekik megtiltottat velük
megeteté t.i. az ördög, Át.), ue ž-χo-pâ
harfχer (a betűk, a melyeket te neki
mondál...)
Igeirányítóval: qï-žï-ȧ-n (ki-szól, meg-
mond); qï-z-ž-u-mï-ȧ-me (ki nekem
szól te nem csinálva = ha nekem meg
nem mondod: qï-ze-žï-u mï-ȧ-me
helyett), qï-z-ž-e-p-âte-me (ki nekem
szól te csinált-ad-on = ha te nekem
azt megmondottad volna: ž-e pro žï-jé)
stb.
Hasonló kép: pud-so-ĉ (alacsonyítok
pud-ĉin), sse neχïž pud-s-ĉï sji χáb-

zegèm (én a nagyon öszt lealacsonyitom nem szokásom = az öregebbet lealacsonyitani nem szoktam), ji adem ji tlïr ji-ĉežri (atyja vér-é-t megbosszulsá-ra = mire atyját megboszulá, tlïĉež-in) stb,

48. §. A kötige (copula »esse«) kifejezése.

Az árya nyelvek »esse, être, to be, sein, stb.« kötigéjének megfelelő ige a kab. nyelvben nincs, s ilyen ige sok más turáni nyelvben sem létezik. Mert a mondományt mutató ĉ rag a ĉï-cï-n (oda-vág, oda-ér, oda-tartozik) igeirányitó ige maradványának nem tekinthető, hanem inkább a japán shi, su kinai shi (ši): szintén praedicativus mutató elemmel együtt valóságos mutató szónak sejpen azért kérdő és fölkiáltó mondatokban nem csak az ĉ-es len, de az ĉ-es igéknél is elesik: ĵuneĵu-t des-ĉ (a szomszéd benn ül, honn van) ĵuneĵur qak'oa-ĉ (a szomszéd eljöve), de: ĵuneĵur des? (honn-e a szomszéd?) ĵuneĵur qak'oa? (eljöve-e a szomszéd?).

1, Ezen ĉ a lat. »sum, es, est, stb« értelmében a fő és melléknévi mondományt minden személyű alanyhoz kapcsolja, a jelen időben, ha a mondat nem kérdő: s-p-ĉane-ĉ (én pucér vagyok), Jequb ji ĥar koolgo eje-c (Jákób ebe nagyon rossz), — at pežiže-ĉ (az igen messze va... japán

are tô-shi id.) cf. kinai tse-kopu shi yü (ez-ecske nem, az hal = ez a valami nem hal).

Ennek tagadólag a gè-m (kinn = nél-kül) felel meg: mir žiže-gèm (ez nem messze vagy ez nincs messze).

2./ A múlt időben a fő- és melléknévi mondományhoz minden személyben t járúl, a mi a tamúl, japán, kabard, magyar múltképző t-vel azonos: tli-m ji c'er Adem-t (a dali cím-je = a férfi neve Ádám volt vagy vala), fizim ji cèr Have-t (a feleség neve Éva volt), a ĉaler Muse pejžim-bar-ir-t (az, a' gyerek Mózes, a' próféta volt), ji teptle-r fi-t (az ő tekintete víg vagy jó volt)

Ilyen múlt képzőnek tartom a székely legény-te (mikor ő legény volt), leány-t-a (mikor ő leány volt) féle kifejezésekben a főnévhez járúlt t betűt.

3. A jövő időben a ĵu-n (gyü-ni, jő-ni, lenni) rendes ige szerepel mint kölige: šï sï-bxo-ĵunĉ (ló-én neked leszek, én lovad leszek).

4./ A feltételes és megengedő módban az igéknél látott m-e, m-i képzők járulnak a fő- és melléknévi mondományhoz úgy, mintha azok igetövek volnának: u-ĉale-me, ĉale xode ĉït, u-dade-me, dade

xodo čit! (ha gyerek vagy, gyerekként légy, ha öreg [da-de nagy-atya] vagy, öregként légy), dde dï-mï-dele-te-me (mi dilló nem voltunk=ha mi bolondok nem voltunk volna), ar-čha mï šidïr nï-daxe-m-i, nyišebep-ç (azért vagy azonban e szamár nem szép-en is = e szamár noha nem szép, nagyon hasznos), mï mï-bzage-t-e-n ji blaĵem jeçežïnt (ez nem gaz voltán felét megboszulta volna = ha ez hitvány nem volt volna, rokonát megboszulta volna).

5./ A consecutivus (következési) mód szintén a t által fejeztetik ki = i-gire qaske psendem fï-t (e-ko-r ra kiérve élzén jó volt = ha idáig élt volna, jó lett volna).

6./ A gerundiumok kifejezése a fő- és mellék-névi mondományoknál ugyan azon ragok és névutók által történik, mint a melyek az igéknél szerepelnek: sji qo-m fe-jtlen (fï-je-tlen), fïz-ir žej-m (Zb. 12. k. 62. l. fiam kérjétek, „a nő ő saját-já-n = mert a nő az övé), u-çale-xu u-txež (Zb. k. 31. l. te fiatal-ig élvezz = a míg fiatal vagy, élvezz!)

7./ A parancsoló, felszólító módban az ç-es čï-t-ïn (ott valahol tartózkodik) segéd-ige szerepel, a mint a 4-ik pont első pél-

dájában láthatni.

Az egész cikk mutatja, hogy a kabard nyelv a fő- és melléknévi mondományt, a régi tamul nyelv módjára, igésíti.

49.§. A lét- és segédigék.

1. A birtok létezésének, az ârya »habeo«nak kifejezésére a kab. nyelvben az ç-es ragozású egyszerű 'a-n (V-á-ll, ain-csorog, japán a-ru id.) ige szerepel, a melyet e cikk végén tárgyalunk.–

2./ A valahol létezést ugyanazon 'a-n igeirányítós çi-'a-n (ott áll, ott van) alakja fejezi ki: ar dene çi-'a? (az hol van, hol létezik?), sse müdé çiaze-ç (én iole valóka = én itt vagyok Al.), zi-p'e-m-i çi'a-gèm (egy helyen is állás nélküli = sehol sincs)

3./ A valamely állapotban leledzést a çi-tê-n (ott tartózkodik) igeirányítós ç-es ige fejezi ki: fi-go ji-tlagu-go çi-tâ-ç (vígan látó-já-ban leledze = szívesen látja vala, mindég szereté), zir-i bjade-gèm çi-citke (egy is fekettenélkül levéssel = ha egy sem létezik mellette Al.)

4./ A valaminek a tetején leledzést

-a te-tin v. detin (tetején, rajta tartóz-
koodik) igeirányitós ĉ-es ige fejezi ki: dole
di-mi-ĉe, d-mi-tlaju 'ag-i ('agori)
tetĉ dunejm (At. 44. l. mi nem sejtjük, mi
nem látjuk létező is van a világon = olyan
valami is van a világon a mit nem
sejtünk, nem látunk), Nalšik° müve
hune koolice det-qèm (At. 55. Nalcsik-on
kőház sokacska nincs).

5./ A valaminek belsejében teleodzést a xe-tin
(helyt tart, benne tartózkodik) ĉ-es ige fejezi
ki: mü slog-ir detxeme psatle-m xet?
(At. e szótag melyik szóban van?). Hasonló
értelemben szerepel a xe-t-l-in (benne dül)
ĉ-es ige is: ue uj 'oxu xetlqèm (a te ügyed-
be dületlen = a te dolgodhoz tartozik).
A magy. va-n (va-gy-on), tamul un-
ḍu (vun-ḍu pro vuḷ-ḍu id.), török-
tatár ba-r, va-r, japán a-ru id. igék
módjára a birtok létezését kifejező kab.
'a-n ige használata a következő:

Határozatlan mód: ši si (s-ji)-'an xoje-ĉ
(csi-tkó-m kell hogy legyen), ši uj
'an xoje-ĉ (csitkód kell hogy legyen), ši
ji-'an xoje-ĉ (csitkó-ja kell hogy legyen)
stb.

Jelentő mód jelen: ši sji-'a-ĉ (csitkó-m

van), ši uj-ʾaç (csitkód van), ši ji-ʾaç (csitkó-ja van), ši d-ji-ʾaç (csitkónk van), ši fji-ʾaç (csitkótok van), ši ja-ʾaç vagy moze-m ši ja-aç (nekik csitkó-juk van).
Tagadólag: ši sji-ʾa-qem (lovam nincs), ši uj-ʾaqem (lov-ad nincs), mobi ši ji-ʾaqem (neki lova nincs) stb.
Múlt idő: zi ši sji-ʾâç (egy lovam vala), zi ši uj'at (egy lovad volt), mobi ši ji-ʾateqem (neki lova nem volt) stb.
Participium: dauç zi-ʾa (zi-ji-ʾa = hang-ja van = hanggal biró), dauç zi-mi-ʾa (hang-ja nem levő = hangtalan), ŭa-jego ji'âr meẑuž (vágás-ból volt-ja = a mi seb-e volt, meggyógyúl 12. k. 45. l.)
Igenév: ǯimeju-r qak'oa-qem ħaçe zer-i-ʾa-m çħake (a szomszéd nem jöve el vendég maga-é volt-á-ért = mert magának vendég-e volt); pçitl bzage uj-ʾan neẑe pçitl uj-mi-ʾazen-ir neẑiʃ-ç (At. rossz jobbágy-od lenni-nél jobbágyod nem lenni nagyon jó = hogy sem rossz jobbágyod legyen, jobb ha nincs jobbágyod).

Ha most a kabard nyelv ilyen szerkezetét:

ʾoẑu sji-ʾaç (ügy-em áll, van)
ʾoẑu uj-ʾaç (ügy-ed van

ˀoχu ji-ˀaç̂ (ügy-je, ügy-e van) stb.
a megfelelő magyarral összehasonlítjuk, világos, hogy a logika mind a kettőben azonos, a különbség abban van, hogy a magyarban a birtokos jelképe az m, d, ja, je, e a birtokhoz csapódott, míg a kabardban a teljes birtokos névmás inkább az ige elé tartozónak látszik; de mi akadályoz meg abban, hogy ˀoχu-sji ˀaç̂ alakban írjuk az alkatrészeket?

Ez a másodlik kézzel fogható példa arra, hogy miként keletkezett a birtokragozás több turáni nyelvben (l. 29 §. Visszaható névmás zï-zo, zo-u stb.). –

50. §. A hatás-hetés kifejezése.

A hatás-hetés kifejezésére a kabardban a következő igék és részesülők szolgálnak:
1. de-k'-in (japán de-ki-ru ki-kel, kijő kitelik) ige a ji guaç̂ (ere-je) szóval együtt: ji guaç̂ dek'in (erejétől kitelik).
2. fï-n (fï-r, tagadó fïr-gèm, fïn-gèm bi-r, képes) rendes ige, a mely az igetőhöz tapad, mint a magy. hat, het: p-seu-fï-n (bizog-ni bír = él-het, élni bír); šekè-fï-n (vis-elni bír, elszűrni képes), mag'

ji-ĉi-fir-gèm (makkanást csinálni-ja birás nélküli = hangot adni nem bír);
u-mü-txi-fir sloj (te nem irni biró szótag = olyan szótag, a melyet nem birsz irni).
3.) xo-de-n (hozzá tart) ige xode (ahoz fogható) participiumja: ze-xa-ĉik'in xode zi dauĉ (többek által megért-hető egy hang, ze-xe-ja-ĉinen).
4.) xo-fa-ĉe (ho-fe-l-érő = 1. méltó 2. képes székely kápás) participium: ji šibz s-xunke s-xofaĉe-gè? (az ő menését én elhajtani nem volnék képes? Zb. 12. k. 45. l.)
N.B. Némely nyelvészek a székely kápás (képes) szóra rá akarták fogni, hogy az a latin capat szó ujabbkori romlása, holott az benne van a legrégibb magyar szótárban is.
5.) xu-n (gyü, jő, lesz) ige a mongol bol-xu (lesz) módjára az infinitivusnak instrumentalis esetével szintén hatást-tetést fejez ki: zi-p-ant-i xurgèm (szólásoldal is jövetlen = nem is mondható).
6.) g-i-liü-n (ki-hor-d-ja) ige a ji-garû (ereje) kifejezésével együtt: ji-garû gili-go (ereje kibirólag), ji-garû gilür-gèm (ereje nem birja ki = nem képes).

7./ tle-k'-in (tól-től-kel = kitelik) igeirányitós ige: p-sour ik' tlok' (egész is kitelik tőle = mindenre képes); do-r'go-gunkč dde d-tlekirgèm (mi neki kondítni mi tőlünk nem telik, neki ütni nem bírunk, r'go-gu-n).

Ezekből látható, hogy a magyar bír, képes, hat-het segédszók társait hol kell keresni.

51. §. A „kell, illik, tartozik« igék.

Ilyen kellő van a kabard nyelvben. Az egyik a magyar ke-ll, kö-ll (kö-ij-l) igének társa és értelije χo-ji-n, χo-jji-n (ho ij-l) igeirányitós ragozású ç-es ige, a mely mindig infinitivussal áll magyarosan a személyes névmásokkal kombinálva: se-žen s-χojeç v. s-χojç (se-ježen: indulni-om kell), megore je-gen χojeç (ekként olvasni-ja kell = ekként kell olvasnija), čalem... zeχe-b-ǯečilkin χojeç (a gyerekkel... megértetned kell).

A második a p-χ́e-n (bo-g-oz, bö-g-öz, köt) ige szenvedő értelemben »kötve lenni, köteles lenni« a kiegészitő ige tövéhez tapadva: u-s-

či̇xu-pχent (téged ismerni köteles lettem volna = téged ismernem kellett volna 26. 12. k. N.l.)

52. §. Az igehatározók. (Adverbia).

A kabard igehatározónak ragja elsősorban a már ismert go, go-re (gyaróí-nt, gyöngülve o, uo, u, ore), azután a szintén ismert m, ḱe, re ragok: da-go, da-uo! (hogy, hogyan?), sit-go, sit-o? (miként, mennyire?). De némely igehatározó merőben ragtalan: nob-e (nop-e = e nap, ma), p̂cedej (felsűtő táj = hol-nap).

1. Minőségi határozók da-go, da-uo, tao (hogyan?) kérdésre:
i-go (i-gy, mü pχodego ekként)
a-go, ă-go (ú-gy
auo, a-uore, auora (úgy)
bjunž-o (ban-zsán, fenstén)
fi-go (vi-g-an, jól)
naχ-fi-go (jobban)
ĉijuo, ze-ĉujo (együtt)
χe-mü-t-o (egybe nem léve-külön)
ĉ'eχ-go (gyorsan, hamar)
ĉeχu-go, ĉeχ-o (sirkon
naχo-go (nyilvan)
zanĉe-go, zanĉ-o (egyenest)

zego (egyszerre, hirtelen)
je: mü-c̑'-o (nem sejtve = hirtelen)
zepekógo (kölcsönösen) stb.
2./ Mennyiséghatározók sïto? (mennyi-re)
da-psere (mennyiszer?) kérdésekre:
kod-go, kod-o (hat kért, sokan, nagyon)
mac̑e-mac̑e-gore (kicsidenként)
t'ekü-tek-gore (id.)
be-uo (bőven)
naxïbe-ore (nagyobbára, többnyire)
nax̑-mac̑'-o (kevésbé)
3./ Okhatározók sït-c̑h'a? (minek fejében, miért?) kérdésre:
abï-c̑h'a-k'e (annak okáért, azért)
abï-pap'c̑e (azért)
mübï-c̑h'ak'e (ezért).
4./ Helyhatározók de-re? (merre?) ge-ne-k'e (merről) kérdésekre:
mü-de (ide, erre, itt)
mü-de-k'e (i-dá-ig, erről)
a-bï (a' fél, arra felé)
a-de (oda, ott)
a-de-k'e (odáig, arról)
abïjik'-müdejik' (oda is, ide is, oda és vissza)
a-pè, ja-pe (előtt, előbb)
zpe-k'e (elő-ig, előre)

c̑'i-baj-k'e (segg-fek-ig = hátra)
ji-c̑ka-n (csíká-ján, fején = fönt)
c̑'aj-im (seggen = alant)
c̑i-baj-im (segg-fek-en = hátul, megett)
ji-koe'-im (köz-é-n = belül)
c̑'ib-im (faron, kívül).
gè-m (kinn, gèm bkü-m kinn a béro en)
adriçk'e (oda-át = túl)
mi-tlenigo-m (ez odalon = innen)
nax'tlaj-j-o (föntebb)
již-ra-bjü (jobb fek = jobbra)
semegu-ra-bjü-m-k'e (bal-ra)
xurej-go (körül = mindenütt).

5/ Időhatározók de-pçeç (mikor?) süt-c̑ijo? (mi szakon? mi-időszakon?) kérdésekre:

i-gi, ji-gi (ekor = most)
abi-c̑ijo (akkor)
ar-diide-n (azonnal)
u-zi-sühat-im (azon órák...)
ji-gi-stâ (ez órában)
jet'ane (utána, azután)
jit'ana (id.)
jitan-i (ismét)
nob-e (e nap = ma)
ü-že-be (ez éj-be = ez éjjel)
me-ja-m (e há-n = az idén)

ne-ǰa-be (ne-há-ba = tavaly √né-ha-i)
mi-tȟamaxo-m (e héten)
ǰa-txe-maxo-m (hevecske napon = ta-
vaszszal)
ǰa-maxo-m (hev-napon = nyáron)
b-ži-ȟa-n (előőszhán = ősszel)
čimaxo-m (szajnapon = télen)
p'ĉ'i-ȟa-ĉȟam (bucsu hafején = est-ve)
pĉedej (fel-sütőláj = holnap)
pĉe-dižiž (fel-sütő-kelés = hajnalban,
reggel)
je-ȟanemaxom (utána való napon =
másnap)
ji-pao (eleve)
jipedide (jó előre)
naxi-peke (előbb, régebben)
pase-go, paseno (régen, hajdan)
kod-ra (sokszor, gyakran)
čex'-gore (gyakran, hamar)
ĉaxo-go (gyéren, ritkán)
ži-go (korán, naxžiogo korábban)
jik'e-olide-m (legvégén) stb.

53. § A névutók (postpositiones).

A kabard névutók ragos, vagy ragtalan főnevek s néha gerundiumok (adverbiumok), a melyek hol ragos, hol ragtalan nevek után állnak és pedig sokszor birtokos és birtokviszonyában éppen úgy, mint a magyar nyelvben:

a-da-k'e, a-dï-ke, a-d-rï-ç'-ke (Va, å, „d": odáig, r-da-ra esve = át, túl): p-si-m -adak'e -a víz-en át, a víz-en túl).

a-pe-k'e (pro ja-pe-k'e orr-juk-ig = elé, elül, előtt): sji -apek'e (elömbe, előttem), uj-apek'e (elöd-be, elölled), ji apek'e (elébe, elölle), dji apek'e (elönkbe, elöllünk) stb.

ç-ha-k'e (ciká-ig = fej-ig = fejébe, ért, miatt, számára) hol m-ragos, hol ragtalan főnév után áll: jez-ïm çhak'e (magáért, maga számára), sji nïse - m çhak'e sse fï-gï -ze-mï -tlen (nyomot illetőleg ti ne kérjelek engem)

ç-ha-m (fej-en = rajta, tetején, on, en, ön): jogu çham çïs-ç ar (út fején, az út szélén csücsül az, ő az út-szélén lakik).

ĉi-ĉ oda-érő=oda tartozó=rész, ja-ĉiĉ-go rész-jük-ül=közül), abižem ja-ĉiĉgo (amazok közül).

ĉi-ĵo (mérő-kor=idős ak, kor): ja-nazo-m ĉiĵo (t"nepszak nyar-at szakán, de éj t-szaka volt ott); abë ĉiĵo-m (akkor-n)

ĉi-ĵu-o(-m-kor-ként=együtt): abiže-m e: abižemre ĉiĵuo (amazokkal együtt).

ĉon-de, ĉon-de-ĵu (singel-et, méret-be, méret-ig=ig), rendesen bë, p̌, p név-raggal, amelyet a ĉonde elé is írnak: b-ži-ka-p ĉonde (elő"öszka-ig=őszig), žeš-p ĉonde (éj-ig, estve-ig), abë ĉondeĵu (addig).

ĉaj-ëm (segg-en=alatt): ane-m ji ĉajëm (asztal alatt), östlije ĉaj ĉitlhežâĉ (koltól.ely=jekvőhely alá aládülni hagyá=az ágy alá jek-tete'), p'e-slape ĉajëm ĉoĵil (t.ly=ágy-láb alatt rohad)

ĉe (ülj, alap, je..ek, alatt): a-mü-ĉe (ujj-.. al.t=kéz alatt, hat.lmában)

ĉe-ja-go (alapvetve=l.e d.e, ről, től jogva) ..naponi ĉejago (a nyártól jogva).

ĉi-baj (segg-.ek=mö.., ĉibaj-be mevé ĉibaj-ëm, ..ött, hátul): ji âžer ji ĉibaj..a ppen (ke ..it háza mögé

bogozni, kötni), hune ĉibaj̆im (a ház mö-
gött)

dej (táj, koreai tai hely, vidéke: tájt, nál, nél): dji dej (tájunkon, nálunk).

de-ž, dež (id. + diminutivum, dež-ke tájig, hoz, hez, nál, nél): ji ane-m ji-dež nesiž-ĉ (nyjához érkezik), Ásen ez .... jadež g-kož (isten ez hozzá-jöjjön), aleh t'alem ji selamit abi ji dežk'e o-xu! (isten, a fenséges békéje rajta vagy vele legyen!)

f'e (Vfe-j, jö felett, hasonlításnál): miĉe dijĉuž f'e telace-c (a medve a farkas fölött = a farkasnál bozontos a 26. 6.k. 50. l.)

gu-fu, gu-j (gyuha konjitás = gond, ji-gyelem, célzás »illetőleg«): ofu guj-ĉin (az ügyről, dologról említést csinál, az ügyet illetőleg szól), sji guj (rólam, uj guj rólad, jĉ guj róla, őt illetőleg).

gupe-ke (szív-elő-ig = szembe-n): sji guj ek'e (velem szembe) ji gupek'e (vele szembe).

xe-mi-t-go (be nem tartozóként = nélkül Vxe-tin): guzavejo xemitgo (aggodalom nélkül).

xe-t-go (hozzá tartozóként = együtt): Sosru-qu-j ja-xetgo (Sosruko is velük léve,

Iosrukoval is együtt)
x́abzego (szokásként »módjára, ként«):
 ka-gafe x́abzego (gyévér-el módjára)
xode-go (ho-tartoként = hasonlóan, képen, ként): uesxodegoxu (hóhoz hasonlóan fehér = olyan fehér, mint a hó); sse zexe-s-x́ât
sse si-gožâ xodego (én kivettem volt ki el-utazátokhoz hasonlóan = ugy hallottam volt, mintha elutaztatok volna).
x̂urej-go (kör gyanánt = köröskörül): dunej-m x̂urejgo (a világon köröskörül = az egész világon)
koč-ím (kö-z-ön = belül): jikočím (benne belé, ben) ja kočím (bennük. Vko, dimin. ko-č kö-z)
ku-m, kxu-m, kku-m (kö-z-ön, között): ja kum köz-jük-ön = között, mert csak több tárgynak van köze: psit ja kum két víz között).
mi-x̂u (pro mi-x̂u-m = nem léve = kivéve . . . . . ji fi zago mix̂u zzi j'ate-gém 21/225)
ne-mi-ç̂ (nézést nem csináló = nem tekintő » kivéve, on, en, ön kivül): abi ji-nemiç̂-i (annak nem tekintő-je is = azon kivül is), mibixem ja-

nemüç nejoç kod-i (ezeknek nem tekintő-
jük más had is = ezeken kivül még sok más),
goz-ïm-re žuzïm-ïm-re ji-nemüç-ir
(,a' buzának és szöllőnek kivételével levő
...) adre'açe detlhâm nemüç-o (egyéb
rá rakott eszközön kivül)
ne-üž, nehuž, ne-üžï-ke (valami-nek
ucu-ja = után): Muse pejğïmbar-ïm
neüž nejoç pejğïmbar-ë çïâzeç (Mózes
próféta után más próféták is voltanak).
mïbï neüžke Umar, Umar neüžke
Osman (ezután Omar, Omár után pedig
Oszmán), jistes zïbžane dek'â neuž
(év néhány rá kele után, miután több
év elmula...)
pa-p-çe, pa-p'-çe (fő-be-cs = fej-ben, ért,
miatt, p'-çe be-cs-fel-érő): abü-papiçe
(annak fejében, azért), ji-çlâam papiçe
çïn (fe-je fejében = maga számára csi-
nálni)
pe (fő-rész, előrész, elő, előtt): abüze-m ja-
pe (amazok elött) l. a-pe.
tla-n-de-re (tül, tül, tartó-ra = tól, től
fogva, óta): a-tlandere (attól fogva,
azóta), kod tlandere (sok idő óta). mü
nobe tlandere (e naptól fogva)
tla-pe (tal-ap, tal-p, alj: alatt, kövé-
ben): ǵabe tlape-m (a hápa talpán =

-a hegy alatt).
Ꝉe-üž' (láb-ucu = nyomán, folytán, alapján): sit ji-Ꝉeüž (a minek nyomán, minek folytán vagy alapján?)
ü-ž, hüž (el-usanó = u-csu, uto, nyom cf. japán u-shi-ro: után): ji üž v. ji üžke (utána) 'oχu-m ji üž ji-üvi'an (ügy-nek után-a állni = a Dolog után nézni).
χeχo-ku-m (egy-be kö-z-ön = közben, valaminek tartama alatt) maχuj-χi-m ja-χeχokum (nap hatjá-nak közén = hatnap alatt)
χeri-χo-façe-ke (magá-hoz képest): uj milkum χeriχofaçeke... (birtokod-hoz képest, birtokod arányában).

54. §. Az igeirányitók (praefixa verbalia).

A kabard nyelvet jellemző számos igeirányitók eredetileg hely- és irány határozók és névragok voltak, de az irodalom nélküli nyelv a vonzott, névragos és névutós főnevet meg a vonzó igét összetartozónak vette s

azután a szétválasztásnál a névrag, névutó és határozó az ige elé csapó-dott úgy, mintha magyarúl az esz-be-vesz összetételt ész re-vesz a-lakban tagolnók.

A mai kabard nyelv ilyen elhe-lyezése, mint: Nalšik de-šï-n, ane-m b-ja-de-šï-n olyan mintha mi »Nalcsik ott-székelni, asztal felett (oldalt)-székelni« alakban írnók a for-dítást »Nalcsik-ott székelni, asztal mel-lett ülni« helyett.

A névragnak az ige elé csapására a japáni nyelvben is van példa, mikor kago-ni oru (gyaloghintó-n ül) helyett kago n-oru sebből n-oru (rajta ül) lett. A magyar nél-kül névutó első része a nál, nél névrag, hasonló képp a ta-lan, te-len (vagy at-lan, et-len) fosztóképző első része a locativus t rag a len (len-t, a-lan-t) határozó elé csapódott (jog-ta-lan, a jog-tól le-eső). A magyar vál-l a mutativus vá, vé és áll összecsapásából lett, mint a japáni taru pro to mutativo-essivus rag + aru, áll van).

Ismerve a kabard igeirányitók eredetét, megkezdhetnők az elészámlálást, de még néhány tájékoztató megjegyzést előre kell bocsátanunk.

1. A kabardban, ugy, mint a régibb magyar nyelvben, több igeirányitó állhat egy ige előtt: që-pš-čě-xun (ki vég-le hull), që-ke-tlë-sïn (ki hát-tól-ér = utól-ér), cf. az ablakon át-el-ki-futott.

2. A kabard igeirányitó éppen olyan csapodár, mint a magyar igeirányitó a népnyelvben, pl. »a kócslikon be az csak nem bujhatott«, »már csak ki is fogjuk mi azt találni«, kabard që-më-ja-ç-te-n (ki nem hagy szedni = nem hagy kiszedni).

3./ A kabard igeirányitóknál éppen úgy, mint a névutóknál az irányulás, maradás és elmozdulás (lativus, locativus, ablativus) jelentést többnyire maga az ige mutatja, mint igen sokszor a magyarban is »al-ul irt« locativus, »alúl jö (hegy alúl jö)« elativus. – Ezért pl. a kab. te igeirányitó nemcsak »tetőre tetőfelé, rá, fönt« jelentésü, hanem »tetőről le« értelmü is: dunej-m te-kïžä néuž (a világ-ról le-költözte után).

4./ Hogy az igeirányitók végönhangzója
-a je, ji (já, jé) ja (juk, jük) birtok-es
cselekvés tárgy mutatókkal összeolvadva
változást szenved:
1. be, bü, ba, b (α. fe, fö, fel, bö, nagy, β./
vé-g, fél, »felé, belé«).
α./ be-ji-n (pa-je-n »föl-kel« = po-h,
pu-h-, poh-ad), b-jü, b-hü (√bé-r-c
»hágó«, emelkedés), b-ze-n (pro b-se-n
»fel-szél«, sza-b, vág √sen, sün) b-ze-n
(pro b-zze-n »föl-szo-r-it« megerősít √
zzen, zzün) b-že-n (pro b-ĉe-n »fel-ró,
szel = számlál, megolvas).
β./ mint névrag: ne-ja-be (ne-há-n, ta-
valy), nü-že-be (ez éj-be), be-ne-n, fe-
ne-n, pe-ne-n (belé, felé-ragad), bü-
de-n (felé-tart, megtart √bo-da, vé-d)
b-ĵe-n, b-ĵi-n, b-ĵu-n, b-ĵa-n (felé-
ku-ny √fe-kü)
2./ b-ĵe, b-ĵü (fe-kü, fe-k = odal, bĵe-de
v. b-ĵa-de (fekett = oldalt): bĵü-ne-n
(feken = oldalt maraszt = elhagy), bĵe de-
há-n (fekett hág = oldalt mellé megy)
bĵede-si-n (... székel = oldalt, mellett ül).
3./ b-le (be+le »fe-lé, mellé, mellett el«)
ble-ki-n (mellette-kel = múlik), ble-
ži-n (felé-oson, mellette oson, szalad,
foly)

4. čï (syn. t'i, tö, alj, föld kinai ti, koreai ci id. cf. ĉï), čï-sï-n = tï-sïn, ĉï-si-n (tőszékel = le-ül)

5. ĉï [id. »ott lent, ott-, onnan« a cse-lekvés, létel helyét határozza meg s így az vv, ne ragolenak tisztán locativus jelentést ad, vagy azokat pótolja: čalepem de-ne ĉ-a-tla-ǰum-i (pro ĉï-ja: a gyerekek bár hol látják is); Medine ĉï-ĉ-a-tlḥa-žâç (Medine ott le ők dülni hagyák = Medinében feltalálták a földbe t. i. temették el)]: ĉï-'a-n (ott áll, valahol van), -ĉï-t-ïn (√cs-i-t, csi-tu-l, ott tartózkodik = áll, megáll), ĉï-ǰa-t-ïn (ott hagy tartózkodni, ott hagy), ĉï-sï-n (√csü-csü-l, leül) stb.

6. ĉe (ĉï »föld, alj, fenék« japáni shi, shi-ta, id. √ĉa-ǰ', še-ǰ magyar se-gg; alá, le, alant, lenn, alul): ĉe-de-n, ĉe-ɸi-n (alá-tű-z, alávan) ĉe-pi-n (le-ka-p, le-vesz) ĉe-kï-n (le-hel = cse-k-, csö-k, csi-k-kan), ĉe-t-ïn (le tart, lefelé tart cf. sü-t, lesüti a szemét), ĉe-ud-ïn (le-üt) stb.

7. ĉe-rï (uj-ra, ĉe »csekély« = zsenge, új, friss) ĉerï-ĉe-n (ujra csinál).

8./ de, di (mint névrag lativo-locativus mi-de ide, mo-de oda, a-de id. tli-de k'o-n, ç-t'a-de, b-je-de. »oda, tetőre syn. te, tetőről«); - de-či-n (magasra csinál, be-csül Vdi-cs), de-ju-n (rá-kony-ul Vte-he-r, de-ju) de-ju-n (rá-gyű = eltalál), de-k'-in (tetőre kel, föl megy Vde-g, da-g).

9./ f'e (jobb fe » fe, fő« fe-l, fő-l, föl-ött névutó is):
f'e-či-n (fel-sző, hozzá-köt, számít valamire Vbi-z), - f'e-či-n (fel-singel = föl-mér cf. p'-çe Vbe-cs), - f'e-k'-in (fel-kel, felül-kerekedik, elmozdúl), - f'e-ne-n (fel-ragad, belé-, felé-ragad Vfe-ne), f'e-še-n (vi-se-l = el-visz), f'e-š-xi-n (fel-rág Vvi-sz-k-et).

10./ go (mint névrag i-go, így, - a-go ú-gy, go-re Vmagy. gya-rá-nt, gyo-von, gyo-pon » hozzá«):
go-ze-n (ho-szó-r = hozzá-ad, vet).

11./ jo (adighe nua Vvè-z, hozzá-, felé-irányít):
jo-t-in (ho-tart, felé-tart, keres, talál), - jo-t-l-in (ho-dül = oda fekszik Vko-tol), - jo-çe-n (valahonnan

es-ik, téved Vkó-szd).

12./ χe (japáni he V he-ly, xe-ku hely-köz=helység: 1. he, ho, hoz, hez 2. belé 3. belül vagy belülről):

χe-če-n (bele-szar-ik V ga-z-ol)
χe-k'en (xe-χe-ke-n, he-nő, esz-henő V he-g, be-nő) χe-ne-n (bele-ragad V hi-ná-r), χe-ze-n, χe-ze-ž-ün (ho-szór, vet V kezd), - χe-t-ün (he-tart = belé-hozzá-tartozik).

13./ χo, χu (1. ho, he, hoz, hez 2. nak, nek számára, 3./ ig):

χo-je-n, χo-ji-n (ho+ij-l = ke-ll, kö-ll), - χo-fa-ce (ho+felérő = méltó, ká-pá-s, képes), χo-'o-n (ho+mond= gyo-von), χo-pe-n (ho+pöny-eget V kö-peny, a betakaró) χo-psa-tl-en (ho-beszél = hozzá beszél), χo-še-n, χo-šü-n (ho+csü-r V gö-zs-ör), χo-t-ün (ho+tart V hatá-r, a meddig valami tart), - χu-me-n (ho+fe-d V ké-m, ki-mé-l takargat).

NB. Valószinüleg a kabard χe, χo, χu eredetileg azonos volt a mint a magyar ho, he (s kicsinyitő "képző"-vel ho-z, he-z) mutatja. Mikor a magy. nyelv elfelejtette az összetételekben

álló xo, xe, xu elem eredetét, könnyü volt a torokhangot variálni.

14./ je (Vé-ha, i-ha »bel-rész« a mi lejebb fekszik »le«):
je-xi-n (le-haj-lik, ereszkedik)
je-že-n, je-žže-n (le-osan, el-indul, ab-fahren), je-p-si-xi-n (le+biccen + hajlik, leereszkedik, leszáll a lóról),
je-xe-ši-n (le-esz-csü-n »el-fárad«
je-mü-xe-š le nem esz-csünő, el nem fáradó).

15./ ji (Vi-ha »bele« belül):
ji-xu-n (1. be-hajt 2. belül-hajt = kihajt)
ji-kin (bele-kel, bele-megy, ki-kel, származik), ji-ssi-n (belül szekel, bennül)
ji-t-in (benne tartózkodik), ji-tle-n (bele-ötlik), ji-tlü-n (benne dül, bent hever) stb.

NB. Mind a je, mind a ji a néhány igénél előforduló i (bele, i-ha, i-ha belrész) eredeti alak jésitettje. Minthogy az igetárgy mutató je, ji azonos alakú, a kettőt csak akkor lehet megkü-lönböztetni, ha az ige intransitiv, mert ilyenkor a je, ji igeirányító és nem tárgymutató.

16. k'e (vég, fark, hát »hátul, utól«):
k'e-s-in (hátul ér, később, utánérkezik

√ké-se, ké-s-ik), ke-se-n, ke-s-im (hátul székel = a ló farán ül második-nak)

17., kë-rï (id. + ra, re = végére, fakára, megé): k'erï-di-ž-in (végéhez, oda-fűz), k'erï-ke-n (megé-hág = el-búvik), k'erï-p-xe-n (végére-bog-oz, oda hozzá-köt).

18., k'e-tle, k'e-tlï (id + túl, tűl: hát-túl, farktúl = utól, hátúl, mögött): k'etle-ĉe-ke-n (hátúl ér-vesz = utól-ér), ketli-k'o-n (hátúl-kel = követ, utána megy), k'etlï-p-t-lin (hátúl-pillant = utána-néz) stb.

19., ko-čï (ko, ku + kicsinyítő = kö-z »köz-é, b lé«): kočï-ži-kï-n (közé-csür-vesz = b lé-csongolyít), kočï-p-xe-n (közé-bög-öz = belé-köt)

20., [1]koči-rï, koč'-rï (köz-re »sűrűség közeken át«): kočirï-xu-n (közre-hull = bele-süpped vlmi között), mezim kočirï-k'-in (az erdőn át-kel, keresztűl megy) kočirï-še-n (közre csű-r = belerpaszt).

21., qe, qï (»ki, kivé, ki-felé, valahonnan ki, elé, meg« az m ragnak ablativus, elativus értelmet ad: hutiku-m qï-ki-n az üzőkörből, birkozó helyből ki-kelni, ki menni; sït-im qï-xe-p-x'â? mi-ből vevél ki? xe-xi-n belőle-vesz, qï-xe-xin vlmiből kivesz):

qe-di-ju-r. (pro gi-je-: vlmit ki-oda-kuny = elűzi kit), -ge-ge-n (gi-je: ki-ké-r-i = ki-meg-hív-ja), -gi-ž-in (ki-se-rked, ki-foly), -gi-lie-n, gi-lü-n (ki-hord, ki-ho-z, kivisz) gi-p-tlin, ga-p-tlin (ki pillant, ki-néz) gi-si-n, ga-si-n (ki-ér, meg-érkezik), gi-ti-n, ga-t-in (ki-ti-r ki-ás), gi-u-xi-n (ki-á-h-it, ki száj-vág = ki-nyit).

22.) le, li, la (elavult igeirányító »le, -al-á «):
le-june, la-ju-ne (le-kuny-ó = háló szoba«), la-ku-r (le-koráló = zöbölygo, bolond), le-ni-s-te (le-nyü-süt-ölő = olló), le-le-n (le-len-g, le-lóg), le-že-n, la-že-n (le-zü-ll, la-zu-l, szétesd) li-s (le-szelt = tépet), la-s-ke (le-szelő-ke = szál-ka magyar laska) stb.

23.) ne, ni, na (né! ni! »névre« neki, felé, oda):
ne-k'o-n (neki kel = oda megy)
ne-ptl-in (neki, oda pillant)
ne-si-n (neki, oda-sér = ér, nes, neske . odaérve = -ig)
na-xe-ha-n (neki fele hág = neki megy).

24./ nï-go (iol+ vagó = valaminek fele »ne-
ki«): nïgo-qu-n (neki kon-dít, neki
üt)
25./ nï-rï (iol+ ra, re): nï-rï-qu-zitle-n
(neki rá-ki-szorít)
26./ nï-te (iol.+ tető = oda tetejére):
nï-te-tl-ha-n (oda tetejére dűlni
hagy, reá tesz).
27./ pe, pï, pa, p (syn. be, bï, fe, fő
α./ felső-rész fe, fő, fe-j, fény, bő cf.
pïa, pa-a fő-revaló »fel, föl, végig,
bővön« β./ előrész, orr »elé, előre,
szembe, ellen« γ./ ódal, mell »felé,
mellé, bele, mellűl« δ./ vég »vé-
gén, végéről«):
α./ pe-çï-n (föl-ér cf. p'-çe be-cs)
pe-blaĵo (fő közel = jó közel)
pe-žiže (bő szaladós = messze,
jó messze)
pe-t-in, pï-t-in (föl-végig-
tart)
pe-i-p-çï-n (fel el pö-szöl =
föl-nyes)
pï-6-zï-n (föl-meg-szel, végig metsz
Vsen, sin)
pï-ĵaž-in (föl hasít, végighasít)
pï-vï-k'-in (föl-olvad)

pa-pe-n (po-ha-n, dagad); -p-çe-n I. (föl-szelet Vbu-sz, bü-sz, po-sz fy Vzĉ szél) p-ĉe-n, p-ĉi-n II (föl-singel, föl-mér) p-ĉe-n, p-ĉi-n III (föl-csür, csigáz, fá-raszt), p-ĉe-n IV. (föl-süt, piros lesz). p-ĉe-n, p-ĉi-n I (felülről csik = Vbo-csan, bu-cs-káz-), p-ĉe-n II (föl, végig szel = foszt, irt, gyomlál), -p-ẑan-k-in (föl-horzsolgat = Vva-ka-r, seper), -p-se-n (föl-szenesedik, piros lesz), p-t-li-n (fö-ku-li lesz = piros lesz, t-li = tulia)

B, pe-pü-n, pa-ẑu-n (előre gyü = előre tö-rekszik), pe-p-satle-n (ellen-beszél = cáfol), pe-že-n, pe-ž-in (elé-surked Vpe-zs-dül), pe-že-n, pe-j-ža-žen (szembe csan = találkozik szándékoson) pi-ĉi-t-in (szemben ott tartózkodik, megfelel), pi-ži-n = pe-že-n.

γ, pe-ĉi-n (mellé-ér l. ze-pe-ĉin), pe-gu-n (bele-gyúró, véka), pe-ĵe-tleĉ in (pro tležin = félre hagy, ölleni = félrelök), pe-z (felé szánó, irányu-ló, pe-ž, pe-ž id. Vbiz-ony Vze-n, zi-n szán, fordul, Vszánt = forgat), pi-ĉe-ĉe-n (felé le-szö = mellé-foglovál) pi-ĉe-n (hibáson pi-ĉe-n felé szövö-dik, megkötödik, fa-gy, darmsl),

pü-ge-n (felé, belé vág (Vbö-k. fel-szúr)
pü-sü-k'-in (felé szemesedve k. el = hozzá-sül), pü-še-n (felé-visel = viselkedik valaki iránt). p-če-n, p-čü-n (felé-csü-r = V fa-csin-t, fa-csa-r), p-χe-n, p-χi n (felé-a-kasz-t = V bo-g, bö-g, bok-or, kö'z) p-χe-n (felé-hint, fekü-lét, terít), p-χö-n (felé-hozzá-kap), p-ke-n, p'-ke-n (felé-kel = bólakon, ugrik) p-tle-n (felé-csillan = pi-llan-t)
δ/ pe-se-n (végén ül), pü-čök'-in (végén szakít, végéről szakít) pü-χi-n (végét her-deli = övidít), pü-k'-in (végéről tör), pü-sü-n = pe-se-n (végén szélet, ül), pü-tle-n (végén dűl = fi-tye-g), p-če-n (végén szeli = pö-csö-z = hegyez), p-se-n végét ére, céltér), puud (pro pü-ude végét ütő = olcsó V pot-om)
28./ pe-re, pe-rü (id. + ra, re, elő-re, előbb, el-ül):
peri-tlχu (elő-tulok = első szülött)
perü-šü-n (elől visel = elvon valamitől)
29./ p-χu, p-χü (pro pü-χe vég-the, végig, át):
pχi-pü-gi-k'-in (végig bök-ög-et = átbök)
pχi-ja-k' (végig kelni hegyó = végelcsulás)
pχü-ud-in (végig üt = át-üt)
30./ pχü-rü (id. + ra, re, végére):
pχü = rü-k'-in (végére kel = behat, megért)

31, p̌e, p̌a, p̌ = pe, pü, pa, p α, β, γ, δ, értelmében:

α, p̌-ce, hibáson p̌-ç̂e-n föl-érő = be-cs, -r-ék) p̌-ç̂e (hib. p-ç̂e fej-szó-r = nyak) p̌-č̂ü-n (fel-csü-r = va-cs-k-ol, gyűr, csigáz), p̌-će I fi-će, (fé-ny cir-om = cirnos, szurt-os), p̌-će II (fel-szelt, nyes-ett = Vpu-cé-r)

β, p̌a-ç̂e-n (elé siet = buzgolkodik, siet) p̌a-ç̂e (elő-erő, öregebb, bá-csi t. go-p̌a-çe), p̌a-se, p̌a-še (elő-érő = régi), p̌i-ji-n (pro pü-ji-n előre nyúl = bi-gy-gyed)

γ, p̌ čü (felé-csűrő, facsintó = ha-zu-g) pü-se-n (felé-szú-r = ba-sz, cf. fa-sz) p̌-ke-n (felé-kel = bö-k-ken probök-ke-n) pü-t'-in (felé-nyom, pitá-vácsinál V fit-os, fot-os, lapos pütâ)

δ, p̌e-s-ku-n (végét szegi = meg-csíp)

32, re, rü (re, ra 1. re-á 2. rajta 3. ról, ről = le):

rü-fe-n (rajta fir-eg, pereg = szék. ri-p, ro-p táncol), - rü-gegun (rajta mulat), rü-hè-tle-n (reá-hágolal = reá talál) rü-kö-n (rea kel, rá-ola- megy V ru-g) rü-p-tlü-n (reá-pillan-t) rü-ši-re-n (rajta vér nyugszik, valamitől megijed V rusnya, ijesztő)

33./ te (tető ša-te tej-föl, a-te a' tető = asztag. α. tetejébe, reá /β./ tetején, rajta, γ./ tetejéről = le):
te'a-be-n (tetőre egy fér = tapint),
te-če-n (tetőre sujt, reavet, levet),
te-gi-n (tetőre kel = föl-kel, föl-áll)
te-ǰut-ka-n (tetejére hugy hány = reá-hugyoz), te-ka-n (rá-hág, ra-megy)
te-'i-ǰin (tetejére egy-m-kad = megfog)
te-k'o-d-in, te-kua-d-en (reá kelleget = el-lékozlodik) te-k'iž-in (tetejéről kelleget = le-kopik) te-p-xe-n (tető felé hin-t = reá terít) te-p-xô-n (id. adigho te-xu-on √ta-ka-r), te-pü-á-n (tetőn megáll, rajta megáll), te-pie-n (tetőn fed = rá fed) te-sü-n (tetőn szé-kel, rajta ül) te-šin (tetejéről csűr, lecsűr) te-tü-n (tetőn tart, tetőn, rajta van √tet-ő), te-xe-n, t-xü-n (tetőre kercel, horzsol = ír, ráír), t-xô-n, tê-xô-n, te-xu-n (tetejét horzsolja = va-karc, ta-kar-ít)
34./ t-le, t-lü (id. + ul, ül: α./ tető-ül = tetőfelé β./ tül, tül láb-tul, fej-tül, oda ott, arran)
α./ tla-xe-n (tetőfelé hág, magas lesz)
tla-xu-n, tle-xu-n (tetőfelé kan-dit, rá-néz, lát √te-kén-t), tla-xa-n

tla-ẋe-n (rá-hurkol = telek-ez, nyügöz)
tla-pë (magasra menő = drága)
33./ tle-'a-si-n, tli-'a-sin (túl, tül uj ér, séi = oda-ér) tle-ki-n (túl, tül kel = kijő, kitelik valakitől valami), t-li-te-n (túl, tül te-sz, valaminek tart).
35./ t-re, t-ri, pro te-re, te-ri, tető-re, föl. reá) t-re-tl-ka-n (tető-re dülni hagy = reá rak, tesz), z-tre-je-kë-n (maga tetejére hagy hágni = magára ereszt)
36./ tẻ, tá = te
tẻ-xu-n, tá-xo-n (tetőt horzsol = le-vakar), tẻ-pi-n (tetőről bont = té-p, fej-t) tẻ-piž-in (egymás-ról fes-lik, szét-feslik)
37./ ti (kinai ti, tu föld »alj« magy. tő, Vtu-s-kó, gyö-k »tövébe, le, alá«): ti-ĵo-n (le-konyúl = lágyúl, puhul) ti-si-n (le-székel, leül), ti-p'-či-n (le-bocsán-t), ti-tle-n (le-dül, ott lent hever)
38./ ue, ú (ú aj-k, száj = előrész » él [e-l] elé cf. fő-l):
ue-ko-n (el-kel = el-megy), ú-ferek-in (el-forog), ú-gi-n, ú-g-in (el-kel = ug-or-ni, táncolni), ú-ĉurej-in (el-gur-ul, el-guri̊t)

39./ ú-ri, ʾu-ri (elő-re, elül-ről):
qï-ú-ri-ẋi-m (ki elülről hullva)
40./ vï = bï, pï (»felé«):
vï-ằ-n (pï-ằ-n felé, oda-áll, meg-áll)
41./ z-de (pro zï-de, magá-ba, magá-val):
zde-čï-fï-k'-in (magába szi-vo-g-at)
zde-ĉ-te-n (magához szed, magával
visz).
42./ ze, za (√zzï egy √magy. esz, e-ze »esz-ve«):
ze-be-nï-n (esz-ve-ragad = birkózik)
ze-fe-ne-n (id. = eszve-vesz), ze-p-ẋe-n
(esz-bög-öz, eszve-köt).
43./ ze-bjĕ-de, ze-bja-de (esz-feke-tt
1. egyóldalt 2. szét):
zebjĕde-šin (egymás mellett székel,
ül), zebjĕde k'i-n (eszfelére kel =
szét-megy).
44./ ze-bjï-ri (eszjek-re = 1. esz-ve, szét):
z.-ẋu-n (eszve-hull, szét-hull), z.-žï-n
(szét-szór)
45./ ze-b-le (esz-felé = félre, szét):
zeble-k'-in (szét-kel, szét-vál), zeble-
šâ (félre-csüt, félre-csapott).
46./ ze-de, ze-dï (egy-ütt):
zedï-ĵa-čen (együtt nagy osonni)
zedï-tle-n (együtt bele ölik = megrohan)
47./ ze-go (esz-ként = egyszerre, eszve, szét):

ze-go-ju-n (esz-gyo-pon, egyszerre harag-
ra gyúl), zego-uol-ïn (eszve-üt), zego-
ïu-xï-n (szét-ár-h-it = szét-nyit).
48./ ze-xe (esz-be, esz-ve, szét, egymásból):
zexe-ća-le-n (eszve-sáros), zexe-
xi-n (szét vesz).
49./ ze-xo (esz-ve, szét):
zexo-ji-p-lïn (eszve-pillant-ja = eszve
néz) zexo-jïn (eszve szór, szét-szór)
50./ ze-ke (esz-vég = eszve, szét):
zeke-çe-k-in (eszvégről le-kel = szét-
megy)
51./ zekerï (esz-végre = egymás végére):
zekerï-p-çe-n (egymásra le-p-csen,
lapad)
52./ zeke-llï (esz-vég-fül = egymás u-
tán): zekellï-kö-n (egymásután kel)
53./ ze-koçï (esz-köz = egymásközé):
zekoçï-ja-ger-ez-en (eszközre hagy kö-
zözni = eszve-csavar)
54./ ze-pï (esz-vég = esz-ve):
zepï-xu-n (eszve hull) zepï-uol-ïn
(eszve-üt)
55./ zepï-rï (eszvég-re = át):
zepïrï-ki-n (át-kel)
56./ ze-rï (esz-re, egymásra):
zerï-xa-n (eszre-hurkol, eszve bonyolít)
zerï-llaju-n (egymásra le-kent =

egymást viszontlátni)

57./ ze-te (esz-ítelő", egymásra):
ze-te-pe-n (egymásra fed = behunyja a szemét)

58, ze-tlü (ész-tül = egymástól):
zetlü-ü-kin (egymástúl el-kel = egymás elől kitér).

Ezen 58 igeirányító legnagyobb része az igétől elválasztható s így a mü (nem, ne) tagadó, a ja, je, ha (hagy) segédige, a zü mutató és a személyes névmások az igeirányító és ige közé kerülnek, pl. go-je-n (hozzá-vor, vet) go-b-ze-n (hozzá te vetve = ha hozzá adod). - El nem választhatók azon igeirányítók, a melyek az igével mérőben összenőttek mint be, bü, b, jo, ke, la, te, p, p' (s néha pü, te, ü is) vü, za (és ze ebben zekó-n eszvekel = jár-kel). Azonban ezeknél is van kivétel, mert pl. be-jü-n (fe-l-ke-l = po-ha-n, po-ha-ol) mint egyszerű ige szerepel, míg b-he-yek'-in (fel-hagy kelegetni, putrit-gatni a tésztát) igénél szétválasztás van, s a he (ha, ja) segédige az igeirányító után áll.

N3. A magyar nyelv edddig ismert igeirányitói ezek: át, be, è-l, fe-l, ho-zzá, ki, le, meg, neki, ösz-ve, rá, szét, utol, után, visz-va, tehát 15. Azonban a kabard nyelv alapján kimutathatókkal együtt ilyen sorozat áll elé:

1./ a, e (a-ka-d, -ecsel, stb)
2./ át
3./ be (ba, bi, bo, bö stb. ba-sz, bi-z, bo-g bo-csán, stb.).
4./ csa, cse, csi, cso, csö (csa-va-r, cse-sz)
5./ da, de, di, do, dö (da-gan, dé-cs, dö-c stb)
6./ è-l ($\sqrt{e}$)
7./ fe-l ($\sqrt{fe}$, fi, fa, fo, fö: fe-cs, fi-ty, fe-nyü, fo-sz stb)
8./ gya, gyo, gyö (gya-pon, gyo-pon, gyo-von, gyö-tö-r stb).
9./ hozzá (he, hö, ho, hi, he-g, hi-v, hi-ná-r, he-nye, he-ve-r, ho-mo-l stb.)
10./ i, ü (cf. o, ö i-he-l, i-k, i-meg, ü-meg stb)
11. kè (ké-se, ké-sé-r stb)
12./ ki (ka, ke, ko, kö: ka-va-r, ke-ve-r, ké-sz, kö-vet, d-ki-mond, stb.)
13./ le (la, li, lo, lö: la-k, le-g-el, lo-had

lü-t stb)

14./ me, ne, mo, mö (má-sz, de ku-sz, csu-sz, mo-s, mo-z stb)

15./ meg, ni-ge (compositum)

16./ neki

17./ nya, nye, nyi, nyo (nya-l, nye-s, nyi-sz, nyü-g cf. bo-g, bö-g, nyü-szüt, nyir cf. ir-t stb)

18./ o, ö (syn. i, ü, benne, belé, belül: o-k, o-sz, ö-böl benne bolyog, forog, ö-sz-t, ö-tl stb)

19./ o-l, ö-l (id+l cf. fe és fe-l: ol-t bele tesz, öl-t id.)

20./ ösz-ve

21./ pe, pi, po, pö (pe-t, pi-llan, pi-lá-k, pe-s, pe-ce, po-s, po-csoly, pö-cs, pö-szö-l v. fel wel desc po-han, pu-ha-d stb.)

22./ rá, rea (ra, re, ri, ro, rö: ra-g, re-ce, re-dő, re-ng, ri-ng, ro-ha-n, ru-g ro-p, ri-p stb.).

23./ se, si, sü (se-gg, se-pe-d, sü-p, sü-t »le felé tart«)

24./ szé-t (egymás tetejéről)

25./ szü, szö, szo (szüp, szü-v, szo-p, szo-ty, szö-k stb.)

26./ te, tö, ti, ta, ís (re-t, te-kin-t, té- koz,

té-p, bé-boly, bi-boly, bé-ve-ly stb.)

27./ u, ü (ö-l: u-csu, u-san, u-go-r, u-sz, u-sz-ög)

28./ után

29./ utol

30./ ve, vé, vi, vá (ve-sz, vi-láo cf. pi-lá-k, vi-gyo-r, vi-z, vi-zs-ga, vé-s cf. nye-s, vé-p cf. lé-p stb.)

31./ visz-va (√kab. ižž)

32./ za, ze, za-gy (za-va-r, zagy-va-l id. zö-cs stb.)

Azaz leszámítva a kabard igeirányítók összetételeit, s úgy a magyar nyelvéit is is csaknem azonos mennyiséget kapunk mint a két nyelvben.

55. §. A számnevek.

I. A alapszámok:

1. zzë	11. pçï-ku-z (tíz után egy kü ps kč)
2. tu, tó	12. pçï-ku-t'
3. çï	13. pçï-ku-ç
4. p-lï	14. pçï-ku-pd
5. t-xu, t'-xu	15. pçï-ku-tx'
6. xï	16. pçï-ku-x
7. bl-ï	17. pçï-ku-bl
8. ȷȷï	18. pçï-ku-ȷ'

9. b-ǯu 19. p-ĉi-ku-m-bǯi
10. p-ĉi, ĉi 20. t'o-ĉ' (pár tiz, két tiz)
30. t'oĉ'-re p-ĉi-re (húszra tízre v. húsz is tiz is)
40. toĉ'-i-t' (húsz pár-ja) p-tli-ĉ' (négy tíz)
50. toĉ'-it-re pĉi-re (40 is 10 is), ĉe-nï go (ĉĉe 100+ +fele)
60. xï-ĉ' (6 tíz), toĉ'-i-ĉ (20 háromja, 3 húsz)
70. xïĉ'-re pĉi-re (60 is 10 is), toĉ'iĉ-re pĉi-re (20 X 3 is tíz is)
80. pĉe-j (10 nyolc-ja), p-ĉe-n id., toĉ-i-ptl (20 négy-je, 20 X 4.)
90. p-ĉej-re pĉi-re (id. +10)
100. ĉĉe, ĉe (pro ĉ'i-je-ĉ tiz tiz-je, szó-sz)
A 21. 31. 41. 51. stb számok a tízesekhez és az egyesekhez adott re ... re (is ... is) kötszóval állnak: toĉ'-re zï-re (21), toĉ'-re-pĉi-ku-t-re (32.), p-tliĉ' tu-re (42), ptliĉ-re pĉiku-ptl-re (40+14) stb.
NB. E fürge észre s jó számoló tehetségre mutató combinatiók mindenike Dr. Lopatinskynál nincs meg, s én Atažukin (qabardej alifbe-je) után adtam, mert az ő alakjai helyesebbek; pl. Dr. Lopatinsky szerint: t'oĉ'-i-t' (20 kettő 40) áll, Atažukinnál toĉ'-i-t', mert a kabard számnév főnév s így mindig birtokviszonyban áll, toĉ'-ji-tu

» húsz kettő-je « két húsz összevonva toĉet, hasonlóképp tlï ji pĉë, férfi tíz-je) helyett tlipĉ (10. férfi) lesz.

Ezért 200, 300, 400 stb. nem ĉi-t', ĉi-ĉ, ĉiptl alakú, hanem ĉi-t, ĉi-ĉ, ĉi-ptl, ĉi-txü (500) ĉix (600), ĉi-bl (700), ĉi-jj (800), ĉi-bĵe (900).

1000: min, a mi a török bin, mongol mandzsu min-jan (1000) szóval együtt a kínai min (sokaság, nép) társa.

2000 = min-i-t'. 3000 min-i-ĉ, 100.000: min-i-ĉĉe (ezer száz-ja)

1.000.000 miljon, az oroszból vett szó.

A 80-nak pĉe-n alakja azt mutatja, hogy jji (nyolcz tkp. na-gy) ni-alakban is létezett).

A kabard alapszámok elemzése.

1. zzï (zï, ze, za) a daghesztáni nyelvekben sa, ca 1., a magyarban Vesz-ve (kab. ze-pü) za-va-r (esz-forgat), sza, sze (adjon-sza! jöjjön-sze! = jöjjön már egyszer kab.: ze! stb.), i-zé (egy-je = valamelyik). Alapértelem kínai siën (elő, kicsi, iz, sza-rabka).

Magyar egy régen ig, igg = kab. i-gi (dies Mal) √ki (Zeitpunkt, ko-r), kínai ki (1 az időszámításban); a t.-tatár: be-r, bi-r √kab. pe (elő, fő, orr, pi-perej, orron levő = első).

2. t'ü, t'ö šapsug t-ku, t-ko, t-ťo (»pár«) koreai tu (2 = pár), kínai tu (páros tárgy), japáni tsui id., tibeti do-r (kab. tu-r), mandsu ǯu-e, ǯuwe (2), ǯu-ru (doppelt), mongol ǯur-su id., magyar ké-t vogul ki-t = ki (egy) + kab. t' (tü pár), tehát = egy pár. A mongol, t.-tatár i-ki-r (i-gi-r), mandsu i-ki-re, magyar i-ke-r, szék. i-k (ikes ág) = 1+1+ kabard determinatio. A finn to-ise, to-inen = kabard je-to-ne, je-tuo-ne (utó-já-n levő = második, az utáni) √kab. tü, tö. Minthogy a primitiv észnek leg-előbb csak a két ellentét tűnt föl, mint: egy > sok, több; kicsi > nagy; elő > utó; hegy, fej > tő, alj: azért világos, hogy a két kezdetleges szám » egy > pár (több) « volt, s ki tudja mily sokáig élt be azzal!

3. Ci adíghe šï, šši, koreai sei, vagu (a Himalayában) ču, tibeti su-m, kínai sa-n (3). A három? (√ha, cf. ha-t) a primitiv nyelvekben = 2+1 (cf. Dr J. Donath:

»die Anfänge des menschlichen Geistes« 41. l.), de a kabard ç̂i egyszerű szó éspedig a çe-n, ç̂i-n (sze-l, ró, szin-g-el, mér) igéből, a melynek b-že-n, b-ži-n öszzetéte »fel-ró, számlát« jelentésű. Így ç̂i »rovás (ka-r-c) szá-m«, mert a tulajdonképi számlálás a 3-nál kezdődött. Ezért a kinai szan (szá-m) a sa-n (3) változata, a japáni su (ka-zu = a' szám) a tibeti su-m (3 társa). A t.-tatár ü-č öč (3) az öl-čü (kéz-mérés) összevonása, míg a mandsu ila (ilan 3) annyi mint a magy. ö-l (kéz, kar = mérő). A magy. há-r-om (ha-r-m), vogul kô-ro-m, kû-ru-m (3) kab. r (determinativ) + m (obliquus) kettős raggal, a kab. χe-n, χi-n (ka-r-c-ol, ke-r-c-el, he-r-ol-el = vág, ró) mutatása szerént »rovás« jelentésű. Hogy az alapszó csak hα (ko, ku) volt, mutatja a hα-t alak, meg a mongol ĝu (3, a ĝu-ru-b, ĝu-r-ba-n meg-nyujtott alak mellett).

4. p-t-li. A négy rendesen »2+2 vagy két pár« jelentésű. Így a t.-tatár dö-r-t, tö-r-t (4) semmi más, mint a kab. tu-ri-tu (kettő-re kettő) öszzevonása. Ezért a kabard szót pê-tu-li (egy pár-kétszer) öszzetétnek kell

venninünk, mert li, rli kinai nyelven »kettő", pár«. A koreai ne-it (4) szintén 2+2, mert ni kinai-japán nyelven 2 s így a vogul ni-le (4) is hasonló összetét. Ezért a magyar né-gy a régibb írású né-g daczára is né-d' (2+2), mert a gy hang d lágyulása cf. diamant = gyémánt.
5. t-χu, t'-χu šapsug t-fï, t-pe. Az öt a primitív nyelvekben » egy kéz egészen« jelentésű, a mint a vayu kolu got kkhulup (5) mutatja. Ilyen a mandsu sun-ža (5 = kéz egy), mert koreai so-n »kéz« és ža = kab. zï, za (egy, együtt). Ezért a kab. t-χu áll a japáni te (kéz, a tevő", csináló √tè-nyèr = kéz-lap) és χu (gyerek, fi) részekből s » kéz fiai, ujjai « jelentésű, mert egy kézen 5 ujj van, hasonló a t-fï, t-pe összetét is. A koreai ta-sa-t (5 = kéz, egy, t főnévképző"vel kab. zï, za) és a mongol ta-b, ta-bu-n (5 = kéz egy, be, be-r, bi-r egy) megint csak a jap. te (kéz) szót mutatja. A japán i (5) = kabard. ï (u, a is √magy. u-jj, mert ennek eredeti jelentése »kéz, kar « öltöny-ujj «), hasonló a tamul ai (5 = ujj, kéz).

Ekként a magyar Öt vogul ä-t, a-t (5) annyi, mint „a' kéz (japáni te). A t.-tatár be-š (5) = egy kéz, mert be-r, bi-r »egy« š, šï kab. šï (kéz, a csináló) = kinai šeu (kéz).

6./ χï. Ez a magyar ha-t (3×2 kab. t'u, t'o) mutatása szerént hiányos alak, ha nem azonos a χï »tenger = sok« szóval. A t.-tatár al-tï (6) a mandzu ila-n (3) + kab. t'u, t'o összetételének látszik. A vogul χo-t (6) osztják χû-t (6) a 3×2 elméletet támogatja. -

7. b-l-ï (pro bl-ï) bal-ujj »rossz kéz, bal-kéz, mert a számláló a második kézhez folyamodott. Ilyen értelmű je-di (7) »rossz kéz), mert kab. je »rossz« és jap. te »kéz«. A magyar hé-t, he-t elő része hi (Vhi-ba, hi-u, hi-tvány) a második rész pedig a japáni te (kéz, a tevő) cf. kab. ba, baleriχo.

8. jji japáni ya (ja 8) a kab. jin (Vin-ka, nagy, nöö) és tamul yen, en, (szám, számos, sok = 8) szókkal vethető össze, mert a japáni ya (4) kettőzésének nem igen vehető.

A magyar nyo-l-cz (n'o-l-c) »kettő-te-len tíz« összezsugorítása, mert ni = 2, a ta-lan, te-le-n összetett képző ta-la-n (valami-ről-ből le) részekből áll.
9. b-ǰu (pro b'-gu, pe elő, egy + kivül) »egy nélküli szám«. A magyar: ki-len-c »egy nélküli tíz (egy-et-len tíz«, mert ki = egy (ki-t, ké-t = egy pár), a c (tz) hang a tíz összezsugorítása. –
10. p-či, p'-či adighe p-sü, összetételben či. A tíz a primitiv nyelvekben két-kéz (vagy na-yung got khulup két kéz egészen) jelentésü. Ezért a japán nyelv egyik szava a 10-re to-o (10) = kab. t'o (2) + o (Vu-jj kab. 'i = kéz), a magyar ti-z, t.-tatár tu-z (o-tuz = 3X10) = kab. tu (2) + koreai so-n (kéz), mert ez a japánban csak so, s a kabard hangtan szerint az össze-tételnél hangzóját veszti cf. ar-c pro or-ca. A koreai ye-l (10) = japán e, ye (ujj, kéz) + kinai li, rli (2). Ekként a kab. p-či (10), tübeti b-ǰu (10), tör.-tatár pi-š, mi-š (10) és a kinai ši-p (10) szók a či, ši kinai šen (kéz) szó-

nak többesítése a kab. pe, be (bő, sok, több) szónak elül, vagy hátul tétele által » kez-ek « alapjelentéssel. Hasonló a tamul mi-di, pi-di, zürjen mi-di (10), a japán te (kéz) szóból.
A finn régi dek-sö (10) = šapsug t-ku (2) + koreai so-n (kéz), ezért a török dok-uz, dok-s (9) és sek-iz sek-s (8) meg van ezerélve, mert dok-uz, tok-uz = 2 nélküli 10, se-k-iz pedig egy-nélküli tíz jelentésü.
Később a nyelv a kez-ek, két-kéz (10) helyett a tízesekénél megelégedett a ci, ši, tüb. žu (kéz) egyesnél, így jelenti ma a japán so (koreai so-n kéz) a 10-et, így lett a sanskrit pá-ni (kéz) szóból a vogul pan, pen, magyar van, ven (10), tör.-tat. on, an, en (10), míg a mandsu žu-wan, žu-an (10 = 2 + kéz), a mongol ar-ban (10 = nagy kéz, sok kéz) jelentésü.
A 20 a kab. ćo-ć (2X10) módjára van a t.-tat. ikir-mi, igir-mi, jir-mi (iker tíz). A magyar hú-sz vogul ku-s (20), osztják xu-s első része a kab. žu (társ, ág, 2), a második pedig a japán so (10), tehát 2X10. A šapsug

thua-če; t-ho-če (20) első része t-ku-a kab. tu (2) + ju (ág) két-ág összevonása a če (či, ši kéz, kezek = 10) megvan a mongol ju-či-n (3×10 = 30), dö-či-n (4×10 = 40) stb. összetételekben.

100. cce šapsug s-se, a či-či (10×10) összevonása, s ilyen a magyar száz, a japáni so-so (10×10)-ből s így nem éppen szükséges a perzsa s-âd (100)-ból kölcsönözni.

Hogy a kabard t'oc-i-t' (20×2 = 40)-féle számolás régi, mutatja a t.-tatár kir-k, kürk-k (40), a mi nem egyéb, mint az ikir-mi-iki (2×10×2) összezsugorítása.–

2. A sorszámnevek.

A sorszámok a tőszámokból lesznek a je, ji (ja) birtokmutató előtétek és a -ne (rajta v. on, en, ön + maradó, levő) rag által, csak ji-pe (fe-je, ele-je = első, ji-pe-re-j elő-re járó = első) és a ja-pe-r (a' fe-jük, elő-jük = az első, mint főnév) térnek el:

1-ső ji-pe, jiperej (japer az első; összetételben je...za-ne)
2-odik ji-tu-a-ne (jetonerej id. At.; je-tane, ji-tane »után, azután« adv.)
3.-adik je-ĉane (√ĉï)
4.-edik je-p̂tlane (ptlü)
5.-ödik je-tχuane (tχu)
6.-odik je-χane (χï)
7.-edik je-blane (bli)
8.-adik je-jjane (jji)
9.-edik je-bjane (bjzu)
10.- " " je-p-ĉane (pĉï)
11.- " " je-pĉï-ku-zane (tizenegyedik)
12.- " " je-pĉï-ku-t-ane (tizen-kettedik)
stb.
20.-adik je-toĉ-ane,
21.-edik je-toĉ-re-zane-re stb.
30.-adik jetoĉ-pĉane-re
31.- edik jetoĉ-re-pĉï-ku-zane-re stb.
40.-edik jetoĉitane
41.- " " jetoĉitre-zane-re
50.- " " jetoĉitre-pĉa-nere stb
100.-adik ja-ĉane
200.- " " ja-ĉitane
300.- " " ja-ĉiĉ-ane
900.- " " ja-ĉi-bjane
1000.- edik ja-min-ane stb.

Hogy a magyar -e-l-ső (el-ött eső"), hát-ul-só (hátuleső") a kabard ji-pe-re-j (fe-jé-re, előrejáró) logikájával egyező képzés, az világos. Sőt az egy-ed-ik, kett-ed-ik, harm-ad-ik stb. képzés is analog, mert az ad, ed locativus (hol kérdésére), az i-k pedig a kabard je, ji (e, i) birtokmutató a ∼e magyar k többes képzővel tehát ji-k, jü-k helyett úgy, mint egy-ik (egy-jü-k, többek egy-je), mely-ik (többek mely-je?) képzetben, így egy-ed-ik = egy-jü-k-ön lévő". Hogy aztán a nyelvhasználat logikátlansága mire nem vetemedik, láthatni a székely »küzd-ik (ő) és ki-küzd-ik (ők) stbi használatból.

3. Az osztó számok

(egy-egy, egyenként). Ezek Dr Lopatinsky szerint a rï (ra, re)-ua (ho-v-a) ragoknak az ismételt tőszámokhoz adása által keletkeznek:

1-1 zï-rï-z-uo (? egy-re egy-é = egy-egy, egyenként)

2-2 tu-rï-t'-ua (kettőre kettő, két-két, kettenként)

3-3 ĉï-rï-ĉ-ua
4-4 ptlï-rï-ptl-ua
5-5 txu-rï-tx-ua
6-6 xï-rï-x-ua
7-7 blï-rï-bl-ua
8-8 jji-rï-j-ua
9-9 bjи-rï-bj-ua
10-10 p̂ĉï-rï-p̂ĉ-ua
20-20 t'oĉ'-rï-toĉ'-ua
30-30 t'oĉ'-rï-p̂ĉï-rï-p̂ĉ-ua (=20+10-10)
50-50 t'oĉ'-i-t-re-p̂ĉï-rï-p̂ĉua (=20X2+ +10-10) stb.

Te 100-100 ĉĉe-rï-ĉe-uore (száz-ra száz-gyaránt) a gore, uore (gyara, gyaránt) adverbiális ragot mutatja s így az ua, uo (go) rontása, amint a zï-rë-z-uo is mutatja.

4. A sokszorozó számok.

(Multiplicativa). Ezek Dr Lopatinsky szerént az uo-re (go-re gyaránt) adverbialis rag átal lesznek: zï-uore zï (egyszer egy), tu-uore-tu (2-szer kettő), ĉï-uore-ĉï (3-szor 3) stb.

Atažukin szerént a sokszorozó adverbium iu-ne-je (el-a-nyi, szék. a-nyi-nye): to ïuneje tu-+ p-tlï-ĉ (kétszer

,a" kettő" négy-az = kétszer kettő" négy),
ĉï ûnejé ĉi-r b-ĵu-ĉ (3szor 3-a kilenc),
pĉï ûnejé p-ĉï ĉe-ĉ (tizszer tíz az
száz) stb.

5. A törtszámok-

ból csak nïgo (fél, egyketted), ĉa-ne
(1/3), p-tla-ne (1/4) fordúl elő" forrásaim-
ban; e két utóbbi -a je-ĉa-ne, je-ptla-
ne (harmad-ik, negyed-ik) rövidü-
lete.

A kabard számnevek főnévi-alakok
s igy a számlált főnév után tapad-
nak a ji birtokmutatóval, a melynél
összevonás történik:
qu-j-t' (pro qo-ji tu kölyök kettő"-je =
két fiju)
mepu-j-ĉ (pro mapo ji ĉï nap háromja =
3 nap)
žeĉ-i-bl (žeĉ ji blï = éj 7-je = 7 éj)
mapu-j-xï (mapo ji xï nap hat-ja, hat
nap)
vi-t' (vï-ji tu bika kettője = két bika)
k'ét-r (pro k'e ji tu-r = a vég kettője =
a két vég)
tli-tpu-go ĉako dï-koat (tlï-ji-

t'pu-go férfi ötjén = ötön vadászatra mentünk volt).

Ebből következik, hogy a főnév a számnevekkel egyesben marad.

6. A gyüjtő számnevek.

(ketten, hárman, négyen, stb.) az előbbi módon összeolvasztott alaknak go adverbialis ragu esete által lesznek, bizonyitva, hogy a megfelelő magyar alakok is igehatározói raggal birnak:
tli-t'-go (tli-ji-tu-go helyett: férfi kettő-jével = ketten: tlitgo fikoat ketten mentetek vala), moxer tliç-go koat (ők hárman mentek vala); tlitxu çako di-koat (négyen vadászni mentünk vala: At. 44.l.).

56. §. A kötszók.

Minden turáni nyelv, a mely az eredeti turáni mondatszerkezetet megőrizte, az árya mondatkötőket, igenévi szerkezettel pótolja, a

mint a kabard mondattanban láthatni, s ezért a kabardban kötszóra is kevesebb szükség van. A legszükségesebbek a következők:

1. az összekötő, mellérendelő -és- a főneveknél a re, m-re sociativusrag ismétlése által fejeztetik ki: zi-χu-re zi bzïre ji-çtego (At. 72. l. egy hímet és egy nőstényt véve), bzï-mre χumre (nőstény és hím), mü tïχ́em jetle-m-re sajem texo-m-re sji pχur je-s-tïnoç (Zb. 21. k. 237. l. e húráson átugrónak és a célba találónak fogom adni a leányom).

2./ Az összekötő és általánosító is (és, meg, sőt) kifejeztetik:

a./ a ji-ke (vég-e, me-ge)-ből fejlett iki, ik, -i által a mely a szó véghangzójával összevonódik: ser-i or-i (én is te is), ĉalem-i qeoater a psarler (At. 4. l. a gyerek is kimondja azon szót); gupĉis-i psarle (gondolkozzál és azután beszélj! At. 84. l.), jatχirġem iki z'a'a firġem (At. 9. l. nem írják sőt nem is bírják kimondani), sit ĉiχi-j (pro ĉi-χo-i At. 3. l. mi időkor is = bármikor is), tür-i (a kellő is = minda kellő)

β./ ç-i (çe+i, és, is): dauçinšere dauç ziža harfχe-re-ç-i (At. hangtalan-nal

hanggal bíró betűkkel is = mind a más-
salhangzó, mind az önhangzó betűk).
γ, -re-pet (rá végig tart) szerkezet által,
a mely a főnévhez tapad, a mi által
ez olyan, mintha tartós gerundium
volna = ẋanzegu-re pet ggu je ĵoferek²
(még a hangya boly is a kocsit fölfordít-
ja), ṗ-sim zetl mïr-i-ť-re pet zen-
teu (Zb. 26. k. 40. l. még a vízben heverő
két kő is egymásba üti).
3. az elválasztók:
α. je...je (vagy...vagy): je mïr, je
ar (vagy ez, vagy az).
β, jerezu (hadd legyen = akár): zerït-
ẋâgu-j jerezu zezeẑagu-j jerezu (akár
összeírva is, akár széthányva is At.)
γ, ĥe-me (hü-n = ha az nem = vagy):
tene č̣ïʼano? uj dej, ĥeme dji dej?
(Zb. 21. k. 206. l. hol fog ő lakni, nálad
vagy nálunk?)
4. az ellenvetők
α, a-go (ú-gy) v. hao, haus id. (azon-
ban, de, hanem): Tiflis čïĥar inç
(jinç), ago kodgo čapeç (At. 47. l. Tif-
lisz városa nagy, de piszkos), zïm-i
ẑe-u-mï-ʼa..., hao šer ĥï-i ko (Zb.
21. k. 212. l. egynek is szól te ne tégy...
... hanem a tejet vidd és menj...)

β,/ -ar-ĉhia (az fej = annak fejében, azért » azonban, mindazon által, de «):
jipegu-j (jipego-i) zeχe-s-χât arĉhia igi sji nek'-i s-ťhejuaç (At. 64. l. előbb is hallottam volt, de most szememmel is látám).
γ,/ neχ'-ke (nagy vég, legalább » hanem csak «): ťlï jej ĉi'ägem, p'ĉaĉe jej neχ'-ke (Zb. 26. k. 32. l. csunya férfi nincs, hanem csak csunya leány tkp. nagy-becsű)
5,/ a következtetők: a-te, ha-te, ĥa-te (a tető = arra » hát «), jin-te (i-m-te h. ennek tetőjén = így, így hát, no hát): ĥate mafe nepu s-ĉingo? (hát tűz-világot fogok-e csinálni? Zb. 12. k.).
6,/ az okadatoló » mert, mivel, minthogy « igenévi szerkezettel fejeztetik ki, de néha a függelékes i (is) -által: sji šim ji ťhegu ĉeudâç, nal ĉetlbeqem-i (lovam körme leütődött, mert patkó nem volt alatta pro rajta At. 44. l.)
7,/ a föltételes » ha, noha « a föltételes mód természeténél fogva szükségtelen: ĉham 'agïl ji-mï-ťlï-m ťhe-m ji mijoa-jec (At. 84. l. fejben ész benne nem dűlő-n = ha a fejben ész nincs, az a lábnak nyomorúsága, km.)

57. §. A függelékes kérdő szócskák.

1. Ha a kérdő mondatban kérdő névmás van, akkor a mondományt mutató ç elesik és kérdő ragra nincs szükség: sit xabergo zekore? (mi hir gyanánt jár-kál = mi hir jár?), de ne u- kore (hová te kelőre = hová menőben vagy?), p- çer sit? (a tudod mi = mit tudsz?), tara hunen ar xi-çi-pseur? (melyik házban -az a lakó, élő, melyik házban lakik?), mi hunen xetjej? (e ház kié? s nem xetjej-ç); sitxode çipun jiritâ çagô? (minő embernek -adta kenyeret? de kérdés nélkül: jiritâ-ç ő-adta neki).
2. A kérdő névmást nem tartalmazó mondatoknál a kérdést mutatja:
α/ a mondományi ç elesése: junapur des? (a szomszéd benn van-e? hes, des-ç, igen, benn van), detlfur ga kora? (a testvér eljöve-e? hes, qakoaç, igen, eljött).
β/ mutatja a kérdő hangsúly: ue uo- tlaju sipjur? (te látod-e a nővért? so tlaju).

γ./ -a pere (vég-re = valljon?) kérdő szó: detlxum ji jimejur f'ïgo ji-tlajïu-pere? (a testvér szomszédját vígan lát-ja-e = szereti-e, hcč f'ïgo ji-tlajïu, igen, szereti).
δ./ mutatja a tamul ô? magyar -e? kérdőragoknak megfelelő ô? kérdőrag: tlïčer gakon-ô? (a dologcsináló, a szolga eljövend-e? hcč gakonc igen, eljő).
ε./ ugyanezen rag a pere kérdővel megtoldva: psï-r gè-ua-ô-pere (a víz ki-üte-e valljon? hcč gèuac igen ki-ütött).
ζ./ mutatja végre a gèm (kinn, nél-kül, nem) tagadónak gè rövidítése: sï hece-te-gè (hace-te-gè: én vendég lettem nem? = nem lettem-e én vendég Zb. 12. k. 46 l.).
N.B. Dr Lopatinsky nem véve észre, hogy k'o-re (kelő-re, menő-re, menő-ben) a szem előtt történő cselekvés ideje, a re ragot kérdőnek veszi. Hasonlókép Aśemez hősmondájában a következő mondat téves (Zb. 12. k. 45. l.) értelmezése folytán jupe kérdő szót csinált: ue čalečiku! šibz-t'eku ja-xugo p-tlejïupe (te

cselédecske! méneske elhajtóit te láttad-e?)
Itt tlejuje, tlaju-ja a tlaju-n (te-kén-t) végzett multja, ju (te) 2-ik személymutató. Szerző a ptle-n (pillan-t) igére gondolt, de arra nem, hogy hol volna akkor a ptle-nek mult alakja s hol a 2-ik személyes névmás
Atažukin (66 l.) ezen mondata: uj čigu-adem ji pem ue-u-jittem... u-čigu-fi'kint-ere? (apósod helyében voltod-on te gyuha víg leendettél-e? örvendenél-e?) csakugyan azt mutatja, hogy az ere toldás kérdőrag, de ez lehet a pere kérdő kopott alakja. Hasonló eset van ezen mondatban: tlir blane-re mü-blanere zaom p-čižunç (At. 71. l. a férfi vadállat-e, nem vadállat-e, az ütközetben tudod meg).
3. A nem egyenes kérdésnél az ige a megengedő módban áll: sse so-če, jitles dapçe u-xuam-i (én tudom év mennyi neked ha leve is; tudom, hogy hány éves lettél); detlxum peçe tliče süt-xodiz ji-čâ-m-i (a testvér tud-ja a dolgos menynyit ha csinála is = hogy mennyit dolgozott), detlxum ji čižunç tličer qakônom-i (a testvér tudni fogja a dolgos ha eljövend is = hogy eljő-e).-

58. §. Az indulatszók.

1. Bámuló, fölkiáltó: au (ó!), jarebi (arab ja-rabbi = ó uram!), alch alch (arab: allah allah: ó isten!), jepsl jepsl (lám-lám!)
2. Fájlaló: uej, oo (ó jaj!)
3. Mutató: aă (aha!), mi-s (pro mi ze ma-sze!)
4. Megszólító: jo! (ej!): je Setanej goaçe (ej Szetanej asszony!)
5. Bizonygató: heč, ihi (igen!), pež-ç (bizony!), uolayë! (arab wallahi! bizony isten!), régi szólam: ua-š-xo! (neked én igérem, fogadom, esküszöm!)
6. Kérő: thiam-chake! (az isten fejére = az istenért!) thiam ji çasexün! (isten szerelője légy = az isten szerelméért!)
7. Dicsérő: aferim (perzsa: aferim! derék! bravo!) jerçju (hadd legyen!)
8. Gyalázó: hame-gesţe ja! (eb-adta!) je hatni kopek (eje szuka kutya!) je Setanej ud (ej boszorkány Szetany!)
9. Átkozó: thiar ç-ji-bye! (az isten átkozza meg!)
10. Nógató: au! (nohát?!) je'a! (huzzad, noza

rajta!)

11. Hajtó: čekí! (kitakarodj!) ú-čeft! (el-takarodj!)

12. Megállító: čit čit (hó megállj!), ü-mü-pâčĉ (ne siess!)

13. Tagadó: ĥano (dehogy? »nem«!)

14. Hálálkodó: bereket bersin! (áldást adjon az isten = köszönöm, a t.-tatárból vett szólam).

Mondattan.

59. §. Alany és mondomány.

1. A kabard mondat alanya határozott vagy határozatlan: čixu-r gakŏ („az ember jó"), zi čixu ma-kŏ (egy ember kelő = megy), a čale-r jin xuac (az, a' gyerek nagy leve), mi thamičke-r šxin čia ma-tler (ez, a' szegény ételért hal).
2. A mondomány is, ha főnév vagy névmás, szintén lehet határozott vagy határozatlan s az ilyen szók mondomány voltát a jelen időben az ç, a mult időben pedig a t mutatja: zaom gičetegâ čixu-ç ar (ő ütközetbe ment ember), ar sse-r-ç (az én vagyok), a čale-r Muse pejjimbar-ir-t (az, a' gyerek Mózes, a' próféta volt M.), zaom gičetegâ-r ar-ç (az ütközetbe ment ő az = ő az, a ki ütközetbe ment)
3. A fő- és melléknévi mondomány számban csak a 3-ik személyű alanynyal egyezik meg, de ezzel is csak a jelen időben, különben változatlan marad: mi-r

-ar-ç̂ (ez az), mijer a-xe-r-ç̂ (ezek azok), mor thamičke-ç̂ (az ott szegény), moxe-r paje-xe-ç̂ (azok ott [ők] büszké-k); de: sse si-bej-ç̂ (én gazdag — vagyok), olde di-bej-ç̂ (mi gazdag-ok vagyunk), ue u-fi-ç̂ (te jó — vagy), ffe fi-fi-ç̂ (ti jó-k vagytok); sse si-bej-t (én gazdag voltam), dde di-bej-t, ue u-bejt, ffe fi-bejt, mor bejt, moxer bejt; — Mijarej žarmük'-em ši-xe-r kodgo pšušl-t (az idei vásáron a lovak nagyon olcsók voltak); — sse bej si-xunç (én gazdag leszek), ue bej u-xunç (te gazdag leszel), mor bej xunç (ő gazdag lesz), olde bej di-xunç, ffe bej fi-xunç, moxer bej xun-xe-ç̂

4. Több fő- és melléknévi mondomány mindenike ç mondománymutatót kap: hunicuti f²-ir jotijoje-ç̂ iki thape-ç̂ („a' jó házi szolga nehezen kapható és drága Al. 57. l.)

5. Minthogy az intransitiv és tárgyatlan transitiv igének 3-ik személye egyesben és többesben azonos, az alanynyal egyezéséről szó sem lehet, de a múlt és jövő időben mégis egyezhetik: mo ogo-r ma-o (azon cséplő csépel), mo'ogo-xe-r ma-o (azon cséplők csé-

pelnek At.), dijuž'-xe-r qakʼo (a farkasok eljönek), mijem melxer paseγo tlxoaç (ez idén a birkák korán bárányozá-nak), peserej čixu-xe-r kodre pseur-t v. pseu-xert (a régi ember-ek sokáig él-tek At. 43. l.).

6. A különböző személyű alanyok közül az igemondomány az előbbvalóval egyezik: mor-i or-i fi-kʼoaç (ő is te is elmentetek), or-i der-i di-kʼoaç (te is mi is elmenénk). –

60. §. Az alany és mondomány egyszerű bővülése.

Minthogy a kabardban az igemelléknevek (részesülők) segélyével az ária mellékmondat az alany meghatározójává szokott lenni, a mint később látni fogjuk: azért itt csupán az alany egyszerű bővüléséről, az értelmezőről szólunk:

1. Az értelmező akár főnév, akár melléknév, az értelmezett után áll s az ragoztatik: b ħarf (b betű), b ħarfir (a b betű), a çaler Muse pejjimtar-

ïr-t (az, a' gyerek Mózes, a' próféta volt), ji go Ishaq-ïr ji-hukïngo (fija, az Izsák megölésére), mï dunej źsou-r (ez, az' egész világ), seăxo daxe-r uefç (kard, a' nagyszerü a tiéd).
2. Te a nemzetnév és az anyagnév, mint értelmező vagy jelző a főnév előtt áll, mint a magyar, stbi turáni nyelvben: dji adiğe bze-r (a mi adighe nyelvünk), arep xáko (arab mén), gabardej alifbe (kabard abéce), adiğe façe (adighe divat), ğuç galem (vas penna), pxă-'abźene (fa gereblye); Nalčik' mïve hune kodiçe tětgěm (Nalcsik-ott kőház nagyon sok nem létezik, At. 56. l.); grim mï'arisexer tlapeç (a krimi nemes almák drágák).
3. A meghatározott főnév előtt áll az idő- és hely melléknév, meg a participium is: noberej maxo-m (a mai napon), dijaserej xibar (tegnapi hír), mijarej žarmikěm (az idei vásáron, žarmik = orosz: jarmarka, = német Jahrmarkt), nijaberej xoabem (a néhai = a távolyi hőségben), adrej tlenigomkiç (az átelleni v. tulsó oldalra), txill zi-mŏčě čixur nefç (az irás nem tudó ember vakok); zi-mel pseu zekč xišx ble çiaç (egy

egész birkát egyszerre megevő" kígyó van At. 76. l.)
4. A szám- és minőségkérdő" is megelőzi a főnevet: sütxodiz sükat xuago p-čere? (hány óra voltát tudod-e? hány óra van, tudod-e?), sütxode čixu ar? (miféle ember az?)
5. De a számnév egyes számú főnév után áll és pedig, ha egyszótagú, a főnévvel összeolvadva, különben magára különállva s a főnév ragját viselve: kutun geranké-i-t' (két font dohány), som-i-bl (két rubel » rubel két-je «), igi sikat pçikut' xuac (most 12 óra lett), ramazan mazer illes qas mazo pçikut' nex'jipe qoxu (a' ramazán hónap évenként 12 nappal előbbre jő = esik.

61. §. Az esetek alkalmazása.

Minthogy az alaktan 21-ik cikkében az egyes névragok kimutatásánál az esetek szerepe jórészt tárgyalva van: azért itt inkább csak a magyar nyelv eseteivel szemben mutatkozó eltéréseket hozzuk fel:

A. 1. A teljesen ragtalan főnév és a hozzá tartozó részesülő (participium) akárhányszor locativus helyett áll, sőt a tulajdonnevekre nézve ez a szabály, ilyenkor az igeirányító (az ige elé csapott helyrag) mutatja az esetet: jitles gas, év (érkező = minden évben, évenként), maxo gas (minden nap naponként), Tiflis som min kod ji uase hune de-t-ç (Tiflisz-ett rubel ezer sok ára ház van = Tifliszben sok ezer rubel árú ház van, de-ti-n oda-tartozni) Kapçïgaj Hapo ga-jeuvirt, Kapsikáj-hegy-talpá-hoz ki-állítja vala Zb. 12. k. 9. l.), pejjimbarir jitles zi-bžane de-sâç Medine (a próféta év néhány-ig lakék Mediná-ban = de-sin = ott-székel At 79. l.).

2. A ragtalan fő- és melléknév, mint az igemondomány kiegészítője, bővítője gyakran terminativus, mutativus esetet képvisel: pejjimbarir jitles zibžane de sâç Medine (a próféta néhány évig lakék Medinában)

3. Az árya logika szerint a transitiv ige egyenes kiegészítője az accusativus esetbe jő; a kabardban accusativus nem lévén, a transitiv ige tárgya hol ragtalan, hol r, m ragokkal majd alany majd birtokos

értelmű, az ige pedig mint cselekvés szó je, ji (e, i) ja (a) birtokmutatókkal áll: ċagö je-t v. u-je-t (kenyér adó-ja légy = kenyeret adj), gumïgu-χe-m gamef ja-c̑ (a kumikoknak jó kés csinálás-jok = a kumikok jó kést csinálnak, helyesebben csinál-já-k), mi tχüt l-ïm gï-s-χo-j-ge (je-ge: ez iratnak számomra ki-meg-olvasó-ja légy = ez iratot nekem olvasd el At. 38.l.); ʾunkibze ʾuχ-ïr dene p-h̑â? (,az' ajtóbezár-áhító hova vitt-ed? = az ajtó kulcsát hova vitted! At. 35.l. p-h̑â vitt-ed = az, a mi a te vitt-ed, a mit vittél, a kulcs); šï-χe-m uo-hukïnc̑ (a lovak-nak te megölendés-e = a lovak téged megölnek), fji detχu-χem dï aχšë je-tinc̑ (testvéreiteknek mi pénz adandó-ja = pénzt fogunk adni) stb.

Persze az 1.-ső és 2-ik személyű alanyok után az igénél gyakran hiányzik a birtok mutató, de azért a tárgyat még sem vehetni árya accusativusnak: sse hunet so-c̑ (én a ház épitö-je = én a házat csinálom, épitem), uè hune-t uo-c̑ (te ,a' ház csináló-ja = te a házat épited), de: zendχ je-f-tâ? (zab ti adói-

ja? = zab-ot ad-á-tok?)

Ezért az ârya kettős accusativus helyett a kabardban kettős nominativus áll: abë ji jǐneǰu žilexer musilmen ji-ç̂-re (annak szomszéd népei muzulmán-okká csináló-já-ra = annak szomszéd népeit muzulmánokká csinálva).

B. A közvetitő (obliquus) m (ïm, mï) ragos eset jelentései:

1. Ez általános locativus (inessivus, superessivus) a hol? kérdésre s a közelebbi meghatározást az igeirányitó mutatja:
hune-m de-s-ç̂ (házban = honn van, de-sin ott székelni, ülni), bžeǔpe-m ûs (ucs) zepïtç̂ (a hegyorm-on hó még tart = még van), dunej-m tetç̂ (a világon van, te-tï-n tetőn tart, rajta van)

2. Allativus e kérdésekre hová, kihez, mihez (menni, irányulni), vagy kinek, minek (csinálni valamit), kinek minek (lenni jó, hasznos) s ilyenkor az ige vagy melléknév xo, xu (ho, he, hoz, hez) igeirányitóval áll:
mo fiçaǰe-m se-kóllenç̂ (azon feketeséghez, feketeség felé fogok menni), ji pçi-m xoǩalel ǩar (az urához hűséges elő),
čïxuxem sebep ja-xoȓunç̂ (az embereknek

hasznos lesz).
3. Illativus a hova, mibe? kérdésekre s ilyenkor az ige rendesen χe (bele) igeirányitós: p-šï-m χe-ñâç (a viz-be hága, mene), p-šï-m χi-ǰaŭvirt (a vizbe bele állitja vala), grïm χân χer gabardej-m kodre gakoapeç žego (a krimi kánok Kabardiába sokszor jöttek hadba reggel At. 78. l.).
4. Dativus, ilyen kérdésekre: kinek, minek adni, mondani? kinek, minek hagyni valamit csinálni? (a magyar » kivel, mivel, ki által, mi által tetetni valamit « helyett a) tehát a mivelteto ige közegének esete is: mï tkamïčkě-m çagŏ u-je-t (e szegény-nek kenyér adó-ja légy = adj kenyeret e szegénynek), – se čïχu-m žigerïpçe je-s-tâç (én az embernek jutalom adója valék = jutalmat adék), χet ji šï-m χendχ je-f-tâ? (ki lovának zab ti adá-ja = adátok zabot?) sïtχode čïχu-m ji-ri-tâ çagŏ? (miféle embernek kenyér reá adá-ja = ada kenyeret), ž-ri-âç tlïž-ïm (pro žï-rï-ji âç szó re-ja csinálá-ja az öreg férfinak = szólá, mondá a férfinak At. 67. ll.), ǰogu gè-zerï-de kïžkïn-ïr

ge-ri-ǰe tlaǰu-ri (ut ki magának azon kelendőt ki reja hagyva látni = meg mutatva, vele láttatva az utat, a melyen kimenend = gi ǰe-ǰa-tlaǰu-n ki vagy meg hagy látni valakinek (Zb. 21. k. 225. l.).

— NB. Idáig nem voltak tisztában az ilyen mondatok elemzésével, mint: ane-m sabij-xe-m mï'arïs-i-x jaritâc̣ (az anya a gyermek-ek-nek hat nemes almát ada). Azt hitték, hogy a ǰa a több alma (hat alma) miatt áll a többesben; de ez tévedés, az ane-m cselekvő birtokosnak cselekvés birtoka a ji-tâc̣ (adája = adá), ja-r (pro ja-rï »re-ju-k« nekik) a többes sabij-xe-m obliquus esetnek »tulajdonító értelmet« ad. Ezt igazolhatni számos példákkal: adem qo-xe-m fok' jaritâc̣ (az atya a fiuknak fegyvert ada = ade-m ji-tâc̣ az atyá-nak adá-ja, adott-ja, mi? fok' fegyver, kik-nek? qo-xe-m ja-rï a fiuk-nak re-ju-k). Hasonló logikájú ez: ane-m sabij-xe-m c̣ijïn q-a-c̣exuac̣ (az anya a gyerekeknek öltönyt vevé, öltöny az anyának vásárlottja, kiknek? sabijxe-m ja pro ja-xo vagy ja-rï számukra).

Gyakran a dativust kiegészitő je-rï (re-ja, neki) ja-rï (re-ju-k, nekik) mutatók helyett csupán re, ra áll, mint igeirányitó: ĉale-m re-t-rï (a gyermeknek adva At. 11.l.), ĉale-xe-m nejoĉ xi tχütl-gor-ra-t-go (a gyerekeknek más egy betűt vagy valamely más betűt adva At. 7.l.)

5., Az m obliquus eset a birtokos (genitivus) esete úgy a főnévi birtok, mint az ige (cselekvésszó) birtok előtt, a melyet mint a két esetben a je, ji (e, i), ja (a) birtokmutató kapcsol a birtokoshoz: ăne-m ji ŭpχur (az anyá-nak a leány-a), ade-m ji go (az atyának fi-ja), goxe-m ja-ade v. j-ade (a fiuknak aty-ju-k, atyja), čïχuxe-m já hunexe-r (az embereknek házaik). ǯigebz-ïm ǵane je-d (szűznek gunya v. ing lűzött-je, szűz inget lűz, varr), ǯigebzïm ǵaner je-t (szűz az inget lűzi), ǯigebz-xe-m ǵaner ja-d (a szűzeknek az ing lűzöttjük = az inget lűzik), Nartsane xerë psïf'-ïr peserej čïχuxe-m-i ja-čeret ža'a (hős-bor = bor-víz magának jó víz volt-a a régi emberek-nek is ismert-jük volt = a borviznek jó víz voltát a régi emberek is tudták At. 55 l.) A cselekvő birtokost és cselekvés birtokot tartalmazó mondat négyféle változ-

zását s a je, ji, ja birtokmutatónak személyes vonatkozását illetőleg a 41. ciklere utalunk s itt csak azt jegyezzük meg, hogy a tulajdonneveknél az m rag mindig hiányzik: Setancej ji qo (Szetancej fi-ja), thăm jipedüole Iusif q-ri-ječâç a ƶabler qïxerïxungor (isten jó előre Józseffel megtudatá azon éhség eljövetelét, szószerint: isten-nek jó előre József ki reja tudni hagyja-ja azon éhség eljövendése At. 74. l.)

6.) Az m ragos eset superlativus (fölható) értelmű a kire, mire? kérdésekre a de, dï, te és re, ri igeirányitós igékkel: zïy-ïm dek'ojri (a fára kelve, menve 21. k. 226. l.), zïgor-ïm sï-rihëstenom-i (valaki-re én hátha reá bukkanandok, hágandok is Zb. 21. k. 225. l.), čale-m qè-t-ri-jeχuaç (a gyereknek ki-tetejére hagyá hullni = a gyerek-re ejté Zb. 21. k. 229. l.), geguakŏ-m jipeslüde vezïrïm ji c'er defter-ïm r-jitχâç (rë-ji: a bohóc legelőbb a vezér nevét a Defter-re írá At. 62. l.).

7.) Az m ragos eset a mozdulás (ablativus, elativus, delativus) esete a qa, qe qï (ki), qa-χe (kibelőle), ji stb., és te (tetőről) igeirányitós igékkel: më čïχu čïkur tene (dene) qak'â (ez emberecske

honnan kele ki, honnan jöve?), zä čipe-m ji-kin (egy helyből kikelni), čixu či-ku-m tleč ga-xe-k' x'abze-t-i (emberecs-kéből erős "kikelő" szokás volt is = mert a kis emberből erős szokott kikelni Ib. 21. k. 230. l.), dunej-m tekižâ neuž' (a világ-ról leköltözte után Ut.). –

C. A kč (vagy m-kč) ragos eset szerepe:
1. Ez először allativo-terminativus a hová, meddig? kérdésekre, mert a rag eredeti értelme vég, utó: sji čala šeč'-im-kč u-mi-k's (gyermekem a lóistállóhoz te ne menj! Ib. 21. k. 229. l.), dji pe mexuj-c-kč fë-gè-s-pitle! (előttünk nap hármaig ti ki engem függesszetek = a jövő három napig tartsatok engem függőben ib. 166. l.)
2. A cél és ok esete (causalis, mintegy mi végett? kérdésre?): zä ǒxu-kč gabardej k'on čixum (valamely ügy-ben, ügy-ért, ügy végett Kabardiába menni kelvén), zä ǒxu-m-kč de'api-ge-n (valamely ügy-ben, ügy céljából segédkezet nyujtani), pi-zä-m-xižin-kč ue-s-xo (tőled én nem verésre es-küszöm = hogy tőled nem veszek el ...).
3. Instrumentalis: žuč galem-kč musib-men txitlir txijoje-c (vas pennával

-a muszulmán írás nehezen írható), aola-
m ḩa-r baš-k'e ji-ubereẑâç (az atyá-
nak, az' eb bottal elverte-je = az atya az
ebet bottal elveré), thâm ji ëzün-k'e-re
(isten engedelmével).
4. Az ár, érték ereje: feušiju püt-ïr-süt-
xodiz-k'e jaçeret ? (a nádméz [cukkor]
pud-ját mennyiért adják vala At.), sji
šïrïquxer som-i-blk'e qa-s-ççxuaç (sa-
ruim 7 rubelért vásároltam At.)
5. Mutativus értelmű a »valaminek nevez-
ni, tartani« jelentésű igékkel:
neẋïž-ïm qabil-k'e jegert (az öregebbet
kainnak nevezi vala), neẋïçe-m Habil-k'e
jegert (a kisebbet Abelnek nevezi vala
At. 71.l.); Fridriẋ tlïf'-k'e zeqego çitân-m
. . . ji ẋabzet (a derék férfinak nevezett
Fridriknek szokása volt, At. 67.l.), ḩa-
ççç zi-mi-'ar norq-k'e ja-tlïtegèm
(a' vendégszobája nem lévőt úr-nak
nem tartják, km.).
6. A kimozdulást jelentő igékkel abla-
tivus, elativus és delativus értelmű:
mïr te-k'e qèk're (ez honnan jő? qa-
k'in ki-kel Fk. 21. k. 183.l.), den-ik' gïj-
rek' (dene iki gï-jire-k' (hol is ki hasad
jöjjön = bárhonnan jöjjön is), modek'e

zzi tlïekumekïhi gèṗeźâç (amonnan egy füle hosszú ... nyúl szalada ki Zh. 21. k. 227. l.), semegu-kè, jiźrabjïu-n-kè (m-kè) qakèo (bal-ról, jobb-ról jere).
7. Adverbialis: zï mel pscur ze-kè ziśṗ ble ĉïaç (egy egész birkát egyvégben egyszerre megevő kígyó van).

D. A 21. cikk 20. pontjában tárgyalt re, rï superlativus ragnak adverbialis jelentése is van: kod-re (had-ra = sokszor, sokáig), be-re (bő-re = bőven, hosszú ideig), ji-kï-ri (i-ki-re-i) u-kïuagè? (e kor-ig is te nem menél = még máig sem menél el?) stb.

62. §. Az egyes és többes szám használata.

1. A gyűjtő értelemben vett főnevek után akár egyesben, akár többesben álljanak azok, a birtok mutató többes számú (ja) úgy a főnévi, mint az igebirtoknál:
qabardej ja nemïsïr kodĉ (a kabardok becsületérzése nagy, At 51. l.), Nemïc-mï ja patĉalïc (petĉehïc) Fridriṗ (a Német-ek

királya, Frigyes At. 67. l.); Ingliz-ìm ja ĉiĥar Londre-mi nex̂ ĉiĥariŝxo du-nejm tetqèm (az angolok városánál Londonnál nagyobb város a világon nem létezik, At. 49. l.), – urïs-ìm feuŝï-ĵur nex̂ïbego qï-z-x-a-xïr žegunderę (az oroszok-nak a' méz-só-a cukkor-nagyobbára ki abból vevő-jük, a' cékla = a cékla az, a miből az oroszok nagyobb-részt a cukkrot nyerik, At. 47. l.); – neŝalïk-ir žille-m x́á-x (pro xe-ja-x a főnök a zsellér-ek-nek belül vevő-jük = a főnöket a zsellér-ek választ-já-k, Dr Lopatinsky 42. l. a hol ő a x́a-x alakot személyesítőnek veszi, pedig ilyen a kabardban nem létezik), psou-m ja-ĉe (mindnyájan tud-ják); psoum japĥe (minden-ek elő-jük = mindenek előtt).

2. A főnév a számnevek előtt mindig egyesben áll: jisles tóĉ ĥleĥ'â neŭž (húsz év múlva után), maĥt'ìm ja-ku dex̂oaĉ (két tűz közé esék, At. 43. l.).

3. A páros testrészek nevei egyesben állnak: arĉĥa iqi sji neĥ'-i s-ĥajĥuaĉ (azonban most szememmel is látám At. 64).

63. §. A jelentő mód különös szerepe.

Minthogy a kabard nyelvben az árya mondaskötős mellékmondat a névragos igenevek átal csupa céllhatározóvá lesz s így conjunctivusra nincs szükség: azért ezen mód helyett a jelentő mód jelen vagy jövő ideje használtatik ott, a hol csupán egyenes fölkiáltó kivánatról van a szó: alek̓ tâlem ji selamür abü ji dežk̓e o-ẑu! (isten ő felségének békéje rajta legyen! At. 82. l.) thâam neẑibe ji-ô! (isten bővebbé tegye! At. 51. l.) nübe üz-üm u-j-ĥ̓ (u je-ĥü: a gyomor vész vigyen el! Zb. 12. k. 46. l.), thâr gü-fẑü-bje-ffe! bjür-i gü-f-ti-o! (az isten áthozzon ki titeket s a szikla omoljék ti reátok! ib. 28. l.); fü-k̓e thâam je-ẑo hune! (jóval isten honolni engedje! ib. 25. l.), be ẑu apĉü! (bőség legyen bácsijuk! ib. 21. l.) Nesrenžak̓ego žüĉhaje ẑun! (Nesrenzsálenak öreg-feje = öregsége = rossz legyen, ib. 39. l.).

64. §. Az összetett mondat.

A kabardban csak mellérendelt fő-mondatok vannak; az árya relatív mel-lékmondatok helyett participiális szer-kezet, s a mondatkötős mellékmondatok helyett pedig igenévi szerkezet áll.

A mellérendelés megtörténik a ka-bardban nemcsak a mellérendelő (i, iki is és), ellenvető archa (de), elválasztó (je... je vagy... vagy), okadatoló (i) köt-szókkal álló mondatoknál, hanem a nem egyenes kérdő, sőt az árya mondat-kötős mellékmondatoknál is:

α.) abi čiꝑom ser-i ij čer s-čeležemç-i abi dež-diden pçitlim ji čer ji-s-txenç (akkor én is a te nevedet törlendem s legott a jobbágy nevét irandom At. 67. l.)

β.) ... zexe-s-ꝑat, archa igi sji nek-i s-tlaꝑuaç (hallottam volt, de most szememmel is látám At. 64. l.)

γ.) je sse gi-zo-fik, je uè go-u-fik (vagy én bolondultam meg, vagy te bolon-dultál meg At. 70. l.)

δ.) Ahmed pšerç-i kodre gikʼ oki firgem (Ahmed kövér és azért sokáig kóvá-lyogni – sétálni – nem bir), sji šim

ji tlegu čeuslâc nal četltegêm -i (lovam körme kiütőslött, mert puskó nem volt rajta At. 44. l.)

ε, tlir blanere mü-blanere zoom p-či-xunç (a férfi vadállat-e, nem vadállat-e, az ütközetben fogod megtudni; hogy a férfi...); čeüpče dene kore? (kérdezd, hová megy? árya módon: kérdezd, hogy hová megy At. 27. l.)

ʒ. / peserej zemaniim nex hatir ja-čert, ža'a (régi időben több szívességet szoktak volt tenni, mondják, árya módon: azt mondják, hogy... At. 46. l.); mo fizim nex čakof zič-či a gêm ža'a (At. 53. l. azon asszonynál jobb gubát csináló nem létezik, mondják, árya módon: azt mondják, hogy.....)

De a két utóbbi használat nem átalános, a mint az igenévi szerkezetnél látni fogjuk.-

65. §. Az ige, mint melléknév,

vagyis a részesülői szerkezet.

[: Constructio participialis:]. Minthogy a kabardban visszaható névmás (pron. relativum) éppen úgy nincs, mint a többi ősi turáni nyelvekben: azért az árya relativumos mellékmondat a kabardban az által fejeztetik ki, hogy ennek igéje minden hozzá tartozójával együtt jelzői (melléknévi) minőségben a főmondat azon része elé jő, a melyre az árya relativum vonatkoznék.

A kabard participialis szerkezet abban különbözik az árya nyelvekétől, hogy a kabardban a zï (maga) mutatós részesülőkön kívül participium a jelentő módnak jelen, mult és jövő idejü személyes alakjai is, pl. ezen árya szerkezetü mondat: » ezt az egész világot, a melyet mi látunk, az isten teremtette « kabard nyelven ilyen formán áll: » e mi látjuk világ egésze az istennek ki csinálta « (mï dde d-tlaǰu dunej psour tlᶜam q-ji-ŝeĉâĉ), a mi a régibb magyar ilyen-féle használatnak mása:

»a világnak ez a mi lak-juk része Európa«.

A 2-ik nagy különbség az, hogy árya nyelvekben csak a nominativus és accusativus esetű relativumok fejezhetők ki participialis szerkezettel, míg a kabardban akkor is participialis szerkezet van, a mikor az árya relativum minden más esetben állna. Ezért világosság okáért az árya relativum különböző eseteinek megfelelő kabard participiumos szerkezetet mutatjuk be példákban:

1. Az, a ki, - az, a mi, a mely:
tχ̈ïtl zï mï çe čïχu-r nefç̂ (az írást nem tudó ember vakk, - az ember, a ki írást nem tud..), tχ̈ïtl zï-mï-čer nefç̂ (az írást nem tudó vakk), ńeχ̂-jipe çït slojïm q-ra-ǰage (a legfőn álló szótagnak kiolvasni hagyó-juk = a szótagot, a mely legelül áll, kiolvastatják), - ue našïp qoχ̂u tleme zïféf ǰuneǰu-r sji dež qakoac̣ (a neked szerencse sikerülést óhajtó szomszéd hozzám jöve = a szomszéd, a ki neked szerencsét kíván...), - ujade zï hu kïǰa-r Tlebïce žeje-ç̂ (az atyád ölve hagyó = az, a ki atyád megölé, az a fiatal Tlebïce Ab. 12. k. 41. l.)

NB: A participium appositióként is állhat: ǰuneǰu, ue našïp qoχ̂u-

tleme zïféf-ir sji dež gakoaç (szomszéd, a neked szerencsét kívánó, hozzám jöve).

2. A kinek ...ja, je, - a minek, a melynek ...ja, je (azaz az ârya relativum genitivusa):

'açajef' zi'a čïxur den-i çïpseunç (jó mesterség saját-ja lévő [álló] ember hol is ott élni fog =, az ember, a kinek jó kézi ipara van, bár hol megél At. 54. l.), - adlïjĉe façer zji gu je-rnï-'u çï'a xun-gèm (az adlighe divat saját szíve nem érintője lehetetlen = nem lehet olyan, a kinek szívét az adlighe divat meg nem nyerné At. 48. l.), čïmaxom pê̆š zi-mï-'âr guǰu je-hünç (szaj-napon kályha magaé nem levő nehézség hordandó-ja = télen az, a kinek kályhája nincsen, szenvedni fog At. 46. l.); - haĉe ǰahaçen-ir zji xábze žile kof ci'âgèm (vendég megvendégel és saját szokása nép hadlja nincs = olyan nép, a melynek szokása a vendéget megvendégelni, nem sok van At. 48. l.)

3. A kinek, a minek, a melynek (az ârya relativum a dativusban):

šï zendx ji-f-târ šxergèm (ló, a melynek zabli adá-ja, nem eszik =

-a ló, a melynek zabot adsitok, nem eszik).
4. A kit, a mit, a melyet (az ârya relativum az accusativusban):
de dï-mï-ĉe, d-mï-tlaĵu 'ag-i teĉ dunejm (mi nem sejtő, mis nem látó létező is van a világon = olyan is, a mit mi nem tudunk, nem látunk, van a világon At. 44. l.), p-ĉer sït-ĉ (te tudod mi? = mi az a mit te tudsz?), – hume, uè p-tlaĵuĵâr ja-ĉâĉ (a ház, a te látt-ad eladá-juk = a házat, a melyet te láttál, eladták), – ĉalem ji-čïxua ȟarfxer jizago jegen xojeĉ (a gyerek-nek megismert-e betük-et egyedül olvasni-ja kell = a gyermeknek a betüket, a melyeket megismere, egyedül kell olvasnija At.)
5. A kin, a min, a melyben, a hol, a merre, a hová, a mibe stb. (az ârya relativum a locativusban):
u-z-tes mej-m mï pïk'-i šxi (te az tetőn ülő almafáról almát szakits és edd meg = az almafáról, a melyen ülsz, szakits almát és edd meg Kb. 21. k. 227. l.)
jogu-m z-dekô-m jinïž'-âxô qèuĉe žuaĉ (az uton, az azon kelő-n óriás nyájőr ki-elé-eső leve = az úton, a melyen

megyen vala, óriás nyájörcel találkozék ib. 231. l.), - pejfimbar-im se zerï-ïfâ ji'ar ji-ĵeuvi'âç (a prófétnak kés arra foga kere megállni hagyá-ja = a prófétának a kezét, a melyben a kést fogá v. tartá, megállítá At. 74. l.), - cej zer-a-çce (zerï ja-çce : szü-r arra szövőjük = az, a min a szürt szövik = szövőszék), - sse s-çâç šï diĵase gale-m sï zerï-le'ua-r (én eladám ló tegnap a városba én azon menék = eladám a lovat, a melyen tegnap a városba menék), - jexane zĵa sejo-m I hârfïr cï-b-txïn xoje čipexer u-je-ĵastaju (a 6-odik leckének az i betü ott irnod kellő helyek neked látni hagyója = a hatodik lecke neked azon helyeket mutatja, a hol i betüt kell irnod At. 14. l.), - Alehüm sï-x-dï-ha-m sï-kon! (isten az én oda vivő-n menendek = megyek arra, a merre isten visz), - kitab-ir ue diĵase xde-b-ĵetïtliĵâ-m jidex çitlç (a könyv te tegnap az ott dülni hagyt-ad-nak táján dülő = a könyv ott fekszik, a hová a tegnap fektetted).

u-ǰoc ĉeme mafe-bxij zole-p-tlaǰu-mkʼe u-mükʼo, ǩabane-maq zolü-xexe-p-ǩimkʼe kʼo (Zb. 26. k. 48. l. ha te eltévedsz a tűzvilág ott te látóval ne menj, ebugatás hangját ott belül-le-vevővel menj = ha eltévedsz, a merre tűzvilágot látsz, ne menj; hanem arra menj, a merre ebugatást veszel ki v. hallasz, km.)

6./ A kitől, a mitől, a miből, a honnan stb. (az ârya relativum az ablativusban):
bžexučʼir gü-z-dikʼ qaralüm zaošxo ĉüʼaĉ („a gyapot kikerülő királyságban nagy csala van = az országban, a melyből a gyapot jő", nagy csala van At. 45. l.), — urüs-üm feu-šiǰur gü-z-xaxir ženqunderc (az orosz-ok-nak a méz-só ki-ab-ből vevőjük - gü-zü-xe-ja-x-ir - a cékla az = az, a miből az oroszok a cukrot nyerik, a cékla az At. 47. l.)

7./ Annyit, a mennyit:
peserej čixuxe-m de igi d-ĉe-m xodiz ja-ĉertegèm (a régi embereknek mi most tudjukhoz hasonló mennyiség tudottjuk nem volt = a régi emberek nem tudtak annyit, a mennyit mi most tudunk At. 45. l.). —

66. §. Az ige, mint főnév

(vagyis az igenévi szerkezet). A kabard nyelvben nem lévén mondatkötő", az árya (idő-, ok-, cél-, hasonlító-, föltételező-, megengedő-) mondatkötős mellékmondatok a főnévnek tekintett személyes vagy személytelen ige alakok által a főmondat adverbialis meghatározó részévé lesznek

A. Az eredetileg ne (magyar ni) lativus raggal azonos n képzős infinitivus t meghatározóval vagy anélkül minden hozzá tartozójával s így a személymutatóval együtt állhat:

1. mint a mondat alanya:

archie tijem jetlen-i sajem texon-i zzi qaxe-mi-köre (Zh. 21. k. 234. l. azonban a tiráson átötleni is, a célba találni is egyiktől ki nem kelőre = mikor azonban sem a göströn átugrás, sem a célba találás egyiktől sem lett ki; - zzi qi-ja-xe (egy-jük belül ki)

a zi psatle-m ji ziän-ir gujutegèm (At. 66. azon egy beszének a szólása nehéz nem volna = azt az egy szót mondani nem volna nehéz)

detxene zi lhamiçk'em-i u-de'api-qun-ir bord-c (At. 52. mely egy szegény-

nek is, a' te oda kéz nyujtaniod kötelesség = bármely szegénynek segitened kötelesség).
sji guapeç ar sji dej gï-zerï-k'on-or v. k'on-ïr (gyuhámra férő ő tájam ki magának kelnije = szivemnek kellemes, hogy ő hozzám jő)
uj mïlk'-ïm zerï xofaçek'e zek'at xe-b-ĵaxïnïr musïlmanïm ji borš-ç (At. 55. l. birtokodból ahoz képest alamizsna kivenni hagynod a muszulmánnak kötelessége = a muszulmánnak kötelessége, hogy birtokából ahoz képest alamizsnát kivenni engedje).
2./ Mint mondomány:
mï pxe-hanž-ïr sji dame-m gï-te-p-tlhažin-ïr-t sï-ço-ĝar (At. 59. l. e fa nyaláb-nak vállamra ki föl te dülni hagyni od volt az én le téged kértem = azért hiválak le, hogy e fanyalábot vállamra (ki-föl-tennéd).
E furcsa, s mégis helyes mondatban a pxehanžïr árja logikával a gï-te-p-tlhažïnïr személyes infinitivusnak egyenes kiegészitője (accusativus), de a kabardban a cselekvés szó birtokosa, a személyes infinitivus

pedig annak birtoka és a mondott állít-
mánya a t mult idő mutatóval, sï-čo-
gâr (sï-če-u-gôi-r = az én téged kér-t-ség-
-az, hogy én téged lehiválak) a mondott
alanya.

3. Az infinitivus a transitiv cselekvésszó
birtokosa (árya logikával accusativus):
u-e-t čïχu-m je-šχïn (u je-t = te adó-
ja légy ember-nek enni-je = enni-jé-
nek adó-ja = te adj az embernek enni-je),
u-e-t čïχuχem ja-šχïn (adj az emberek-
nek enni-jük!)
gï-zerï-kön že-a (žï-je-a: ki magának
kelni-jé-nek szóló-ja légy! = mondjad
neki, hogy jöjjön cf. régi: »monda neki
élni-je«).
u-šχe-ne χa'a-m-i (žï-ja-, enni-ed-
nek szóló-juk-on is = mikor azt mondják
is, hogy egyél Zb. 21. k. 201. l.);
sse tχïtl tχïn-ïm sï-ïjç (én levél írás-
nak fogott-ja = levelírással foglalkozom).
iki neχ' šeriago psatler.... adrej sazï-
rim gï-zerï-kïnïr ji-čenç (Ät. 13. sőt
a nagy terjedelmü szó másorba ki an-
nak vitelé-nek tudandó-ja = tudni
fogja azt, hogy a terjedelmesebb szót
miként vigye a következő sorba).
gedû-r jigon χečen çï-neqêm (Zb. 26. k.

47. l. a kandur az ő éléstárába gazolni-nak abban hagyó-ja nem = a kandúr nem szűnik meg az ő éléstárába gazolni, km.)

NB. Minthogy a kabardban copula ige nincs, azért midőn a copula infinitivusára volna szükség, maga mondományszó képviseli azt: ues-ïr xer-e (xerï-je) xuž-ïr ja-če (,a' hó magának ,a' fehér-je tudó-juk, tudott-juk = tudják, hogy a hó fehér = nivem albam esse sciunt).

4./ Az infinitivus, mint ragtalan obliquus: jinte sse sï-tl'eme sji'ar begolïm gaxu-nežïn nexăgem (Zb. 21. k. 225. l. így én meghalva az a mim van a szolgák-nak maradni-nál egyéb nincs = így ha meghalok, nincs más, mint az, hogy vagyonom a szolgaságnak marad, – gaxu nežïn pro gï-ja-xu-nežïn-ïm ki hozzájuk maradni-nál).

pçïtl braqe uj-an nexre pçïtl uj-mï axen-ïr nexïf'ç (At. 57. l. jobbágy a tiéd lenni-nél inkább jobbágy a tiéd nem lenni jobb = hogy sem rossz jobbágyod legyen, jobb ha nincs jobbágyod).

pçïtl-ïr maxo psoum-ikï lležen

ü vï'a-gèm (,a' jobbágy nap egészen is dolgozni megállatlan = a jobbágy egész nap a dolgozásban nem áll meg).

5. Az infinitivus go adverbialis raggal a cél kifejezésére, tehát a latin supinum értelmében:

ĵotližin-go çi-ko-m (hozzá dülni oda külön lefeküd-ni menet, mikor ment, hogy lefeküdjék).

psour-i ja-šžin-go xujt ji-ĉâxeç (At. 71. l. minden is enni-jük-hőz engedély csinált-ja = megengedé, hogy mindenből egyenek)

mi slojir zeri-pi-tžingo ȟarfxer gaçte (At. 11. l. e szótag azzal te irni-hoz a' betük kiszedője légy = szedd ki a betüket, hogy azokkal e szótagot leirhasd)

6. Az infinitivus a ĵu-ĵu (gyüvő-hő, jövő-ig, levőig) körülirássál » addig a meddig, a mig csak « ârya mondatkötő kifejezésére: ĉalexem ga ĉi xužin ĵuĵu jengexer (At. 5. l. a gyerekeknek megtudni-juk levőig olvasói = addig olvasák a gyerekek, a mig azokat megismerik)

7. Az infinitivus a ke (vég, végett stb.) névraggal a cél kifejezésére:

»ua-s-χ̌o« jiri ǰestane ši-bχo-ǰunkeoe (Zb. 12.k. 42.l. »neked én fogadom« mentegeti magát t.i. a ló, hogy ló én számodra leszek = esküszöm, hogy lovad leszek, mentegetőzik a ló).

pü-zü-m-ǰüžünke ua-s-χ̌o sji gan! (Zb. 12. k. 39. l. te tőled én nem venni végett esküszöm növendékem = esküszöm, hogy tőled nem veszem el a játszócsontokat, pü-šü-mü h. tőled én nem).

Hogy az elavult ua-s-χ̌o, uè-s-χ̌o (neked én fogadom) egy egész mondat, a melynek a ke ragos infinitivus a kiegészitője, azt tagadni nem lehet, s így annak »isten, kék ég« értelmet tulajdonítani logikátlan ráfogás.

8./ Az infinitivus mü (üm) obliquus raggal jelenhet:

α./ hasonlitást:

psasle düģür sešχo udüm-mü neǰre neχ̌-guaos (At. 56.l. a beszéd, a dühös, kard ütni-nél inkább fájó = a haragos szó jobban fáj, mint a kardvágás)

β./ célt, szándékot:

ar düǰon-mü gü-če-te-gâç (At. 31.l. ő lopni indula, elindult, hogy lopjon).

9. A ragos vagy ragtalan infinitivus név-

utókkal is állhat:

α./ c̃hake (fejében, ért, miatt, azért hogy)
odde do-ko geguxem deptlin c̃hake (megyünk a játékokra odanézni végett = megyünk, hogy nézzük a játékokat)
bijr gakoac dji quaz̃er ji-xunc̃en c̃hake (az ellenség eljött falunk kifosztására)

β./ xodego (hozzátartólag = hasonlóan, szerént »úgy mint«)
Muse pejjimbarir abi ji-pâc jexim ji-qor zeri-pün-nü xodego (Mózes, a próféta az ő nevelte-je magának fija arra nevelni-je szerént = Mózes prófétát úgy nevelé, mintha saját fiát nevelte volna At. 77.l.)

γ./ ji-pe (ele-je, előtt »mielőtt, előbb, hogy sem«)
psi-c̃eje tleder ji-c̃in-nü jipe...hunefe qi-xu-j-câc (At. 72.l. vizözön csinálásának előtte... parancsot csinála neki = mielőtt vizözönt csinált volna... parancsol ada neki...

δ./ goodije (goodej »húzás = mérték, mennyiség, -nyi«, »csak«)

zepaĉikün xode züdauç-i uj žžem qižede-
küngèm, ago u-qurümün qaolije mü-ĵum
(At. 8. l. értenijükhöz hasonló egy hang is
szádból ki nem jő, úgy morgácsod-nyi
hanem léve = semmi érthető hang
nem jő ki a szádból, hanem csak
annyi, mintha morognál.
ε.) pa-ĵiçe (fő-becs = ért, miatt »azért
hogy«):
zü fiz ji qor jari-m-ĵa huk'im pap'ce
pxoantem ditlhâç (egy asszony a fiá-
nak ölését azokra nem hagyni ért =
egy asszony, hogy a fiát azok által
meg ne ölesse, ládába tevé At. 76. l.).

B. Az igető vagy a személyes ige, mint főnév
ragozva:
1. A go, go-re (gyaránt) széleskörü adver-
bium rag többféle szerepben:
a.) Mint tisztán igehatározó: goza-go ĵu-n
(hozzá vetett-ként lenni), zü tlü blek'-go
ci-tlaĵum (At. 60. l. egy férfi mellette
kelő-ül ott látó-já-n = mikor egy fér-
fit arra felé menni láta), semeqvrab-
ĵu ĵogumke k'o-go s-uçâç (At. 34. a
balfelőli uton kelőben élémbe erék =
a balolsali uton menet v. menve

találkozám vele).

β./ A megelőző cselekvésnél »a mint, miután« kifejezésére: u-šxe-gore q-u-mi-kʼoħaçere? (tevén kikovályogni nem szeretnél-e = a mint v. miután ettél, nem szeretnél-e kisétálni? At. 26.).

. . . . jin ǩu-go, aleiǩ tʼalem ji guranir qi-xo-kʼo-go . . . (At. 78. l. nagy lévén, isten ő felségének a koránja ki hozzá kelve = miután megnőtt s istennek könyve (a korán) neki kinyilatkoztatva lett . . .); psim adakʼe zi ǻxož šist (çist) bilim qadi xua-go (Zb. 12. k. 3. l. a vizen odaát egy ősz nyájőr ült, a mint a barmokat oda ki-hajtá vala).

γ./ A ze-ri (magára, magában, stb.) határozóval »mihelyt, azonnal, a mint« mondatkötő kifejezésére: mot qi-zeri-kʼož-go ode di-kʼoaç (mihelyest ő eljött, mink elmentünk); mibi s-qi-zeri-s-go sji qe-digur mi-b-čenoliz kʼali ǩunt?! (At. 64. l. efféle én ki magában érve = mihelyest én ide megérkezém, bundám ennyire megnyilt volna . . . ha tudniillik ez az ország átkozott nem lett volna).

δ./ A xo-jže-n (ho-osan, neki indul = kezd) ige kiegészitője: psim ji-tħale-go xoj-

žâç (a vizbe fúlni v. halni kezde At. 60. l.)

ε.) A žïân (szólni, mondani) igével a nem célzatos »hogy« kifejezésére szolgál: tχïtlümpet χâdemïžïm gï-χ-a-χ-go žâ'a At. 49. l. -az iratlap ócska rongyból ki-belül vevő-jök-ül szóló-juk = azt mondják, hogy a papirt ócska rongyból nyerik, gï-χe-χïn ki-belül-kapni); uj ħaχem dïjuž g-aú bidâ-go žâ'a (At. 45. l. kutyáidnak farkas ki meg-fogá-juk-ul szóló-juk = azt mondják, hogy ebeid farkast fogának).

ζ.) A tagadó igénél »a helyett hogy« v. »annélkül hogy« jelentésű: sse s-u-mï-ůkï-go uj ader z-ukâr (pro zï-ů-kâr) čïc (sït-čïa) u-mï-ůkre? (Zb. 12. k. 41. l. engem te nem ölve a te atyád az öltet miért nem ölő te? = a helyett, hogy engem ölsz meg, miért nem ölöd meg azt, ki atyád megölé?), çaler gujïu je-mï-ħï-go jegenz (agyerek, bajt nem horda = annélkül, hogy bajlódnék, olvasangya At. 12. l.)

2. A χu (ho, hoz, hez, ig) vagy körülirva χu-χu-ke (gyüvőig, levőig) »addig, a meddig« mondatkötőt fejezi ki: jïz χu-χu (v. χu-χu-ke) šχem (tele jövőig

enni = addig enni, a míg jól lakik); ŝin ǯuχu Abutalibgo jeχüm ji gošüm dež ç-a-pâç ... (At. 78. nagy levőig = addig a míg felnőtt, Abutalibnak magának vérrokonánál nevel-é'k); vir ješï-χu vâ neuž (At. 65. a bo-r-ju-[ox ökör] levünőig szánta után = miután az ökör addig szánta, a míg kifárada

3., A k'e (vég, végett, végén, stb.) terminativus és instrumentalis rag az igetővel vagy a személyes igékkel:

α., az egyidejűségi mondatkötők kifejezésére » a mikor, akkor a mikor, midőn « nemez çï-s-ĉ-k'e qïblemk'e xï-xo-ǯaze (At. 31. námáz ott én csinálóval = mikor v. midőn imádkozom, délnek fordulok tkp. magam hagyom számra, fordulni).

β., a célzatos » arra hogy « kifejezésére: s-ješχa-k'e, jefa-k'e gèm sse (en evésnek ivásnak nem én = nem vagyok arra való, hogy egyem és igyam).

γ., a határvető » a meddig, a míg « kifejezésére: ... ĉalexem ga-tl-a-te ǯu-k'e je ugež (a gyerekek gyuhátul levő-jük levőig olvasd = addig olvasd a míg a gyerekek elméjükbe vésik At. 5. l.)

δ., az okadatoló » mert, mivel, minthogy « kifejezésére is szolgálhat: ago çï-ĉït-k'e (úgy ott állóval = minthogy úgy van),

dji anem gi-çi-fėkâ-kè (minthogy a-nyánktól megmenekülе Zb. 12. k. 28. l.)

E./ a sji gujâç, ij gujâç stb. (véleményem az, véleményed az) kifejezéssel » hogy mintha « mondatkötő helyett: Asemez çaler getegižâ-kè sji gujâç (Zb. 12. k. 47. l. nekem úgy rémlik, mintha Asemez, a gyerek föltámadt volna).

4. A me, mü, ïm, m általános locativus rag az igéhez járulva ezt egy másik ige körülményi kiegészítőjévé teszi s az ârya » mikor, mialatt, ha, hogyha, noha « mondatkötőket pótolja, a miért is a kabard conditionalis és concessivus módok tulajdonképen személymutatós gerundiumok:

uè gak'o-m b-ži-s-ânç (te kikelő-n neked én szolandok = mikor v. hogyha eljösz, megmondom neked)

sse u-s-tlağu-me kodo sü-gufenç (én téged én látó-n = ha látlak, a mikor látlak örvendeni fogok)

sse ar s-çete-me mür ži-s-antïgèm (én azt tudtam-on ezt nem mondottam volna = ha én azt tudtam volna ...)

gak'ož-ïm alïmagïr pçïtlïr-çi (kikelőn a bolond a jobbágy is = ha eljő, akkor a bolond a jobbágy is At. 63. l.)

sse olji hunem se ĉi-ĉi'a-m olji huneś
sâĉ (én honunkban ott-ott állón = mialatt
-otthonn valék, házunk elége).
ji ĉer ži-p-'ango-m-i (annak cimét-
nevét szólandod-on is = még ha nevét
kimondani akarod is).

NB. Minthogy a kabardban valóságos kötige (copula) nincs: azért a föntebbi rag a mondomány szóhoz járul: az-me (az-on-ban = ha az volna), -arĉ'a mü ši-dür mü-daxe-m-i nex'sebepĉ (azonban e szamár nem szép-en is hasznosabb = azonban annak dacára, hogy e szamár nem szép, hasznosabb), mür mü-bzage-t-em ji blajem je-ĉežint (ez nem gaz volt-on = ha ez gaz nem lett volna, rokonát megboszulta volna).

5/ O (hibáson u) o-re a go, gore vésott alakja: sji nü bžejum ji'ar s-'iji-o (go) olji dej ga-z-ja-ǆežâĉ (: növéstársam-kortársam kezét-én fogva tájunkra ki én hagyám szán-ni: t. i. a lovat irányitám = haza tértem); odtlxum že'a (ži-je-'a) šipxur müde ĉi'a-u (ĉi'a-go)-a testvérnek szóló-ja növér itt álló-úl = a testvér azt mond-ja, hogy a nővér itt van), u-mü-llaže-o ĉaĝo-brije uj-'ar o hamal ji'agem (te nem dolgozva

kenyér-szelet-ed lenni-nek útmód-ja állatlan = ha nem dolgozol, lehetetlen, hogy egy darab kenyered legyen).

6. A re superlativus és sociativus rag az igéhez járulva mutatja, hogy az ilyen ragú igére még más személyes ige következik s így az árya » miután, minek utána « mondatkötő vagy a több igét öszekötő és kifejezésére szolgál. A logikátlanság a re raghoz adja sokszor a függelékes -i (is) kötszót s így eléállott a hibás ri rag: b harfïr ĉ-a-ẑume-ri jeŭpĉzer (At. 7. a' b betű eltakaró-juk-ra annak kérdezői = miután a b betűt eltakarják v. eltakarták, kérdez-i-k, az eltakarásra következik a kérdezés, ĉa-xunĉe-ri pro ĉi-ja-ẑumeri)

quaže-r ja-xunĉe-ri abrekẋem z-a-ǰapĉkužâĉ (a' falu kirabló-juk-ra = miután a falut kifosztták, a rablók magukat elrejték)

b-ẑi-ha-m Istambul s-k'on-re Türkum ja pseukem s-q-je-pslïngoĉ (At. 52. l. fő-ösz-há-n Sztámbul-ba én kelendő-re a Törökök életének én kifigyelendője = őszszel Sztámbulba megyek és a törökök életmódját megfigyelendem).

13. A ri mint gerundium copulativum (török ïb, ib) végzet azért hibás, mert összezavarodik a determinativ r (ïr) ragból és a függelékes -i (is, és) kötszóból keletkezett ri-vel, a miből Lopatinsky »és, is« kötszót csinált:
bzagem xolažeri jažem xeĵuthari zexoleç (Zb. 26. k. 22. l. ‚a' gonosznak szolgálás is ‚a' hamuba hugyozás is egy, hm; helyesen: xo-laže-r-i, xeĵuthia-r-i ‚a' szolgálás is ‚a' tetejébe hugyozás is).

C. A személyes igealak névutókkal:
1. A ç-hia (ci-ka, tyi-ka »fej« -ért, fejben, miatt) névutó a »noha, annak dacára hogy« árja mondatkötőket fejezi ki:
bijim ji pehuanïr jape q-ej'a çhia zik' xo-çe-fâ-gèm (Zb. 12. k. 64. l. az ellenfél birkozója előbb kinyulta fejében egyet is hozzá csinálni birtatlan = annak dacára, hogy az ellenfél birkozója előbb ragadá meg, semmit sem birt neki csinálni).
destxum hunem qa-nât çhia arçhia psour-ik' ji-tlaĵuaç (a testvér-nek honn maradt dacára mégis minden is látá-ja = a testvér noha honn

maradt, mégis láta mindent).
2. châ-kě (id. + instrumentalis rag) -a »mert, mivel« okadatoló kifejezésére:
ĉalem ješxüdego xojžâç ... psüm xeré-xe-hâm chalěe (At. 60. l. a gyerek szidásához kezde azért, mert ... a vízbe mene).
detlxur gakoagèm hâĉe xer-i'â-m chake (a testvér nem jöve el vendég magának voltaért = a testvér nem jöve el, mert vendége volt).
3. xodego (hasonlóan) a »mintha« kifejezésére:
xexe-s-xât ffe fi-kožâ-m xodego (belül én vettem ki menétek-hez hasonlóan - úgy vettem ki - hallottam - mintha elmentetek volna).
4. Ne-iuž (neki nyomában) »miután, minek utána« megelőzési mondatkötő helyett: Jetane žlâç jitlesiçe-re jitles točit-re psena neiuž (At. 77. l. azután meghala év száza és év kétszer húsz élte után = azután meghalt, minek utána 140 évet élt, t.i. Mózes); jitles zibžane dekâ neuž Jaqub-i Jusif-i tlâ neiuž ... (id. 76. l. miután néhány év elmúlt és miután Jakob is József is meghalt...)
5. A psou-m (egész-en) adverbium -a

„valahányszor" kifejezésére:
petçebïr sebolet-ï-çe-go ji-tlaju psou-m
At. 67. l. a király uj katonának látója
mindenen = a király valahányszor új
katonát látott...). Ez tulajdonképp a
relativumos kifejezésekhez tartozik.

Midőn az okadatoló ârya módon
kötigével (copula) történik, a kabardban
a melléknévi mondomány ragozódik
s kapja az okadatoló névutót:
uè u-zerï-sïmage-m çïake uj dej
s-qakonç (te magadnak betegnek érte
hozzád jövendek = minthogy beteg vagy,
hozzád jövök); sse uj dej s-qakoagem
sji ader zer-i sïmagem çïake (hozzád
nem jövék, mert az atyám beteg).

67. §. A gerundium participium helyett.

Ha az ârya relativumos mondat helyett álló participialis szerkezet a mondatot nehézkessé tenné, akkor a kabard nyelv a gerundiumos szerkezetet használja:
zï pïzabem zï gest zago ji'at, maxo gas

zi dîçe gedîke gi-xu-j- kec'-go (At. 60. l. egy özvegyasszonynak egyetlen egy tyukja volt, naponként egy arany tojást ki neki toj-va.... a mely naponként egy arany tojást tojék neki)
zzi pçi bej'gor çi'at, bilimo milko j-âm (ji'âm) ji bžiĵê ji-mi-čež-o, bekol huneĵo toč ji'ao; (Zb. 21. k. 225. l. egy bizonyos gazdag fejedelem volt, baromul, birtokul neki volt-jának számát nem tudva, jobbágy családúl húsz neki léve = egy bizonyos gazdag fejedelem volt, a ki a neki volt barmának és birtokának számát nem tudja vala, és a kinek húsz jobbágy családja volt...)
.... žijim dekojri žipsliŝ-ou tesrepet, zzi žišxo gežâc, žij-ir zetrilud-režǐ-p-'ano-šir gejaf-o (ib: 226. a fára fölmászó-ra maga körül pillant-va a tetőn ülést folytatva, egy nagy szél kiindula, a fát széttörve - szólandod-ül - és a lovat ki hagyva forogni = ... Miután a fára fölmásza és ott maga körül nézve ülne, egy nagy szél támadot, a mely, azt mondanád - a fát összetöri és a lovat megtáncoltatja.) -

68. §. Az idézés.

Minthogy a kabardban » hogy « mondatkötő nincs s a mondást, állítást, gondolást, kérést jelentő igék után álló mellékmondatot nem mindig lehet go ragos igealakkal pótolni: azért az olyan mellékmondatok helyett a kabar nyelv egyenes mondatot használ szószerénti idézés alakjában.
Az ilyen idéző mondatot záró ige: že-ʔa (pro ži-je-ʔa (szól-ja = mondja), ž-aʔa (ži-ja-ʔa szól-já-k = mondják), ž-i-ʔâç (szól-á, mondá), ž-a-ʔâç (szólák, mondák), ž-ri-ʔa (....m valakinek mond-ja), ž-ra-ʔa (....m, valakiknek mondják), ž-i-ʔa-ri (mondó-já-ra, miután mondá), ž-a-ʔa-ri (mondójukra, mond-vá-k) stb.
tȟakumekʼalixer...: bažexem ja-tlauaxeç: » tȟarïojïu fï qï-dxo-xu, bjaxer-i qï-de-v-jʼe-bji « žaʔari (At. 58. l. a nyulak a rókáknak esengének: » Szövetségestárs ti nekünk legyetek és a sasokat hadd támadjuk meg « szólvák = a nyulak a rókákat kérék, hogy nekik szövetségestársaik legyenek és a sasokat támadják meg).
» mïbï nexʼre sï-tlakʼeçere « žiʔeri ažalim jegâç (At. 59. l. » Ennél inkább holtnak szeretnék lenni « szólá és a halált hívá.

69.§. A szórend.

1. A mondat alanya minden hozzátartozójával együtt a mondományt megelőzi s ez rendesen a mondatot zárja: zzi pçi bej gor çi'at (egy bizonyos gazdag fejedelem volt) . . . bin, ji fix zago miχi zzi j-'ateqèm (családtag – egyetlen neje nem gyü – egy neki nem volt = nején kívül senkije sem volt Zb. 21. k. 225. l.)
mi de d-tlaju dunej psour, uafer-i, çitler-i, mibixem çiçiago χuyé detχené zir-i (alany) thä-m maχujχim ja-zeχokum q-ji-pçâç (mondomány: ez, a' mi látjuk egész világ, a' felső burok is, az alsó talaj is, az ezekhez oda tartozva levő mely egy is isten-nek nap hatjá-nak köz-é-n ki-es-ni hagyá-ja = ez az egész világ, a melyet mi látunk, az ég is, a föld is, az ezekhez tartozó holmi is istennek hat nap alatt megejtettje, megteremtettje At. 70. l.)
2. A mondat valamely részének kiemelése a mondomány mutató ç által történik s az ilyen rész a mondat elejére jő: mibi dež-ir-ç jipe-diole çiχu-tlir gaj-jeke jikutâ çiχuar („ez az", a hol a legelő

embervér keservvel kiontott gyüve = itt ömlött gyászosan a legelső embervér At. 71. l.)

3. Az átalános turáni logika szerént a birtokos mindig a birtok előtt áll:
Jaqub ji ȟar kostgo ejec (At. 27. l. Jákob ebe nagyon rossz), Hämji čer Adem-t (id. 70. l. a férfi neve Ádám volt), ade-m-re ane-m-re quyt' ja-ˀât (az atyá-nak is az anyának is két fijuk volt vala id. 71. l.)

4. De az ige birtokosa (árya logikával a nominativus) a birtoknak tekintett tárgyas ige után is állhat:
p-tlaǰur-gè? ži'âc quçȟa-m ji gukè, gabardejir ǐeri čînasle thâǰor jipe gij xexe-s-xât.... (id. 64. l. »nem látod-e« szólá-ja a hegyi ember-nek magában, kabardia istentelen ország voltát előbb is kivettem volt = »lám!« mondá magában a havasi - már előbb is hallottam volt, hogy Kabardia átkozott egy ország).

5. A gerundiumos, vagy a meghatározói mondatrész igen gyakran a mondat végére esik úgy, mint a tanulatlan magyar ember beszédében:
.... ustazîm jipe psatler qï-žěa, slopxer çȟaxo çȟaxo ji-čgo-re, čalem gupsexugo abîxem gustrijâte-go-re (At. 3. l.

.a tanítónak ,az' első besze kiszóló-ja =
.a tanító ,az első" szót kimond-ja ,-a szó-
tagokat külön - külön csinálva ,és
.a gyermeknek gondoson azoknak
szivtül tevését hagy-va = és .a gyermek-
kel azokat alaposon megértetve.). —

V/ Kabard szövegmutat-
ványok.

Minthogy az irodalom nélküli népek szellemi életének tükrét a közmondások, talányok, népdalok és népmesék képezik: azért a Tifliszben megjelenő "Kaukázusi néprajzi és nyelvészeti anyagok gyűjteményének (: Zbornik.....) 26.-ik kötetéből itt közlök 200 adlighe közmondást. A közmondások ugyanis nemcsak a népnek gondolatvilágát mutatják, hanem a nyelvnek eredeti szerkezetét is.

Adïǰe psatlež zïbžane.

(Néhány adighe közmondás.)

1. Ži najïf̌ zï-mï-ĉem ji tĥa ji-ĉegem (Ho. 2. maga jobbjá-t nem ismerőnek istene nem ismert-je = a ki magánál jobbat nem ismer, az istenét sem ismeri).
2. Qezjèzež tĥam geĉtež (5. A megtérő isten elfogadott-ja : Ki tér, üdvözül.)
3. Tĥam juse zo-zï-ĉïr g'alurę (6. istennek társ hozzá csináló gyaur = a ki azt hiszi, hogy istennek társa van, az nem igaz hitű).
4. Ĉï-tleniigo-šx meziïtĥa ji žajoc (10. A fölot ódalát megevő az erdei isten gyülölt-je = Azt, a ki a fölbirtok határát megsérti, az erdei nemtő gyülöli).
5. Uj-pĉ q-u-jtim ji ze u-j-mï-ptl (15. fejedelmed neked adottjának fogára te ne pillants = A fejedelem adta lónak fogát ne nézd).
6. Pĉï zï-ĉï-pe-tlagum tĥa j'ouc (17. fejedelmet először tekintőnek az istennek látszik = A ki először lát fejedelmet, ez annak istennek tünik föl.

7. Uorq ji-ĉâ ji-ôteẑgèm (18. úr csináltjának nem mondogatója = Az úr tettével nem kérkedik).

8. Uorgüm ji zip'q kŏdirgèm (20. urnak íze nem vesz el = Az úri származás meglátszik).

9. Uorq p'atle je-p'ĉiẑgèm (21. úr határidőnek el nem facsarója = Az úr adott szavát nem tagadja el.)

10. Hâĉeç zi-mi'ar uorqk'e ja-tlüteqem (24. vendégszere nem levőt urnak nem teszik = Azt, akinek nincs vendégszobája, urnak nem számítják).

11. Uorgür p'ŝankĭm xe-b-ŝa ĉĭsl'am-i ŝoĉenogèm (25. az úr seprедékbe ha ültetjed is, nem fog eltévedni = Az urat megismerik, még ha a szemétdombon ül is).

12. Uorgilkem p'ĉilk'e ji nüqoç (28. úraskodás-nak facsarás-hazugság a fele).

13. P'ĉitlir gukŏdijuafêç jik'i ĉik'ijuafêç (129. a jobbágy szívét hamar veszti, de hamar is dölyfös = A paraszt hamar elcsügged, de hamar is büszke lesz).

14. P'ĉitlir xe-b-jek'esme uanequr u-fêẑte (31. ha a jobbágyat magad mellé a lóra ülteted, a nyeregközepét veszi el tőled = Ereszd be a tolod a házadba s kiver téged abból).

15. Tlxogoslüm zi-v ĉiratüm r vit'c ẑiac.

(37. a nemzetesfi dolgosának egy ökröt adó-
jukon »két ökröt!« szólja = ha a paraszt-
nak egy ökröt adnak, kettőt kér).

16. 'Dner ge-p-hĭme zi-zu tĭur p̂cĭtl̂c
(39. az asztalt kihoztodon a gyötrő"dő"
jobbágy = Az, a ki a terített asztalnál fe-
szélyezve érzi magát, paraszt).

17. Adĭγer jezešme me-úpser-i, urĭsĭr
jezešme ma-txe (41. Adĭghe, ha unatkozik,
faragcsál, az orosz pedig unalmában
jegyez v. ír.)

18. Nećojr tlĕme Adĭγer jĭrgem (45. ha a
Nogaj-tatár felsül, az Adĭghe nem köny-
nyez, nem sír)

19. Adĭγem jĭmĭγor Nećojm ĉalĕoke jeutleu
(46. Adĭghének nyomorultja esenġ a ta-
tárnál gubáért = Csak nyomorult adighe
kér gubát tatártól).

20. Cĭxum ji zekĭuaṗer ji kodĭzĭṗeĉ (49.
embernek járkáló helye vesztének helye =
a ki miben jár, abban vesz el).

21. Ĵĭzĭr ṫošxe ĉašxeĉ, tlĭr zešxejo zaqoĉ
(51. A nő kétszer háromszor szokott enni, de
a férfi csak egyszer).

22. Pĉaĉe-ĵumĭm teiŭkjom ji ĉaseĉ (53. vas-
tag leánynak kedves a ráfekűvés = a pozso-
gás lány szereti, ha rajta mulatnak).

23. Ĵĭzĭm ji ĉhec (ĉhac) zolĭnesĭm ji 'agĭl

blekirgèm (55. A nőnek haja adolig értén esze tul nem kel = adolig ér a nőnek az esze a meddig a haja.)
24. Ži-ft-težu fižir kabem ma-ko (56. alfele viszkető nő a ka'abába megy = a férjhez menni kivánó nő Mekkába zarándokol).
25. Ĉasc zi-mi-ar tlike ja-tlitegèm (57. a kinek szeretője nincs, nem tartják férfinak).
26. Huner zižehuner-i, blajer zi ĵeblajer-ž fižĉ (61. a házat laktató is a felebarátságot létrehozó is nő = a nő az, a ki a házat föntartja s a barátságot létesíti)
27. Bžitlžužer ji ĝanaké ji ki haĵ žodiz ji delaĵeĉ (62. a nőnek születettnek inge hosszához hasonló bolondsága = a milyen hosszu a nőinge, éppen olyan nagy az esztelensége).
28. Paĉe ĵalijo gegužetl? (65. A bajusz elégetésben van-e tréfa?)
29. Nem ĉetir nem žodeĉ (67. a szem alatt levő a szemhez hasonló)
30. Nem pser ji fižožuĉ (68. a szemnek a lélek gyülölő társa = a mi szemnek nem kedves, az a léleknek sem)
31. Am jitl nežvi um jitl (69. A kézben levőnél inkább a szájban levő)
32. Ĉham žer ji tlikoĉ (72. a fejnek a száj a követe)
33. Mene (manse) mi-pisefim gudic ji

chausi jóc (79. a baszni nem bíró fasznak a pinaszőr a kifogása, - azt okozza).

34. gure gure tlajo zepu-jó'ac (80. szív és szívnek egymáshoz megvan az ösvénye)

35. U zi-žajom uj cha fejumc (81. a kinck le gyülöltje vagy, annak fejed fölötte vastag)

36. Nebze zepekér gu pe-mi-kižc (82. az ös zvenött szemölölök a szívből ki nem megy).

37. gegum u-pe-mi-gužmc fti zeri-uj-ar u-gičekgem (84. ha az ütőnek - csendo - vissza nem ütsz, farral bírónak nem látszol).

38. Char psoumc pi'a cičergem (85. ha fej egész, akkor a föveg nem hiányzik).

39. Nibem ji-mi-tlme tlagot žekgem (86. ha a gyomorban nincs semmi, a láb nem megy).

40. Gum ji-mi-tlajur nem ji-tlajurgem (91. a szív nem látolja a szemnek sem látolja = a mit a szív nem lát, azt a szem sem látja).

41. Chac biribir zer-bin ja uasec (97. A bodros haj a családtagok értéke = a szép fürtös hajú leány a családjának kincse)

42. Ženu bjinem re jiz-je kižinre (104. a helységet elhagyni s a feleséget elküldeni egy)

43. Ujanc qobem m-i zi-rej-mi-ja hud

(108. ha anyádat támadod is meg, magad ártala leütni ne hagyd)

44. I-ane jepsl-i ji pȷ̂u qaše (115. anyját nézd és vedd el a leányát)

45. Ane-nepesir uesim ȷodeç (121. a mostoha anya hóhoz hasonló, - hideg)

46. Ĭlĕf'im qof'xuatlẋurgem (122. Derék férfinak derék fiat nem szülnek)

47. qof'im-i gobzagem-i ade-cejn u-axo-mi-tlĭẋo (125. se derék fiunak, se gaz fiunak atyai örökséget számára ne keress)

48. ki-k'ĭĉo u-mi-ĵaŝme bẑeju ĉiẋu kẽ qi-pẋo-ĵa šiẑgem (126. galykorában ha nem hajlitod, mikor karó lesz, neked hajlitható nem lesz).

49. Nisem xepi-xo uj pȷ̂um je-iĉi (127. a menynek kinevőleg oktasd leányod = úgy oktasd a leányod, hogy a meny hallja meg)

50. Sabiyr mi-ĵme (ĵi-me) bẑ raĵafegem (131. ha a gyermek nem sír, nem szoptatják meg tkp. a csecset szivni nem hagyják).

51. Ĉale ĵakuj k'edlikož (132. küldj gyereket és eredj utána!).

52. Ẑim ji ĥadlaĵe ẑim ji nisašeç (135. Egyiknek temetése a másiknak menyegzője)

53. qošim xo ložer-i jažem xe-ĵeulŧar-i

zepodec (141. a rokonnak dolgozni és a hamuba hugyozni egymáshoz hasonló)
54. Bilim uodir u-fižme uj'upe daje zeĵec: čixu uodir u-fižme goftrejiž' (142. ha a hitvány barmot táplálgatod ajkad zsíroszá lesz: de ha hitvány ember táplálsz, farba rúg).
55. Fizabem ji bin je-fiž', llĵuabem ji bin xop'ižirgem (144. az özvegyasszony gyermeket fölneveli, de az özvegyember gyermekét fölnevelni nem képes).
56. Zedešxe af'c jikǐ bereketc (145. az együtt étkezés ízletes és áldás)
57. Žejuncjut ja žem šikě zepodegem (150. két szomszéd tehén fejése egymáshoz nem hasonló = a hány ház, annyi szokás).
58. uorq xabze mi-čem p'-čenem ji nigor gejanc (153. ha az úr a szokást nem tudja, annak, a mit te teszel, felét elhagyja, nem fordítja hasznára).
59. xejin ji llir xamem jecež' (160. az igaz vérét idegen bosszulja meg).
60. Ilexum f'e-p-xin llexum xodo u-je-llajiž' (162. a kiről a békot te leveszed, az tégednéz békónak).
61. Zera-bzir sji'a-chalǩe girabze sji'a gem (165. nekem van, a mivel szabnak, de

nincs a miből szabjanak)
62. Mijom ji k'apser bejm jepèlaže (169. a szegénynek a kötelét a gazdag nyüvi el.
63. Zejodilir zedofer-i zefejujt'ir zedsk'o (172. két egyenlő rangú együtt táncol, két hasonló szinű - ló - együtt jár - befogva...)
64. Ĉliaž ji nibžeju ji junge-mažec (179. minotenkinek a barátja tükre és fésüje)
65. Bžèjež bijiž jurgèm (187. a régi barát régi ellenséggé nem válik)
66. goš'je jie nèjre nibžejuf' (188. Irigy rokonnál jobb a jóbarát).
67. Zeof're oleofre ĉiagèm (195. Lóverekedés és jó per nem szokott lenni)
68. Mive-jurekè go-'om goj helkè je-'ož (197. a téged gömbölyű kővel ütőt üsd te sajtdarabbal).
69. Bjibir zeiĉegem, ĉiχujtir zeiĉe (199. két hegy nem találkozik, de két ember igen.
70. P-xo-mide pišejum nüjo u-j-ĉ (202. a hozzád nem való társaság szerencsétlenné tesz téged.)
71. Ĥaĉer šχeme bžem jeupsl (205. a vendég éve az ajtót nézi)
72. ĉiχum ja-χe-mèliamre ga-mi-ilχum-re zejodeç (209. az emberek közé nem menő és a meg nem születtett is egymáshoz

hasonló).
73. Psasler b-jělumme (ja-u-vi'ame) vvi xodec, b-jětíme ce xodec (216. a szó, ha fölállítod, bikához hasonló, ha leülteted, tetűhöz hasonló, - a szó jelentése attól függ, hogyan veszszük azt).
74. xi-guj p-čir bžeclřa'um tesc (218. a kit integetsz az ajtó küszöbén ül).
75. Ta žě xe-u-mü-čo, ja gu xetl xeri-čere! (222. szájukkal össze nem találkozva a szívükben levőt tudhatni-e? a nyilatkozásból tudhatni meg azt, a mi a szívben van).
76. Daucifir citlc, dauc bzaget me-u (225. a jó hang fekszik, a rosz hang megy szalad)
77. uj'a ji-mü-tl müčafem guacer c-u-müjeguj (229. kezében nem levő nácskóbőrrel a fejedelemnőt ne biztasd = a meg nem lőtt medve bőrét ne add el).
78. u-mü-tla'o u-xeten p'-čenogem (232. téged nem kérve te neki adandót nem fogod tudni = ha nem kér tőled, nem tudhatod, hogy kinek adj = néma gyerek szavát az anyja sem érti).
79. u-p'c'a-le ji bilim kadirgem (233. a sokszor kérdezőnek barma nem vesz el)
80. fji hune xi cijas-i xasckо (235. otthon tanácskozzatok s úgy menjetek a tanácsba)

81. qo-gem jidej kǒ qo-u-ʾǹom-ik (237. a teged hívóhoz menj, mégha teged megverni akarna is).
82. u-zepapekir q-o-papekiž (238. az, a ki előtt te pöffeszkedel, az előtted is pöffeszkedik).
83. Bzage p'-ċes fi'u-ċü-mü-guj (255. gonoszat cselekedvén, abból jót ne várj).
84. Legum pago goik (258. a tréfából orotlanság szokott kijönni)
85. uj jome uj jomüleliė, u-jė ĵuageme kėp-tli-mü-kėž (260. korcsolban – mikor jó dolgod van, kenyered elveszi, de ha hívod – segítségre – utánad nem jár)
86. vagežitle šinergėm (262. az öreg bakkancsos láb nem ijed meg, a sokat tapasztalt...)
87. qarabjer jikė ċocteš (266. a félénk a maga farkától is megijed)
88. ʾlijer ʾalie-mü-goṡc (268. a férfiasság megosztatlan rész, azaz: kiki kaphat belőle).
89. Cham ʾagil ji-mü-t-me llagom ji mü ĵuajeċ (275. ha a fejben ész nincs, a lábnak a baja).
90. ʾagilir qalengėm, žabzer u-bzengėm (276. az ész nem rabszolga, a stokás törvény tégedet nem nyal, neked nem hízeleg).
91. gedilken cü xex (283. a tojásból szőrt vesz ki = nagyon gyanakvó).
92. Ilapekė xefė-b-zer žapekė qe-p-ċtežs

u-χ̂ (286. lábhegygyel a mit ki-fel-löksz, foghegygyel összeszedőül leszel = Megtörténhetik, hogy a mit lábaddal ellöksz, azután fogaddal kell, hogy fölszedd.)

93. ži chʼa ži-fe-mü-daχe čʼa-gèm (288. maga fejét nem szépellő nincs = Mindenkinek a maga feje tetszik legjobban).

94. u-zdegelener pʼ-četeme ú-pče-tagir b-pětitlint (289. ha tudtad volna, hogy hová esel, nemez darabot terítettél volna oda).

95. gum χetlir žem gejʼo (292. a szívben levő, a száj kimondja)

96. Psaphe kod čʼagèm (294. a jót vagy szépet túlozni nem lehet).

97. ʼoχu d-u-j-mü-àpeme, pogu u-dri-mü-kuapeme jiki u-mü-hub, jiki u-č-mü-tχʼ (304. ügyed vele nem voltán, útra vele keltedlen, ne is ócsárold, ne is dicsérd = azt, a kivel dolgod nem volt, s a kivel nem utaztál, se ne ócsárold, se ne dicsérd.

de-ʼa-n = oda vlmije áll, van).

98. Pʼčʼupsüm ji čipge zago ham fejʼ-χ (305. a fébe faragónak – a haragnak egyetlen igazát kutya eszi föl)

99. pʼčir udane-χuʼže dâč (307. a haragság hosszú fonallal van tűzve).

100. ja-xe-der me-dexu, ja-xe-pxör å hâ-f'ex (315. a belőlük tartó reá gyű, a beléjük kapó jó részű = a jól választó feltalálja, az első vevő pedig nyertes).
101. pxe degeź psüm ji-ĥ-re? melixu-ĥe kodre? (317. öreg(száraz) fa lusko, a vizbe belemegy-e, elmerül-e, a juhász-kutya elvesz-e?)
102. Pzagem u-ücêrne uj pa'a jet-i blek' (322. ha gonoszszal esetleg találkozol, fövegest add oda és eredj tovább).
103. uj-à psour sji:an nèxri u-z-çü guĵür sji z-çecet (323. tiéd levő minden enyém lenni-nél te reá váró enyém lenni szerelem = mindennél, a mivel birsz, hogy az enyém legyen, inkább szeretném, hogy az enyém legyen az, a mit vársz).
104. jü-mü-'a-f' çügujüm ji vif'it' f'ok'od (324. az övé nem levő jóra vágyónak két jó bikája elvesz = annak a ki nem birt javak után vágyik, meglevő vagyona is elvesz).
105. u-guzaveme t'o u-jatheneç (326. ha megijedsz-szived megzavarodik-kétszer fogsz hulani)
106. uj'oxu zixe-mü-llüm uj belaje xe-mü-u (332. a mihez ügyed - közöd - nincs, vál-lad ne üsd bele = ne ártsd magad abba, a mi téged nem érdekel)

107. pçitl' xodo laž-i pçi xodo šxež (336. jobbágyhoz hasonlóan dolgozzál s fejedelemként egyél)

108. ǰuč sarej zi'ar ǰuč maste çoçe (346. a kinek vaskerítése van, annál hiányzik a vastű).

109. u-z xojm u-xxome-j qi-pitlç (352. a neked kellővel a neked nem kellő összefügg= nincs rózsa tüske nélkül).

110. nerǝ-mi-tlaǰu s-atû ja-çqem (355. látatlan vásárt nem csinálnak).

111. ǰik'ǰom u-ne-mi-so ujke d-u-mi-ȟej (359. ha nem értél az átkelőhöz, ne gyűrközzél föl)

112. ǰogum ji kiliaǰr-i ji-bǰunžajri zexodeç (360. az út hosszúsága is görbesége is egymáshoz hasonló= a görbe út a hosszabb).

113. ǰogu zi-mi-çe paše uj'ame ȟavejm uxeše (363. ha az utat nem tudó vezetőd van, kutya szarba visz téged = a ki bogár után indul, szarba keveredik).

114. paš'er pašef'me dager dagef'ç (366. ha az elő jó, az utó is jó = ha jó a kezdet, jó a végezet is).

115. u-çateme, çale xodo çit, u-dademe, dade xodo çit (368. ha gyerek vagy, légy olyan, mint a gyerek, ha öreg vagy, légy

olyan, mint az öreg).

116. žim citxuj ĉer gacte (371. az öreget dicsérd, de vedd a fiatalt)

117. gur uferckme ĉalem ji jažec (372. ha a szekér felfordul, a gyerek hibája).

118. joguž̌re fixiž̌re u-mi-byine! (374. régi utat, régi feleséget ne hagyj el).

119. chaž je žim xode ji-ĉidežinc (381. mindent a magához hasonlóból foltoznak meg = minden zsák megtalálja a maga foltját)

120. žile-laže lažc xurgim (390. a nép baja nem baj = a közös nyomorúság nem oly terhes)

121. nasip zi-mi-ar maxĉem tem-i har je uzage v. je-zagenc (395. a szerencsétlen ha a tevén ül is, a kutya megmarja).

122. ji gur mi-kodo ji hunajo k'olâc (398. reménye nem veszett el, csak családja pusztult el).

123. adiye-mijo šiyurc piastere (400. a szegény adighe sóval és kásával kínál meg)

124. jefe, u-mi-olafe (405. igyál, de ne idd le magad)

125.) ujom unem ĉitlir giĉojxu, fadem gum xetlir gixexu (411. a füst a szemben levőt hajtja ki, az ital a szívben levőt hajtja ki).

126. jix ji-fike zi-mi-ĉem ji-ĉju ji-refj (414. egy teli poharat meginni nem tudó

abból kilencet iszik meg)
127. šiǰu zišχir psi joféž (419. a sót evő vizet iszik = kiki viseli tettének következményeit).
128. ĉeǰutker ja ǰuĉi ži k'ek'e 'azeĉ (424. a maga alá hugyozó a megszárításban mester
129. psim jiker ji-ft jeupχo (435. a vizbe merülő farához kapaszkodik)
130. jeminem gelâr nibeizim je-kež (441. a kolerából meggyógyulót-megmaradót- a gyomorvész viszi el)
131. ĝam ja-ki ga kažirgèm (454. a kit a temetőbe visznek, nem hozzák vissza).
132. Ryim geolikeke je-uo (458. a hegyet tojással üti)
133. u-zi-kino psim mive gizeĉo uo-tlaǰu (463. a vizből, a mely téged elvisz, a követ kilátszónak látod).
134. Mafem quacek'e ze'o (469. a tüzhöz gabgacskával ver = olajjal oltja a tüzet)
135. Mafe zoleĉi-mi-'am iǰo ĉivugèm (474 a hol nincs tüz, füst nem csap ki)
136. psim zesl mivit'-re pet zent'en (475. még a vizben lévő két kő is egymásút üti)
137. zi ǰam poiap'-ĉ magu jit'ke jirigre? (478. a széna, a melyet egy évre használnak, talán elég két évre?)

138. ĵamaxom u-mü-ĵojr ĉimaxom b-ĵo-
tižirgèm (480. a mit nyáron nem gyüjtesz,
azt télen nem kapod meg)
139. žim teso psüm ĵeupig' (486. a szélen
ülve sturkálja a vizet = lehetetlenséget állít).
140. ošx' bleǩâm ĉaǩo ǩetle-u-mü ȟažež
(490. elmúlt eső után gubát ne hordj!)
141. xarzüne u-guxetlm-i uj-ft ĵonšeg'
detližgèm (498. mit használ a nagyszerű
teso, ha a seggeden nincs gatya)
142. zi vage zevüm psatle ji tȟakume
ji ȟegèm (499. a kinek szűk a bakkan-
csa, annak fülébe a szó nem hat)
143. ĵanzegure-pet ggu je-ĵoferek' (504.
még a hangyaboly is felforditja a szeke-
ret)
144. nedîĉȟar u-mü-ťato ji tlir p'-ĉeno-
gèm (507. a zsák száját ki nem oldva
nem fogod tudni mi van benne)
145. folǩ'neĉ' tlit' ĵa šineĉ (512. egy üres
fegyver két férfit is megijeszt)
146. uj tepen ĵepsl-i uj tle u-godi (519.
nézd a takaród s nyújtsd a lábad =
addig nyújtózkodjál, míg a takaród
ér)
147. ȟajuan-petre ji ĉȟa je-b-ĵožejume
goft-rej (520. még az állat is, ha bosszantod,
megrug).

148. guǯojĺ zi-mi-tlaǯua ššim ǯoguane χo šek̊qem (523. a nehézséget nem látott, nem tapasztalt ló tarlós utat nem bír ki)

149. ššir šiǯuke ja-ǯapče, fizir p̕čike zerače (524. a lovat sóval csalják meg, az asszonyt pedig harangsággal csábítják el.)

150. šši k̊agom u-tesme šši k̕epsou u-χojĺ (525. ha kuszafarkú lóra ülsz, egész farkú lóhoz visz)

151. hatė χoare zeku-ǯuane si-b-ǯašesâme se-b-ǯapsiχiž (528. ha odvasfogú paripára ültettél engem, szállíts is le róla)

152. p̕čejwalem u-tesme ji-c̕gi-pχo-χu (529. ha fehér lóra ülsz, szőre reád hull)

153. šim ji-tlago ji bijc̑ (530. a lónak lába a maga ellensége)

154. šidim ji hatle ji-guχulėč čipem ji kirgėm (532. a szamár helyéből nem megy el a míg szokásos terhe nem teljes).

155. vvi zi-mi-ʾam ške čejc̑e (537. a kinek ökre nincs, borjut fog be)

156. hunevim uo-ǯome mezivim ji bže me-χej (541. ha a házi ökröt ütöd, a mezeinek szarva megmozdul).

157. šše mače gi-z-ček̕ žemir bitmejc̑ (542. a tehén, a melyből kevés tej jő ki, bőgős)

158. žemür biziptlme ǰašifêç (543. ha a tehén négy csecsű, könnyen fejéti magát)
159. žemüm u-ĉitxüme pegunim gouče (544. ha a tehenet dicséred a vederbe szarik)
160. žem-tlago ške ji-hukürgem (546. a tehén-láb a borjut nem öli meg)
161. venvejm bilke xenam xodeç (547. a macha ganéhoz galyacskával hozzáütött hoz hasonló)
162. voi x̂unor ške-ki̇ĉo u-ĉo (549. a leendő ökröt borjú korában megismered)
163. ške âfir žemil ja še jofe (551. a hizelgő borju két tehén tejét szopja, iszsza).
164. meliçem zimel ĉiçeme mel ĉenigoç (552. ha száz bikából egy hiányzik, csak 50-nek veszik)
165. gedûr zijoke tlixuzç (557. a kandur az egérrel szemben vitéz)
166. gedû ji gam xečen ĉinegèm (558. a kandur a kamarajába szarni nem szűnik meg, a hanyag gazdánál)
167. gedû zdeĉi-müam zijo ĉogegu (559. a hol macska nincs, az egerek játszanak)
168. gedûr zitlamiias lim ĉtiake »meĉou« že'a (561. a kandur az él nem érthető hurot »szagos« azt mondja).
169. ȟam qupĉh'aka uo-j'ome piĉougèm

(563. ha az ebet csonttal ütöd, nem visít).

170. u-ĵoaĉeme maf'ebzij zole-p-slsjûmkè u-mï-kò ĥabanemag zolïzeĵe-p-ĵümkè kò (564. ha eltévedsz, ne arra menj, a merre tüzvilágot látsz, hanem arra, a merre kutyaugatást hallasz).

171. ĵamïĥèm ǹeĵri ĥunelïèr ǹèĵ tleĉc (567. az idegen kutyánál a házi eb erősebb.)

172. zïm ji mï-uase ĥam ji-ŝĵïrgèm (568. azt a minek értéke nincs a kutya nem eszi meg)

173. uesïr ĵuž-dïdeç, ĥar ma-kòri tejuthä (569. a hó nagyon fehér, de a kutya megy éscreá hugyoz).

174. ĵïĉe kòdïrgèm, kud (gud) ĥa je-zager-gèm (570. a jó tett nem vész el, a pinát az eb nem harapja meg).

175. ĥam ba-ce ji-ŝĵme gejĉïž (571. ha a kutya sok szőrt eszik kiszarja)

176. ǹasip zi'am ji ĥa huz je-ĵu (574. a kinek szerencséje van, annak az ebe füvet legel.)

177. ĥar zole-mï-ĥâ golagem tlï-dez ĵoĉ (576. a gödör, a hol a kutya nem járt, tele husssal, azt hiszi).

178. ĥam ji kè u-teuveme (u-te-u-vi'a-me) gozage (577. ha a kutya farkára állsz, megmar s megharap légesl).

179. ȟavejm u-tlïẋüm tlap̊e me-x̊u (578. ha az ebszart keresed, drága lesz)

180. ȟavejm u-j-mï:abme ƀame ,çonu-ġëm (580. ha nem nyúlsz a kutyaszarhoz, nem lesz bűz).

181. ȟavejr u-bïdme u-bïdlïpe! (581. ha ebszart vettél a kezedbe, csak tartsd végig).

182. gẋom ji gubž̈ ȟam tretlȟa (584. a disznó haragját az ebbel érezteti = reá rakja)

183. čïẋu zole-çï-mï:am gẋor uaçȟam dolk̊oj (585. a hol ember nincs, a disznó a dombra megy)

184. gẋo xo-mï-š̊x ȟa pïj̊eȟegem (586. a disznó ahoz, a mit nem tud megenni, kutyát nem ereszt).

185. gẋonïž̈ uerbane de tlẋoç (587. a vén koca rossz időben szokott malaczozni)

186. ȟak̊er-i gẋok̊er-i zerejpẋ (589. az ebfarkát és a disznófarkát köti egymáshoz = lehetetlent egyesít)

187. tȟa kume k̊ïȟër ziçï-mï-tlẋo kuandem lïj̊e je-u-mï-z (595. a nyúl nem születetett bokorba tüzet ne dobj!)

188. dëj̊užïr zezagâr ji:aȟaç (597. az a mit a farkas megharapott, az ő része).

189. mïçem u-çï-mï-ȟëme ġï-p-çïȟëno-ġëm (598. ha a mackóhoz nem mégy, az

nem megy hozzád).

190. ǰuse bzage p-čiǰo mïçem u-j-mï-ben (602. ha gaz társ van veled, a medvével ne birkózz = ne ragadj belé)

•191. žiǰom gedum uex̌tleç çi-mïʾa kʾe meguǰe (605. az egér azt hiszi, hogy a macskánál erősebb nincs)

192. bler zeʾor kʾapsem, çoçte (607. a kit a kigyó megmar, a kötéltől is fél)

193. gedïm zerahukʾïno sor geuïtle-px̌eç (609. a tyuknak kell a kést a szeméréből kiforditni, a melylyel megölik).

194. ged nex̌ri geodžej nèx-ïuçç (610. a tyuk-nál a csibe okosabb akar lenni)

195. bǰu-čikum ues-huter geǰex̌ej (613. a kis madár a hógörgeteget meginditja)

196. nïbǰor ǰavem zesm-i hʾamkʾ ji pe ǰezaç (614. a fürj, ha a kölesben ül is, orrát az árpának forditja).

197. mačem xeʾor-i kʾao zagor ji-hukʾâç (618. a sáskákhoz ütött és egyetlen kabocát öl meg)

198. čem u-aŏx̌ïno uj gane u-mït (619. ha tégedet a tetük csipnek, ingedet ne ajándékozd el)

199. px̌er jezbï x̌iç hʾelekʾe me-gute (620. a fa a magából való ék által hasad el)

200. žiǰ ǰuar çito žiǰ čïner joçʾ (621. a száraz fa mellett levő fiatal fa kivész = elesik).

Néhány mese (: Tauriχ ʿzibžanc :).

1. Fïzïmrc gedïn :rc.

Žï fïzabem zï ged zagə ji-ˀat, maχo gəs zï dïçe gedïkʼe gïχujkʼečgo. »Mïbï ji ˀusïm χe-z-jʼa χʼom maχo ji gedïkʼït gï-sχu-jkʼečïnç« zïˀarï fïzïm ˀusïm çïχijʼaχʼom, gedïm ji nejʼu zegoudrï tʼlaç. (Atažukin Kazi »gabardej alifbe, Kabard abéce« című elemi olvasókönyvéből 60. l.)

Az asszony és a tyúk.

Egy özvegy asszonynak volt egyetlen egy tyúkja, a mely neki minden nap egy arany tojást tojott. »Ha én ennek az eledelét megszaporítom, napjában pár tojást fog nekem tojni« szólt az asszony és az eledelt megszaporította, a minek következtében a tyúk begye szétpattant és megdöglött.

A magyar fordítás nem szószerénti azért, mert a kabard nyelv gerundiumos szerkezetét árya módon visszaható névmásokkal és mondatkötőkkel fordítottuk. Ezért a szöveg szószerénti megértésére, az egyes

szókat ragozatlanul sorjában itt adjuk:
fi-z v. fize (fény-szép=asszony, hölgy),
ge-di (pro k'e-ti magot, tojást adó= ti-k iol.),
zi v. zzi (egy),
fiz-a-be (hölgy a fő"=öz-v-egy),
za-go (egy-ke, egyecske),
ji (ja, je, vlkinek vlmije),
'a-n (√á-il=van),
ma-xo (a'nő", eredetileg az égi nap, ma az
idő", dies),
ga-sï-n (ki-ér-ni, el-jő"-ni),
di-ĉe (tűz-szín=arany √di-sz),
k'e (mag, gedï-k'e tik-mag=kokó, tojás),
k'e-čï-n (magot szülni =toj-ni)
gi (ki)
xo, xu (ho, he, hozzá, számára)
mï-bï (e fél, ez, ennek)
'u-s ('u √aj-k, száj+érő"=szájba való, eledel)
xe-ĵa-xô-n (he-z hagy gyűni =szaporít, bővít)
i-t (pro ji-ti pár-ja)
ži-'a-n (szót gyárt, szól)
ne-ĵu (űr+lik=nyak, torok, begy)
zego-ud-in (esz-ve üt-öd-ik, szét-pattan),
t-le-n (dő-l, dű-l =meghalni).
A névmások az igeirányító és ige közé vannak beékelve, valamint a je, ji birtok-és

igetárgymutató is. A cselekvő cselekedeté-
nek birtokosa s ezért m obliquus raggal áll.

2. Bazer.

Vir ješixu vâ neuž pxė'açer hunem gjišežirt; zi baz-i ji bžagom test. Ooek'oxegore nejoc zi baze giuĉâxeç: »Uè sji šipxu, olene u-gjikižre?« ži'ari gjeupĉâç mi bazer. Abi çijom adrejm, ji pe djijezijeri »oler-i! de nobe di-vâç!« ži'âc (Atažukin 65. l.)

A légy.

Az ökör, miután fáradásig szánta, az ekét haza viszi vala; egy légy pedig a szarván ült. Amint mennek, egy másik légy találkozék velük: »Te, nővérem, honnan jövőben vagy?« szólá és kérdezé ez a légy. Akkoron a másik orrát ostaírányítva mondá: »Már mink? mi ma szántánk.«

ba-ze (bal, rossz + agyar = lé-gy »alá való agyar), vi, vvi (√bo-r-ju = növő marha, ökör), je-ši-n (le-csün), ve-n, vi-n (√ka-va-r, ke-ve-r, forgat, szán-t), ne-už (neki učsu = után),

p-xe-?a-ĉe (fa-esz-köz = elec), hune (hon, ház), qa-še-n, qï-še-n (ki-vi-se-l = el-visz, q-ji pro qï-ji, šež-in intens.), i (és, is, pedig), b-ža-go (fő-csá-k = szarú, b-že fő-szu-r, go diminut.), te-sï-n (te-tőn székel = rajta ül), qa-kö-n (ki-kó-r-ál, kel, megy, qa kö-xe, ki-kelő-k, go-re gya-rá-nt), neǰ-oĉ (pro nèx̌-iuž nagy ucsu = hátrább, másik), gï-ü-ĉe-n (ki elé, es-ni = véletlen találkozni), wè (elül levő, ön, te), s-ji (magam já, jé), šï-p-xu (sü-vér + fi-ók = nővér, vér le-ány) de-ne? (mi-n = merre, hol?), q-ji-kï-n pro qï-ji-kï-n (ki-belőle kel, valahonnan jő, kell, kï-ž-in intens.), qa-, qï-ü-p-ĉe-n (ki-el-föl-sej-t, tudakol, kérd) a-bï (a fé-l = a, az, annak), ĉï-jo (singelt kor = mért kor = idő) adre-j (a-de-re-j: o-dá-ra járó = odább, másik), pe, ppe (előrész, orr √pi-sze, bi-ol, bü-z) dji (di-je oda azt, ǰe-zïn hagy számi fordulni = fordít, ǰe-zï-je-n intens), de, dele (mink, de-r determinált alak » már mink!«), nob-e (nop, e = e nap = ma).–

3. Adagitïr.

Adegitïm zï xugu zep-a-úbïödri, zezeo a-
xeç : jazïr tekòaç ; adrejr ĉtâgo ježežri
zï bïdape zri-ĉezâç. Adage nex'tleçïr
zï hunaĉlia debïbïjeri, ji damitïr ji-
ĉe babaĉeri, ji ç-ham ĉïtxungo, kjigo
ĉïxojžem, adekè bjem gji tlajuri gjeujri
ĵitlâç (Atažukin 61.l.)

A két kakas.

Két kakas egy köles szemet talált és eszve-
verekedtek; egyik győzött, a másik meg-
ijedve elment és egy védhelyre vonult.
Az erősebb kakas pedig egy háztetőre
felrepülvén két szárnyát csattogtatva
magát dicsérni kezdette, mire ott egy
sas meglátva azt, megfogta és elvitte.

adu-ga (ade-ge » atya-, cs-ka = kakas),
xu-gu (xu köles + gu, ma-gu, mag),
ze-pï-ú-bï-dï-n (esz-ve-el-felé-tart =
együtt kap), ze-ze-ö-n (pro zï-je zï-
je-ö-n egy-je egy-jé-t ütni = verekedni),
ja-zï-r (az egy-jük = az egyik), te-kö-n
(tetőre-kel = felülkerekedni), a-d-re-j
(a-de-re-j = odára járó = a másik),

ç-ti-n (dermed = ijed intens. V çe-n, çi-n zsugorodik), je-že-n (o-sa-n = elosan je-žež-ün intens.), bü-da-pe (vé-d-hely Vbü-dü-n vé-d, meglaart), ze-je-zü-n (zü-je-je-zün = magát hagy-ja szán-ni = fordul, iránynit), nex (nagy, inkább), t-le-ç (tól, től, érő = erős), hunaç-ha (hune, hon, ház + fej, telő, cika), de-bü-bije-n (intens. tetőfelé men-ni = föl repül-ni), da-me (telő-menő = 1. váll, 2. szárny 3. galy), je-ba-bat-en (intens. hagy felé pattanni = csattogtat, pattogtat), çha (ç-ha ci-ka, fej = maga), çi-t-xu-n (alurol tetőre gyű-ni = nagyra lenni), kji-n (ki-ji-n gége nyit = ki-já-bál, kiált), xo-j-že-n (ho o-san = neki megy = kezd), ade-ke (o-da-ig, oda, ott) b-je, b-ja (fel-telő, magasra szál-ló = sa-s, adighe b-xâ-š nagy madár, sas), q-ji-tla-ju-n (qü-jü-ki-meg-te-kén-t-i), q-je-(qü-je-) xü-n (= ki-meg-kap, fog), he-n, hü-n (ho-z-d, ho-z, visz).-

4. Ĉaler.

Ẑi̇̈ ĉale psïm zjijapsk'ingo xeliâç ; je-sikê z-i ji-ĉertegèm-i psïm jisliâlego xojẑâç. Ẑi̇̈ tlï blek'go ĉitlajum ĉaler je-guoaç. »Lïr gaiuvï'ari ĉalem je-ŝxïdegô xojẑâç jesikê ji-mï-ĉere-pet psïm xerï xeliam ç-tiâlê. » A tliam ji-ĉapseum, xe tlenmï s-'aĉe-b-xre jetane u-gï-xe-ŝxïder-gè !« ẑiâç ĉalem (Atažukin 60. l.)

A gyerek.

Egy gyerek a vizbe ment fürödni; de mert úszni semmit nem tud vala, a vizbe kezdett elmerülni. Egy férfit, a ki mellette elmenő vala, meglát a gyerek és felé kiálta. A férfi megállt s a gyereket szidni kezdette azért, mert úszni még nem tud s mégis a vizbe ment. »Oh az isten tartsa meg, előbb mentsen meg engem a haláltól s azután szidjon!« mondá a gyerek.

ĉale (: ĉa-le: csekély test = gyerek (cse-léd), p-sï (pë-sï = bi-z-go, moz-gó = ví-z, japán mi-zu), zï-ja-p-ŝ-kï-n

(magára hagy vizet kelni = fürödni),
ze-ha-n (bele há-g = bele megy),
je-si-ke (usz-ka, uszás √je-si-n, u-szni),
z-i (zi-i egy is tagadó igével semmi)
ĉe-n (sejt, tud), qè-m (kinn, künn, nélkül), ji-tha-le-n (bele-le-hal = belemerül cf. szék. a kerék a földbe hal = süpped), t-li (pro tăli da-li = nagy test, férfi > ĉa-le), b-le-kin (mellette kel), tha-ju-n (le-kén-t √ju-n √kan-Di), gu-o-n (go-ŭ-n = ho-hív = felé kiált), ga-ŭ-vi-ă-n (ki-el-felé-áll = megáll),
š-xi-de (szidó = szidolás, š-xi-n » le-kér-öz rá-g, šxi-de-n intens. rág-dal = szid),
pe-ti-n (vég-tart, végez, fogyat),
ze-ri (magá-ra, magáinak), ĉha-ke (fej-ig, fejében, ért, miatt), a (ah, oh!)
t-ha (isten, tham ĉ-hake! istenért = régi magyar Damarék, Damaszek),
ja-pse-u-n (hagy bizog-ni = élni hagy, éltet), ze (√zi egyszer, előbb, egyszer már! magyar szó, sze adja-sza! jöj-jön-sze!) ă-ĉe-xi-n (ujj-alul fog = valamitől megment), je-ta-ne (után-a), qè (kül, nél-kül = nem de? » aztán nem szidna-e? = aztán szid-jon)

5. Čixumre ažalimre.

Zü t-lim zi pxčhanž rihažac; hatlacs xoxuri kodiçe ji-mü-kugo ješâç. ga-rüunše žuaç. Pxčhanžir ji damem qri žixri »mibi nèxre si-tlâkče çere!« ži'ari ažalim jegâç. »Sit u-xoje? se müde si-çiaxeç« žiari ardiidem zigor qaúviâç. Abi çijom tlim šinsri mür žiâç: »Mi pxčhanžir sji damem qi-te-p-tlhažinir-t si-ç-o-gâr.« (At. 59. l.).

Az ember és a halál.

Egy férfi egy fanyalábot vitt a hátán; de a teher neki sok volt s nem sokára elfáradt s nem bírta tovább. A fanyalábot a válláról lezuhantva –»ennél inkább szeretnék holtnak lenni!« – mondá és a halált hívá. »Mit akarsz? én itt vagyok« – szólt és legott valaki megállott. Akkor a férfi megijedve ezt mondá: »Azért hívtalak téged, hogy e fanyalábot tennéd föl a vállamra.« –

-či-xu (föld-gyerek, föld-fi = ember)
ažal (ar. ažal az élet határa = halál)
pxč-han-ž, pxa-hanž (fa + hordomány)
ri-ha-n (ri-je-ha-n, rajta hordja, hátán

visz-i, ĥaž-in intens.), ĥa-tle (hordó v. vivő + dolog = teher, rakomány), çe (sok) xo (ho, he, neki, valakinek), xu-n (gyün, lesz), kod-i-çe (had + sok, nagyon sok), ji-ku-n (bele-kel = bele telik az idő, nem sok idő mulva), qa-ti-u (garü ki-re-ütő = erő, tehetség + nše, unše incs talan, telen), qe-j-zi-xi-n (qi-je-z ki-uh-ant-ja, ki-vet, q-ri ki rola vet = levet), nèx-re (nagyra = inkább), tlâ (Vt-len, dül, hal, dül-e = meghalt), çe-re (szere-t, hiányos ige az óhajtó mód képzésére), qe-n (ké-r, hiv, je-ge-n hiv-ni-ja), sï-t (mi, mit?), xo-je-n (ho-já-r, ho-ij-lik = kell), mi-de (ide, itt), çi-ʾa-n (ott állni, jelen lenni, çi-ʾa-xe megtisztelő többes egyes helyett), ç (çi mondomány mutató), a-r (a-z, ar-diide »az tat« = ugyanaz, egészen az: ardiide-m legott), zi-go-r (egy-ki, valaki), ši-ne-n (vér nyug-szik, iszony-od-ik, megijed, vére megáll), qi-te-tl-ĥa-n (ki tető're dülni hagy = föl-rak, fölteszi) çe-ge-n (le-kér, le-hiv). Mondattani nehézségek: zi tli-m a ri-ĥažâç tárgyas igének, mint cselekvésszónak birtokosa (ârya

nominativus helyett). Hasonló eset van az utolsó előtti mondatban tlï-m žï-ôi-ç (férfinak szólá-ja = mondá a férfi). Itt az intransitiv šï-ne-ri gerundium közbe van vetve, különben tlï-r šï-nâ-ç „a férfi megijedve állna. Az utolsó mozaik-szerű mondat szószerént ezt teszi = ez „a fanyalát magam vállára ki-fel-teendő-d volt az én téged le hivottságom.“

6. Šïrit'ïm.

1. Šïrit'ïm guçek'e dïzegem
2. žak'er jeǯegugo
3. Pšïner jeǯegou ;
4. Dunejïm ji 'oxuç
5. C'ïxu jebelerïǯç. —
6. Tlebǯuk'e dï-gofe,
7. xïgebz feričïmre
8. čale čïkejxemre
9. 'žaǯe ȟekureš. —
10. ffe Šïrit'ïm 'a-ce
11. guçexer fï 'azegêm,
12. maštekê 'aze-guçer
13. f-xe-mï-t. —
14. žexáfer zïgute
15. guçexer fji tlagot;

16. mažem gi-mü-goolej
17. müjoxer fji čhac-ç!
. . . . (Az előbb említett Hornik gyüjtemény XXV. kötetéből 54. l.).

A Širitüm nevü táncdal fordítása.

1. A szegény Širitüm-nak nevezett
2. A szakálát játszatva
3. Hegedüjét hallatja;
4. Ő dolga e világon
5. Hogy embert bolondítson. —
6. Lábat dűjtve táncolunk,
7. És a cifra leánykák
8. Meg a pajkos legények
9. Egymást elmulattatják. —
10. Širitüm keze alá
11. Ti nem vagytok művészek;
12. És túvel igaz művész
13. Nincs is ti közöttetek. —
14. A ház fölötjét csak üti
15. A ti szegény lábatok;
16. A fésű ki nem nyújtja
17. A ti szegény hajatok.

Minthogy e gúnyvers táncdalnak van mondva, a táncdalban pedig a kimért ütem nem hiányozhatik; azért a szöveget igyekeztem nagyrészt

hat-hat szótagú verssorokra beosztani. Eszerént az első sor 9 szótagjával mint-egy nyitányt képez és a valódi ütemes sorok a másodikkal kezdődnek. Ebben a szöveg jé-ǰe-gux-go-ja helyett jé-ǰe-gugo alakot írtam, mert a nyelvtan és a méret szerént ez a helyes, a mint a szótári elemzésben láthatni. A 9-edik sorban a zoi szótag zï-ja, zï-a helyett áll s így két szótagnak olva-sandó.

šïr-i-t'-ïm (tulajdonnév šïr-i-t' »pár csirke« összetét obliquusa nominativus helyett), -gu-çe (gyuhát, szivet érintő = sajnálatra méltó, szegény), -ze-ge (zï-je-ge magát hivó, neveződő, di-ze-ge az, a ki nálunk neveztetik), -žä-ke (szá-haj = száj-szőr = szék. sza-ka, magy. sza-ká-l), jé-ǰe-gu-n (hib. ge-gu-n hagy kel-ni, múl-ni = mulat, játszat), p-ši-ne (bo-zson-gó = fel-si-v-ó = hestegü, hegedü), ǰe-go-u-n (hagy hivni, han-goz-ni), dunej (ar. dunja, világ, welt), 'o-xu (ü-gy, tkp. elé-gyüvő), ǰé-be-le-r-i-ǰë-n (hagy ba-l-ra fogni, balgárkodni hagy, ǰebeleriǰ

nom. v.), tle-b-jiu (talp-fekü = lábódal, a láb művészies forgatása), go-fe-n, ga-fe-n (ki-fo-r, ki-pe-r-eg = táncol) xi-geb-z (hiány nélküli szaporító, b-zï: bő-szül-ő = nőstény: egészen ártatlan leány = szűz), fe-rï-čï (fény-re-csináló = cifrálkodó), čï-ke (csinál+ka, +ej, eje ijesztő, rossz = rossz cselekvésű = csintalan, pajkos), he-ku-n, he-gu-n (hagy kelni = mulat, je-he-ku-re-šin hagy mulat-ox-ni = sokat mulat-tat, z-a, zï-ja egymást ők). Širit'ima-če a szöveg szószerénti fordítása » S. csinált-ni « szeréntem S.'a-če S. ujja alá vagy, a mit S. keze tud v. csinál), 'a-ze (ujj + szán, forog = ügyes kezű mester, stb). žexa-fe (žexe = sík + föl-szín = a ház fölsje, padimentum), gu-te-n (üt, zï-gute az ütő), tla-go (tala-p-ka = láb, tji tlago-t lábatok volt), ma-že ('a silkitó = ö-sü, ma fé-sü, fü-sü), god-ej-in (hú-z-ni, jól kinyujtani, gi-mï-g. ki annak nem nyújtó-ja), mï-jo (nem hő = hideg, rideg a ma-xo szerencsés tagadója) ¹čhac (čha-ci-ka fej + cï szőr = haj ca-pillus; az egész mondat szószerént: a

fésünek ki nem nyujtottja ti szegényeknek haja ez).
A szöveg többi részét mellőztem, mert az se tartalomra, se ütemre nézve nem tartozik a táncdalhoz.–

7. Tlïž̌ ĉhaçïtxut.

1. Paĉe xï-u-mï-t
2. ẑe xï-'u-mï-tïž̌ gacolenügaž̌!
3. Tlïž̌ mexage g'aterï gegu,
4. ji psem ro-geguž̌,
5. še-'ura-bjumkĉe gï-x-bjurohĉa,
6. ape šer gï-xe-ütĉpç,
7. šïmre tlïmre dï-xetre'utle;
8. žero tlenijja kĉelüm se-ĉx";
9. sse çolexur gï-xo-jaxĉiž̌e,
10. g'oxuž̌-i-šer xekĉetle-s-tĉpç,
11. semegumkĉe ri-xo-je hĉex',
12. gáter gï-s-jïri sï-ĉhĉa-çïhĉe:
13. tlïxur nèbe-nabou gï-xo-psl,
14. uofegumk'-i sï-ole-j-japtle:
15. »ĉadrixo tlejonše abž̌em
16. orsle 'aĉhĉexo dï-çï-xerï-jonç;
17 sï uorgç, sji hĉade hĉam ja-u-mï-jašx!«
18. tlïxum hunafe gï-sxo-jç'.

19. musegej qamer sji ẑit'i-belç,
20. gubĵo qamülïr sji ĥade-pẍembĵuç.
21. uorq-ĥader qï-zo-ĵat'itl:
22. »uj pseji ĵogu daẍe jireẍu!« uẑï-
zo-'ari,
23. seroum qï-ẍu-ĉï-zo-ne.
24. gardeniigoẑ šïbziẑï-šû,
25. šïbziẑ ĥam ja-ŝẍiẑ'inïr
26. tleriq-tlegu-še.
27. zibĵuri-zo-šeri so-k'oẑ'.
28. ẑe-f'ĉa-šer sse qï-sẍo-lel;
29. sj-ažalïr qï-mï-bleĵo
30. sï pseu-miĵo s-'aĉ'okiẑ;
31. še mezo sse qï-sẍi-sâr
32. ĉetoapẍelk'e gaẍo-mï-ĵute.
33. ĝoĵotlgoj-ŝẍom sï-t-ĵa doteneẍuç,
34. ẑĥa-maẍom ja-kum s-a-riĵa
úẑeĵu;
35. nibẑeĵum-i s-a-oli-ĵa šesqèm;
36. qumiẑ-ẍan(-n) daẍer sji šin-ï-
ĉeẍç.
37. sse denap'em sï-qïẍo-zo-še,
38. sji ĉĥam ji ĵïbzer ẍï-zo-úsïĥ:
39. »atlẍeu, atlẍeu, atlẍu ẑ'ej!
40. atlẍeuẑer bzedüg-i gašeç,
41. atlẍeuẑer ĵuse gešeẑç,

42. temirgan čikur šüu-kẽ ĵazeç,
43. qi-ç-raĵezzkẽ šeltanüq-bženo
44. zü-çejĵezej.«

(Hornik XXV. k. 38-40. l.).

A dicsekvő öreg.

1. A vén Kardenikának nincsen bajusza,
2. És szájában sincs már egyetlen egy foga.
3. De a kardolat csak úgy jásszik a rossz öreg,
4. És telkében mindig csak azzal enyeleg.
5. »Lovat ütő felem rám rohan az ellen,
6. Legelőbb is golyóval fogad ő engem;
7. Aztán lovam s engem egymásra szegezett,
8. S lóval együtt lassan csaknem kivégezett;
9. De Solekhur lovam ugráltatni kezdém
10. S disznó-nagy golyóim feléje kilövém.
11. Balódalra aztán az ellent keritem,
12. S kardomat kirántva a fejének mérem;
13. De a hős férfi nagy meredten néz engem
14. Ség felé (e szókkal) kér föltekintenem:
15. »Ott a túlvilágon, hosszan meg nem férünk,
16. Óriás karperec lesz a büntetésünk;
17. Úr vagyok, ebekkel meg ne etesd testem!«
18. Ily végrendeletet tett a hős én nekem.
19. Muszekej csinálta tőröm lett az ásó,
20. S a preszta nádjából telt ki a koporsó;
21. Így az úri hulláit szépen ott elástam,

22. »Lelkednek útja szerencsés legyen!« —
szóltam.
23. S azzal a halál angyalára bíztam
24. S vén anyalovamon ismét lovag voltam,
25. De az ebeknek való rossz vén kanca
26. A kengyelt s maga lábát is alig bírja.
27. Vezetéknek veszem s úgy indulok
haza
28. Fekete golyóval testem tele rakva.
29. De a halál sorja nem volt még én
rajtam,
30. S így nyomorúságra életben maradtam.
31. Pedig a rám lőtt golyó sok volt, mint erdő,
32. Nem is akadt volna arra nézve mérő.
33. A kogotlkoék kedvence voltam mindig,
34. De (sebemmel) untatám őket egy hétig.
35. Kortársaik sem engedték velük mennem,
36. S kumis kán kisasszony tisztogatta sebem,
37. Így a selyem ágyban magam agyon unva
38. Kiöntém bánatom e siralmas dalba:
39. » Atlkhan, Atlkhan, fiatal kis Atlkhan!
40. Vezető a kis Atlkhan, a dühös nyilú;
41. Kis Atlkhan az, ki társait megmenti;
42. Kis Temirkán pedig a végsort vezeti,
43. De (ha baj van), üzött kecskének
módjára
44. Gyorsan veszi útját szépen illanóra.«

Az én fordításom igazolása:

1. pa-če (orr+alj = ba-jusz), zi-'u-mü-t (az a-j-k nem tart = az ajkon nincs)
2. zi-'u-mü-tiž (id. intensiv alak), ze (√a-csa-r, a-gya-r = fog, a szelő"), gar-denü-go (tulajdonnév, Karden-fi + ži öreg
3. mepage szerintem ma-po-ge (szerencsétlen úgy képezve, mint bza-ge szépség-nél-küli, rossz) az orosz értelmezés a me-t a gegu (játszik) ige személymutatójának akarja venni,
4. az orosz értelmezés szerint »lelkével tréfál újra«, szerintem »lelkében azzal ő (ri-o-) játszadoz-ik (t.i. gár-be-ri kard-ra, kardoldal)«
5. še-'ura-bju-m-ke az orosz fordítás szerint »nyilakat lövik oldalról (jobb oldalról)« jelentésű, szerintem ši-'ura-b-ju (lóverő, ütő felkü, és megfelel a tatár qamči-žaq korbács-fél = jobb kéz felül logikának, mert az ostor a jobb kézben szokott lenni) qi-z-bju-ro-ha (ki én ši felkü-re-hág = ki felemre ro-ha-m, ro = ri-o, re-ö, reja ő").
6. apa šer a szövegben apa-šer áll

»ujjaikkal nyujtott« értelmezéssel, szeréntem ape-šer (előbb a golyót ki én rám bocsátja, szórja), mert ja-pe (előre, előbb, »fe-jük«) mellett a-pe is van, aztán a šĕ »sezülő, golyó« szerepel az egész hőstettnél
7. az orosz forditás szerént »lovat, férfit együtt kővel szúr« szeréntem »a lovat és férfit minket egymásra szegez« azaz a kardoddal úgy átszúrta a hőst, hogy még a lóba is belefuródott. ze-fe-re-'utle (esz tető-re ötleszt).
8. že-r (Vse-rény = gyors, szalaoló = a ló, že-r-o, že-r-go se-u-x' lóvoal együtt engem végező) ℓlenï-ja (dülő-ha = meghalás) k'eli (fark-hordó = hosszú).
9. colexu (tulajdonnév s az ily nevű család bélyegével biró ló); qe-ja-žiz-in (ki hagy mozogni = ugráltat lovat).
10. q'o-xu-ž (ko-ča + ka-m + ős = vén kan disznó a šĕ golyó szokásos jelzője), xe-k'erle-u-tipčin (egymás után elle-bocsájt = egymás után szórni a golyót)
11. seme-gu (szokás nélküli = bal, bal-fél) ri-zo-jĕ-tiex' az orosz forditás »őt én hagyom levinni«, szerentem: re-ja

(ri-ji) én hagyom hágva ereszkedni = balódabra hagyom őt menni, kerülni)
12. gï-xï-n (ki-kap, kiránt pl. kardot), sï-ç-ĥa-ciĥe az orosz fordítás: én a fejre találtam? szerintem: én fejét mérve veszem (çi-ĥe-n) vagy a çi-t igeirányítónak véve » én fejének viszem a kirántott kardot «
13. tl'ï-xü-r (férfi, dali + győző), nèbenabou az orosz értelmezés » határozatlanúl « szerintem ne-be (szembő, nagy szem, meredt szem) összetét ikerítve + ou, go adverbialis = » nagy szemet csinálva «; gï-zo-p-tl (ki reám pillant p-t-li-n)
14. uo-fe, ua-fe (ó-bő-r, felső-bőr = a magas burok v. takaró = ég + gu, kö-r, köz, ódal, uofegumkĕ ég felé), de-j-japtle-n (tetőre hagy valakit pillantani = hagy fölpillantani)
15. ådrï-xe-o (= a-de-rï-xe = oda-ra eső hely = túlvilág), tle-ĵo (talp + gödör = lábnyom, ösvény, tleĵonŝe ösvénytelen) a-6-ẑe a felé osanó = átjáró hely, a más világon, a honnan nincs visszatérő út).

16. az orosz értelmezés: kökoporcccel fogunk leszámolni? szerintem: óriási karpereccet fogunk ott ölteni, mert or-ole, uar-de „az uar-hoz tartozó, hasonló" s így az uar-khun népről maradt jelző", a szöveg çi-gon-ja hibás, mert ilyen ige nincs, de van çi-ǰü-n, çi-ǰö-n (oldd a kaszt fel-ölt)
17. hadle (heverő = eltérülő, hulla), h'a-m egyes obliquus (eb-em, eb-nek); de a birtok tárgymutató ja mutatja, hogy több ebről van a szó, ǰa-š-ǰü-n (hagy enni, etet)
18. huna-fe (ház-fő - és annak parancsa, rendelkezése) gü-po-çü-n (ki valakinek csinál)
19. ga-me (vágó, szúró = tőr), çü-tü-bel (föld + túr + fél = föld túró lap = ásó)
20. gu-b-'po (gödör, völgy + bő = széles völgy = síkság, puszta) ga-m-č-l (tőr-test = nádal), p-ǰe-m-l-ǰu (fa-fekü = fa-lap = deszka)
21. ǰa-ti-t-lü-n (hagy le-dűlni = lefektet, letesz)
22. p-se (bi-z-go, szellem, lélek) ǰo-gu (völgy-hász = út), dsa-ǰe (db-ragadó, szép stb.) ǰi-re-ǰu (rajta a lövés - hadd legyen)

23. serou (az arab ʾazrail Stažukinnál 83.l. israfil »halál angyala« szó rontása?) gï-xu-çï-ne-n (ki neki ölt ma-raxszt)

24. šï-bz-i-ž-i-šû (ló + nőstény tkp. bő-szülő, szaporító + ős, vén + šï-u ló, ülő lovag-ol-ó)

25 és 26. a szövegben egy sor orosz értelmezése hibás, szószerént »a vén kanca, a kutyá-k-nak megevendő-jük (a melyet a kutyák hogy ennének meg),
tlet-ï-ĵ (talp rá-akasztó-kengyel, kölcsönleg a nyeregszerszám) tle-gu (talp-kö-z, talp-szir = lótalpa, körme, lába)
še-n (√vi-se-l = hord, cipel, še viselő)

27. zï-bǰu-rï-xo (so)-še-ri (magam fe-kü-re viszem és = mellettem viszem és), k'o-ž-in (k'o-n kel, megy, intens. so-k'o ž elmegyek)

28. ǰe-f'ča (pro b-ǰe-√ba-di-g + fény ciróm fï-če = felecke ón + še golyót), gï-xo-le-lï-n (ki + ho-le-lóg = valakiről lelóg)

29. sj pro sji (a magam valamije) gï-mï-blej-o (ki nem fele-kelve b-le-ǰe-n = közeledik) gerundium, a szövegben ge-mï-bl ǰâ áll, de ez

nem lehet, mert ha gerundium nem volna, nem állhatna a mü tagadó szó, aztán ez okadatoló a következőre nézve.

30. pseu-mijo (élő szerencsétlen), ʼa-çe-k'iẑin (valaki keze alól keleget = menekedni a haláltól)

31. mez-o (erdő-kéül), gü-χe-se-n (ki-bele-szór: še-gü-s-χe-sâr a golyó, a' belém ki szórt)

32. çeta pχe (rendesen ĉa-pχa mérő-fa, mérték, ĉe-n, ĉi-n singel, mér, ĉote-n id. intens.) qa-χo-mü-ĵute a szövegben hibáson χute áll, de ennek nincs értelme, χo-ĵot-in (hozzá talál, qa-χo-mü-ĵute ki hozzá nem találnak)

33. š-χo (nagy, itt: sok, többes helyett), si-r-ja (si-ri-ja én reá-juk = nekik), dote a szövegben értelmezés nélkül áll, mert nepχu (nap-hő = fény, szemfény, kotvenc) magában is áll, valószínüleg a dade (nagyatya, dé-d, öreg bácsi) szó rontása.

34.) tha-mapo (isten + nap, egy hét, ma-χo »a hő«, eredetileg az égi nap, sol, azután dies), ku (köz, ja-kum köz-ükön, mert egy hét több

nap) iže-ǰu-n (ucuu + kandit = utó-
nak néz = utál, megvet, ja-i. = hagy
utálni, kiknek? ja-ri rájuk, nekik
s pro si, én)
15. nï- bže (növés, életkor, n.ǰu = kortárs)
še-si-n (lóra ül; ja- šesin hagy lóra
ülni, de, di oola együtt, a pro ja
ők, s pro si én az ő lóra ültetett-
jük + qe-m kinn = nél-kül = nem).
16. x̂ā-n (kán, szerintem x̂ān-ni, x̌an-n
kán-né helyett), šï-n (csunyaság,
evesség + ĉe-x́ le-vevő, ĉe-xi-n sji
az én..., tehát = az én, csunyaság
- leszedőm)
17. sse (én, nekébységem) dema-pe (da-
ne selyem + hely, ágy) ze-še-n, ze-
ši-n (esz-ve-csü-n = unatkozik, qi-
ro ki hozzá)
18. sji chiam (ciká-m, fejem = magam)
ǰï-bze (könnyező beszé = siralmas
szó ǰï-n sír), xi-u-si-h-in (hoz-
zá, bele-el-zeng Vse-n, si-n + hi-n
vesz)
19. Allx̂u (tulajdonnév, az orosz pö-
vegben Axlau áll, hogy miért, azt
nem tudni, mert a tl idegen
szókban egyszerű l helyett áll s igy

-a görög Alkai-os rontása lehet. žej, zé (csekély, kicsi, fiatal)
40. b-ze (a nyil bezzentője, húrja = nyil + dü-q' däih-ös, tűzről kelő, mérges), qa-še (ki-viselő = vivő, vezető), ju-se (Vhu-szá-r kísérő, társul szegődő), ge-šež (ki annak vezető-je)
42. čiku (csekély, kicsi), šiu (ló-ülő = lovag + ke fark, végülő), ja-zen (hagy szán-ni, irányulni, fordulni)
43. ja-zze-n, je-zze-n (hagy szorulni, szorít, qi ki, ci onnan, ra:ri-ja ról, ről ők: ök onnat ki-le-szorításukkal) šeltanig (pro šejtan-i-go őrzőség-fiók + bžen-o kecske modjára)
44. Ez a szövegben az előbbivel egy sort képez. je-zej-in (je-ze-n ja-ze-n 42. v. ige intenzív alakja, zi-ci-je-jezej-in magát onnan hagyja szán-ni, irányulni).

Az elemzés kissé hosszura nyúlt, de a szótárral nem rendelkező kezdőre nézve nem fölösleges a kabard nyelv mozaik szerkezetét szét-szedve érteni meg. -

~.~

Javítások.

Lap	sor felül	sor alul	javítva:
18.		3.	zexezago-i
22.	8.		tamul sey (sej)
26.	3.		nuo (te, ön)
27.		2.	ĵuç̂ (pro ĵuç)
28.	4.		a tree (ángol »fa«)
36.	11.		magyar
44.		9.	√kab. šï
"		7.	-ej
"		6.	uf-ejrej
"		4.	7. ge
"		1.	8. xe
46.		1.	ĉâ (pro ça
47.	5.		x̂ada-çe
"		13.	ĉala-ĵa
57.	3.		ĵiĵctlâç
"	9.		txïtl-ïr
"	12.		šï-neri
61.	5.		(gondolatban odaér)
62.	12.		gï (pro gï)
63.	1.		yoku (joku)
64.	11.		x̌arxïnego
68.		3.	gubĵor

69.	2.		oubjor
		12.	detxene . . . txâ
75.	10.		(néma)
76.		12.	maqq-in še
77.	8.		neh-u-ž' (pro nehaž')
"	10.		o-katana
78.	5.		-köl-nücügün
79.		3.	qo-ú
90.		12.	ue-j (pro kej)
		1.	šibz
94.	9.		qa-k'ua
	10.		xetim
		10.	tik (pro kik)
95.	13.		sitxodemk'e
97.	1.		te-k'oaç̂
	14.		ᵓoxíu
101.	8.		xíu-m (pro xíu-n)
123.	1.		blek'
129.		2.	žï
130.		2.	qï-mï-ko
140.		11.	latása (pro látisa)
145.	14.		žem (pro zëm
149.	4.		ïj-in (pro ïjim
151.		1.	mobï
157.	1.		žï (pro zï
160.		6.	latin
		1.	van, japán

162.	6.		nex'
	9.		bzage-te-m
		8.	fe-tlen (pro fetlen)
163.		13.	či'axeč
164.		10.	nem tartozik
166.		7.	jiguače
168.	3.		n'go-qunk'e
170.		10.	dene.... denok'e
171.	12.		semegu
		2.	nü
174.		13.	čajüm
		4.	jamaxom č'ezago
		1.	čibayk'e (...kezeit)
175.	8.		q-ak'ož (Asemez....)
	13.		belace-č
187.		14.	'le-nyü-szütölő"...)
194.		3.	(xedija-žen)
195.	8.		-p-tün
		10.	gerexen
202.		4.	vayu (váju)
217.		6.	qak'oa
220	8.		mo-sze (szék. pro ma-sze)
223.		10.	hunc'utifir
233.	14.		žiy
246.	1.		u-joačeme
247.		1.	borš-č
251.		6.	jeu-gexer
252.	1.		žunkz (pro žunk'ea)

256.	4.		x̊adenüž-üm
		6.	(bajt nem hordva....)
		5.	(olvasamod-ja)
260.		12	ĉa-xu-meri
267.		2.	^gupse (pro gupse-)
270.	9.		xo-zü-ĉür (pro zo...)
279.		3.	geolük'em
280.		4.	a hazugnak
287.		1.	gupĉ̂ak'e
288.		2.	gozage
289.		12.	uev-bane
290.	5.		nèx́-
		4.	me-gute
296.		5.	b-zůš
297.	8.		jijapseun
304.	4.		x̌igebz
306.	4.		žü (pro užü

